

meddobje

XVII 21 4

UVODNIK: FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), UN BUEN ESCRITO (241).

POEZIJA IN PROZA: FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), ATLANTSKI KRESOVI (243) * VINKO BELIČIČ (ITALIJA), PREDPOLNOČNA URA (248) * VLADIMIR KOS (JAPONSKA), VELIKA NOČ V ZALIVU MÍNAMÍ BÓSO (252) * MILENA MERLAK, (AVSTRIJA), PESMI (253) * TED KRAMOLC (KANADA), VLAK V PATERNION (257) * VLADIMIR KOS (JAPONSKA), OD MOLKA DO MOLKA (266).

RAZPRAVE: MIRKO GOGALA (ARGENTINA), OD MEDELLINA DO PUEBLE (272) * TINE DEBELJAK (ARGENTINA), MIRKO JAVORNIK – PISATELJ (289) * EMIL CIAWLOWSKI (ARGENTINA), ZAČRT KNJIŽEVNOSTI V ZAHODNI BELI RUSIJI, Z DODATKOM PESMI (PREVOD TINETA DEBELJAKA) (342).

KRONIKA: DEJAVNOST SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE V ARGENTINI V LETIH 1978-1980.

UMETNIŠKA PRILOGA: akad. slikar FRANCE GORŠE (AVSTRIJA), SOHE V VRTU SLOVENSКИH KULTURNIKOV V SVEČAH, V ROŽU.

entresiglo

M E D D O B J E

Splošnokulturna revija

Leto XVII

1 9 8 0

Št. 4

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA, UREDNIK FRANCE PAPEŽ,
ZUNANJA OPREMA FRANCE PAPEŽ.

NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE, RAMON L. FALCON 4158, 1407 BUENOS AIRES,
ARGENTINA

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarja avtor. Spisi s psevdonimom se objavijo le, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 109. publikacija Slovenske kulturne akcije, datiskan v februarju 1981.

Tisk tiskarne Editorial Baraga, Colón 2544, Rem. de Escalada, Buenos Aires Argentina

Redactor: France Papež - Editor responsable: Pbro. Ladislav Lenček

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 1407500

Esta publicación se terminó de imprimir en el mes de febrero de 1981 en los Talleres Gráficos Editorial Baraga del Centro Misional Baraga.

CORREO
ARGENTINO
1407

CONCESION 7806

TARIFA REDUCIDA

FRANCE PAPEŽ^v

UN BUEN ESCRITO

Una buena obra literaria – poema, novela, ensayo – es una realidad propia, viva y real. Y por qué no decir: una realidad que nos defiende en los tiempos y estados de inquietud? Anoto esto porque hay tantas „obras“ que no llegan a realizarse y no encuentro en ellas esa defensa contra la falsedad del mundo. Es la función de la crítica decir que un buen trabajo literario debe ser original, coherente, fundado en datos de la vida. Un poema, por ejemplo, no es mera literatura, sino un hecho vivido, un mensaje que nos toca en nuestra vida interior. Una cosa es escribir para integrarse al negocio de las letras, y otra – muy distinta – conocer el profundo misterio de la realización auténtica del espíritu. Hay poetas que todo lo enmarañan para parecer más profundos, creyendo engañar al lector pero, por cierto, los que se engañan son ellos mismos, confusos e ininteligibles. Y esto es mucho más evidente en los escritos de prosa que se nutren en lo frívolo y en los cuentos banales. Tantas veces nos encontramos precisamente ante la falta de un auténtico dinamismo creativo – ese dinamismo que impregna las afirmaciones y confiere a la exposición de un escritor el aire de ebullición creadora. Las causas de que un escrito quede inválido hay que buscar en la falta de corazón que late, de ojos que ven, de una idea viva; claro que también en la falta de elaboración, exactitud y uniformidad estética. Por esto, justamente, no parece arriesgado aseverar que en la química creadora siempre valdrá el consejo transmitido por Horacio: olvidar la obra escrita en un cajón largo tiempo para ver si con el añejamiento cobra la vida y es apta para los demás. Pero, por otro lado, quién no aprendió cuán vanidosa es la pretensión de adueñarse en la perfección? De cualquier manera, la misión de escribir bien – a la que, para nosotros, asentaron magnos ejemplos Prešeren, Levstik, Cankar y tantos

ATLANTSKI KRESOVI

Dramski poem

AMERIŠKA POKRAJINA. V VEČERNI ZARJI.

ZDOMSKI POPOTNIK:

V desetletja gre zdomstvo
po sili usode
in kamor pogledam,
znamenja cilja:
kresovi, ki zagoré zdaj tu,
zdaj tam.

V bližini dvatisočletja
se vžigajo ladje in vozovi
v ognjih nepovrata,
v soncu rdeče nabreklem.

Zato se vračam,
kadar le morem,
v svoj prvi svet –
neprestano potujem.
V najtišjih trenutkih sem tam,
na poti med košenicami,
zavijem v gozd,
ležem med praprot,
kamor sem hodil v poletnih večerih sanjat;
listje trepeče v lahnem vetru,
zemlja je polna korenin
in skrivne moči me vlečejo globlje,
v skalovje,
med debela stoletnih smrek.

O, kako se izvijam iz rok tega sveta,
kako bežim naprej
in se oziram nazaj,
a vedno je tu izkustvo ognja,
realnost dokončnosti.
Preteklost in sedanost
se razvezujeta
v nenasitnem, zevajočem času.

ZBOR:

Tudi mene skrbi –
nočem misliti in vendar
me zla slutnja ne zapusti.

Tu sem zdoma,
onstran revolucijskega gorjá,
začasno varen pred kugo, vojsko in lakoto.
V povojnem emigracijskem presnavljanju
sem šel do zadnjih suhih mejá Amerike,
do najbolj samotnih atlantskih bregov,
do inkovskih zidov
v škrlatnem gorskem somraku.

Topla snov oceana
me je sprejela
s svojimi pojočimi prividi
in nisem mislil, da bom tako dolgo
na morju
in da bo tako mineval čas
na peščenih bregovih,
v vrtoglavih, strupeno zadimljenih mestih.

Desetletja sem se zagrizel v mir
in se pametno umikal spominom,
zanosno upal na véliko sonce...
zdaj pa nenadoma tј požigi!
Kako smo merili moči si mlade,
zdaj pa ta eksistenca
dokončnih prividov
in prihodov.

POSVETOVALCI:

Znamenje tega časa je revolucija –
ta me je vrgla iz starega v novo,
da precenim svojo zrelost
za bit in čas.
Preteklost –
o nji vedo povedati starci
v svojih trenutkih dobrohotnosti,
v zastareli poetičnosti

svojih spominov,
ampak oni ne govoré dosti
in če že morajo govoriti,
je vse, kar izdajo,
zdrobljeno, raztrgano in prepojeno
s težko prikrito melanholijo.

Rešitev se kaže zdaj
in tu,
v zavesti našega,
a to ni nekaj od včeraj,
ampak vera najbolj stara
in najbolj nova,
zavestno in pošteno opravilo
v času
in slovenskem duhu.

Kaj bi se bal
in bil v skrbeh
v tej oddaljenosti
in tujini mest!
V sebi imam moči zemlje
in moči mojih ljudi;
v meni je mir
vseh božjih poti
in rešilnost turških znamenj,
molitve kmečkih hiš.
Protistrup
iz kočevskih gozdov imam,
zmes silnih dreves in kamna sem,
divjih rož,
črne prsti,
v kateri se še pozna kri.

Rešitev je v smeri v prihodnost,
v mladini,
v spoznanju slave slovenstva,
v kulturi skupnih domov
za obstanek
proti ognju.

Bili so pusti dnevi in viharni,
ko družno nas je pripeljala pot
v te kroge...

PESNIK:

Prvo, kar so videle moje oči,
ko sem se zbudil na tej strani,
je bila megla,
nato živa in umetna luč
in v njenem spletu, rjava, rdeča in rumena
gmota ljudi.
Prešerna, ki sem ga nosil s seboj
že od septembra triinštiridesetega,
po gozdovih
in pod zaglavjem taboriščnih pogradov
v Italiji in drugod,
sem postavil v kot majhne sobe,
ki jo je žgalo sonce in močil dež.
Potem sem skušal biti
čimbolj stvaren;
sanje mladostnih dni
mnogo prenesejo...

NENADOMA ZAJAME ŽAR OGNJA VSO RAVNINO.

Spet ogenj!

Spet novo znamenje,
da nekdo naših
je prispel na cilj.

Včasih mislim: raje bi ostal
v gozdu,
med pomladnim listjem
in tam legel
pod slovenske bore in skale.

LEPA VIDA:

Zdaj vem –
ne bo svidenja.

Tam za vodami, tam za gorami
bodo zagoreli in se ustavili,
eden za drugim,

zdomski vozovi
s svojimi doživetji in boji,
z ranami, ki so se zacelile
in s tistimi, ki so še odprte
za pravdo
v neznanskem pohodu.

ZBOR:

Tako odhajajo
bojevniki iz let naše stiske –
moji fantje,
prijatelji od koderkoli,
uporne, smeje prsi
(vseh mi je žal)
in z njimi odhaja tisti čas
med eno in drugo vojno,
trpko lepi čas,
ki ga kljub vsemu ne morem pozabiti.

Ogenj žari prav v meni.
Kaj naj storim? Kam naj grem
v tem rdečem večeru?

Vedno več nas je dokončno tu,
kot kresovi dajemo znamenja
in ko padem v srcé peščene ravní,
začutim še enkrat staro orožje,
v preblisku vidim obraze,
s katerimi sem prestal nevihte
v gorah in na polju,
v gozdovih in na odprtem –
tam,
kjer je moj ljubi prvi svet.

PREDPOLNOČNA URA

Iz oddaljenega zvonika počasi bije enajst. Vmes se od še bolj daleč sliši lajež – mehak, zaspan, zmeraj tišji. Po poldrugi minuti presledka se ponovno zvrsti vseh enajst udarcev. Ko izzveni zadnji, zavlada tihota. Nočna sapa poropota z rolojem, pošumi v rešelikah in se zgubi. Nedelja tone v nepovratnost.

Oplaznik je buden. Dolgo je bral v postelji – ta večer za spremembo nemško knjigo, da bi se odtrgal od vsakdanjosti in pogledal v kako tujo deželo, podobnejšo deželi njegovega detinstva. Negibno leži na hrbtu, miži in premišlja.

„Moja prva nemščina: v samotni domači hiši na Strmcu. Polkrožni napis v trnastih nemških črkah na stenski podobi – v loku nad postrani kvišku gledajočim angelčkom, ki si glavo podpira z roko: Ehre sei Gott in der Höhe! Kdaj in v kateri severni deželi jo je kupil mamin oče Janez Petric, krošnjar, ki je imel ob Prešernovi smrti devet let? („Pa sem hodil po Pajerskem, pa sem hodil po Pemskem... Kaj čem jaz, kod čem jaz?“ je tarnal v urah nespečnosti, ko so se mu bližala devetdesetā leta; v trenutkih le prehude brezizhodnosti je segel po barilčku pri zglavju in se v temi zasedal vanj za tri, štiri dolge požirke.)“

Kaj se je dotaknilo železne ograje na balkonu, da je zazvenela? Nočni hlad? Večerna zarja je bila spet nepopisna. Vse je žarelo v rumenem, oranžnem in rdečem. Stal je na balkonu, strmel v tisto enkratnost in si šepetal Foscolove besede: „Forse, perchè della fatal quiete tu sei l'immagine, a me sì cara vieni, o sera –“ V lončeni pekači se tam sušijo lešniki. Nanosil jih je z gmajne – vsak predvečer se je vrnil s polnim žepom. Žoltkaste ježice po leskah, vsak dan bolj sajavi lešniki, tekmovanje z burjico, da jih ne bi prej otrešla. Bodo za godovno potičko tretjemu otroku? Težko. Kje so že tista leta! Ta otrok je danes resen, zamišljen, zaskrbljen mož. In vendar se ne bi smejal... „Stolkel jih bom pozimi za sinice – pozimi, ko bo vse pozeblo in lačno priletavalo na balkon,“ obljublja Oplaznik.

Vidi svoje steze, ograde, brinje, leščevje, pečine v mlačnem septembrskem soncu. Gmajno so od vélike ceste sem prevrtali,

preručali in preobrnili za naftovod – in kasneje vzporedno še za metanovod. Nobena živa skala jih ni ustavila. Izruvali so bore in jesene, grmovje, travnato rušo. In nastala je široka prazna bela proga gruščja. A glej: Iz tistega golega, spodnesenega kamenja rastejo visoke rože z žoltimi cveti na vrhu in se zibljejo, kadar potegne sapica. Žolte rože na visokih steblih... Stroji so opravili svoje, grmeč so odšli in zginili z ljudmi. Zdaj v tisti tišini in samoti samo žolte rože v vetru – iz prezračenih, prerahljanih, pregrelih, zdravih tal. Kdo jih je pričakoval? Od kod so tja prišla semena, in kdaj?

Pri maši je župnik povabil vernike k darovanju okrog oltarja za cerkvene potrebe. Množica se je zganila, se od obhajilne mize naprej izcejala v gosto vrsto in se z obličjem proti koru vračala izza oltarja. Enemu za drugim je dajal župnik poljubiti relikvijo in jo sproti brisal. Oplaznik je iz nekega odpora ostal na svojem mestu za klopmi. „Ali se ne bi dala še tista mehanika pri oltarju spremeniti, ko se je po koncilu že toliko vsega drugega predru-gačilo?“ Ko je brž zatem prišel po ladji cerkovník s puščico, je Oplaznik potisnil vanjo svoj dar in se tako pomiril.

Popoldne je bila običajna vsakoletna septembrska procesija. Skavti v sinjih srajcah – po trije na vsaki strani – so nosili Fatimsko Marijo. V sprevodu se mu je pridružil Ernesto iz Dlanje vasi. Koliko let se nista videla? Z nasmehom mu je ponudil roko in ga ogovoril: „Kako je kaj, gospod Oplaznik?“ Ogovorjeni je iskal besede za odgovor. Bil je ko omrtvičen od žalosti za dan prej pokopanim zdravnikom Grebencem, ki bi bil lahko še živel in bil še dalje steber številni družini in zavetnik prestrašenim ljudem, pa mu je Nekdo očitno hotel poplačati že dotlejšnjo do-broto in potrpežljivost ter ga rešiti nadaljnega ubadanja s tem razvajenim svetom. „Eni so že šli, drugi bomo še šli. In ko nas ne bo več, porečejo živi: ‚Eni so že šli, drugi bomo še šli.‘“ Ernesto („Pa je res zlezel vase!“ je pomislil Oplaznik) je molče prikimal, gledal predse v tla – in počasi sta se za drugimi in pred drugimi pomigala naprej. „Civilizacija bo zmeraj bolj usužnjevala človeka,“ je nadaljeval. „Glej, kaj ti kažem!“ mu bo velevala, „Poslušaj, kar ti govorim!“, „Beri, kar ti pišem!“, „Stori, kar ti svetujem!“ Omamljeni človek bo jenjal misliti s trezno glavo, z lastno pametjo.“ „Saj tako je skoraj že zdaj,“ je pripomnil Ernesto. On pa je dopolnil: „Da. Ko blagrujemo tiste, ki so odšli, je moč nam edinole z vero, ognjem in veseljem – s tem izprošenim trojnim božjim darom – dalje hoditi pod slepečim soncem.“

Slepeče sonce: ko vse vidiš, vse veš, vse občutiš... in nimaš kam pobegniti na tem svetu. Živinorejci vcepljajo živalim – od goveda do kokoši – antibiotike, hormone in pomirjevalna sred-

stva: da bi hitreje zrasle in več mesa naredile. Kako to posiljevanje narave učinkuje na naše zdravje? Na našega duha? Kaj se nabira v naših otrocih? Pohlep nas bo pokončal – pohlep in sla po življenju brez bolečin.

Oplaznik sliši dva udarca v zvoniku, kar pomeni, da manjka še pol ure do polnoči. Toda fanta kar ni domov. – Oplaznik še ne more zaspati, ker ga niso zapustile vse skrbi. Ne bo sicer vstajal, ne bo s kuhinjskega okna nestrpno vrtal z mislimi v hladno tiho noč in prisluškoval daljnim bržečim avtom, vedno redkejšim, čakajoč, da se kak približa in ustavi na cesti pred hišo, nakar se bo olajšan vrnil v posteljo. Kolikokrat je bilo že tako! Pri prvem, pri drugem, pri tretjem otroku – in tudi pri zadnjem ni drugače. Do poznih popolnočnih ur je kdaj čakal, nemiren in prezebel, medtem ko je žena budna in v strahu, da se bo prehladil, trepetala v postelji in se ni upala oglasiti, vedoč, da je do skrajnosti napet in da komaj kroti razjarjenost. Ne samo enkrat sta zjutraj, ko sta videla posteljo nedotaknjeno, strahoma odprla radio in iz poročil pričakovala tolažbo, da se njunemu otroku ni pripetilo nič hudega na cesti.

Eno je telesna nevarnost, s katero grozi noč. Vse kaj drugega – laskavega, čutnega, zapeljivega – pa so nevarnosti, ki pretijajo pogubiti dušo in ugasniti luč na cilju, h kateremu romamo. Noč notranje teme! Kako težek je boj zoper ateizem, če se je začel v mednožju, ne v glavi! Ali druga nevarnost: vera v nebesa na zemlji, h katerim se je z razpetimi jadrmi napotila smetana matične domovine, te male, čudovite, a tako nesrečne dežele. V čisto otrokovo navdušenje zanjo je nekoč zagnal šekspirski stavek: „Slovenija je v petih letih popila toliko bratovske krvi, da je vse asfaltirane ceste ne bodo izsrkale!“ Ustrašil se je tona svojega srda in otrokove zmedenosti, da ga je bridkost pognala k oknu in je s čelom na steklu komaj zadržal solze.

„Najprej so izdihnili tisti, ki so bili pobiti, potem pa še tisti, ki so pobijali. Vzporedno so pomrli svojci obojih. Medtem je čas obrnil list k novemu poglavju zgodovine, ki bo imelo naslov Sprava,“ premišlja Oplaznik. V to njegovo pomirljivo misel pa se zaseka vprašanje: „Bo takrat svet sploh še obstajal – ko nad njegovo usodo že zdaj visi meč strašnih arzenalov?“

Žena v postelji zraven njega se zgane, potegne si odejo čez rame in se malo obrne. „Če bom jaz jutri nenaspan, bo vsaj ona čvrsta,“ se tolaži Oplaznik. In spet posluša tišino. In čaka, da se zamolklo kovinsko stresejo težka vežna vrata pod obzirno in pazljivo sinovo roko. „Vsaj do polnoči bi se lahko vrnil,“ ga je prosil, ko ga je po večerji videl odhajati. „Jutri je delavnik, moraš se naspati.“

VELIKA NOČ V ZALIVU MÍNAMI BÓSO

Na tržnici jutra
z velikonočnimi žarki
sèm od morjã
zdaj valovi božajo kamne zaliva,
trave, školjke, galebe neba.

Na tehtnici jutra
sem gledal luč po Zmagi,
zlito v prostost rožne školjke;
v drugi sem našel krivico,
zapostavljanje, trmo, slabost.

Primerjal sem
himno ljubezni s himno pravice.
V ritmu valov je pravica pela
vse mavrične barve.
Z njimi šla je Ljubezen domov

z zaliva, skoz sence nazaj
v globine
onkraj vseh zvezd –
vem, v Veliko noč večnosti koledarjev:
Jezus vstal je. Nedaleč od gnezd.

Ob tržnici hiš
si ljudje umivajo lice
s svežo lučjo
ne sluteč sorodstva med njo in življenjem,
njo in čolni in možem z ženó.

Zapel bom po ritmu valov
v orkester resnice:
„Jezus je vstal!“
živ je – kakor tvoje in moje trpljenje.
V luč bo naju, če hočeš, veslal.

PESMI

ČISTO ČRNI PTIČI

Zatemnjen prostor,
 nikjer stikala ne luči,
 zunaj za okni
 je črna noč
 in ČISTO ČRNI PTIČI
 kljujejo po steklu
 in krakajo:
 „Te-má, te-má, te-má...“

Prestrašeno jim ugovarjam:
 „Sve-tló, sve-tló, sve-tló...“

A ČISTO ČRNI PTIČI
 me naprej strahujejo
 in še bolj glasno
 po steklu kljujejo:
 „Da-dá, da-dá, da-dá...“

Spet ugovarjam in rotim:
 „Ne-bó, ne-bó, ne-bó...“

In na stropu
 se ob vsakem zlogu
 nove zvezde prižgo.

Zbudim se in zavem:
 Na tak način znanilce smrti
 spodim in preživim.

NEPOBOLJŠLJIV SANJAČ

Zmeraj znova sanja tiste sanje,
 ki nihče več ne verjame vanje,

sanja o ljubezni med otoki,
med otoki in polotoki,
med gorami in dolinami,
med oceani in celinami,
sanja o spravi med zastavami,
različnimi ukazi in postavami.

Tudi danes sanja svoje sanje
ta nepoboljšljivi mednarodni sanjač,
sadi zimzelene smrekove sadike
v bližini delujočega vulkana:
sadi in sanja, sanja in oznanja,
kako rodovitna zemlja je
strnjena lava in na njej
pepel iz mnogih pogasnjenih
izbruhov in požarov.

Toda kako naj bi bila ta tla prava
za svetovni mir, za ljubezen med ljudmi,
če tu nobena smreka, nobeno drevo
ne more zrasti do kraja,
če tu sovraštvo v srcu zemlje
z vulkanskimi izbruhi
zimzeleno življenje
vedno znova razkraja.

SKRIVNOST RASTLINE

V roki držim glavico majniške kraljice,
potezkavam jo na dlaneh,
zasukavam
in ogledujem z vseh strani,
ogledujem in občudujem.

Njeno seme je bilo tako drobno,
da se mi je v pesti skoraj izgubilo.
V zrahljani zemlji se je vznemirilo,
se prebudilo in nabreknilo
od pomladnega hrepenenja.

Iz prebujenja izklijje novo življenje,
prenove se sokovi semena, vzbrste;

mnogoteri lističi, svetlozeleni,
poženejo iz korenine v zemlji,
se nežno drug ob drugem razporede.

Iz številnih prijaznih naslonjenosti,
ki plešejo kolo v vedno širših krogih,
se sučejo okoli korenine,
ob soncu in dežju, megli in vetru,
nastane glavica majniške kraljice.

V njeni notranjosti, v zakriti srčiki,
so osrednji lističi
med seboj spojeni;
kot v skrivnostnem razodetju vijoličasti,
nerazdeljivi, nerazdeljeni.

PROBLEM BRATOVSTVA

Kot osa ali osat
je nekdo,
ki me nima rad;
zbeda me v dlani,
ko me za roko drži.

A tudi osat
naj bi bil moj brat!
Toda kam in kako
naj položim roko
na njegovo
od vrha do tal
bodičasto telo?

Preveč si hud,
hud kot osat,
ti moj brat.
Zakaj skrivaš
pred mano
svoje srce?

Je to tisti rdeči cvet,
ki ti na bodičastem telesu
tako redko vzcnete?

UPOR RIB

Upiramo se, me, ribe, se upiramo,
zahtevamo naše morje nazaj,
napadamo ribice, napadamo jih
z njihovimi lastnimi mrežami;
s praznimi, kovinskimi mrežami
smo na lovu za njimi,
me, ribe, preganjamo ribice:

Njihov napredek je smrtonosni zapredek,
njihova hrana – strupena supermarinada,
srebrni ribji trebuhji v aspiku.
Morje je polno utopljenцев,
katerih škrge so zamašene z oljem...

Me, ribe, se upiramo,
nazaj zahtevamo naše morje,
morje je za nas nebo in zemlja,
morje je naše življenje.
Upiramo se, preganjamo ribice:
Nikjer ne bo več zanje prostora,
niti na zemlji,
niti na nebu,
niti na morju.

RIBJA REVOLUCIJA!

VLAK V PATERNION

že s perona je uganil, da bo vlak iz Celovca nabito poln.

Celo iz zadnjega vagona je s stopnic visel roj ljudi.

S silo se je prerinil do vrat in potem mukoma pedenj za pednjem v temno notranjščino vagona. Okna, katerih steklo je bilo zdrobljeno kdo ve kdaj med vojno, so bila zabita z deskami iz surovega lesa. Kot da bi bil delo opravil kak slabo plačani državni uslužbenec, so bile deske pribite nemarno. Špranje med deskami niso bile enakomerne širine. Skozi te je silila luč s perona. To je bila tudi vsa osvetljava in ventilacija vagona.

Po klopeh temna, ponajveč nepremična gmota ljudi s škatlami in z nahrbtniki po kolenih.

Po policah in med klopmi škatle in zaboji. Sem pa tja čez neobriti obraz ali oprsje ozek pramen luči od okna; kot iz zavržene jedkanice pozabljenega otroškega mojstra.

V nos mu je udaril kisel smrad prepotenih teles, neumitih nog.

Če vlak ne bi bil potegnil, bi se mu obrnil želodec.

Od zunaj rezek klic vlakovodje in odgovor postajenačelnika.

„Alles in Ordnung?“

„Jawohl!“

„Abfahren!“

„Abfahren!“

Uradna nemščina, je pomislil, vedno zveni jekleno, kot po velja komandanta topniške baterije med bitko.

Čul je žvižg piščalke, težko puhanje lokomotive, škripanje koles.

„Beljak mora biti že za nami“, je ugibal. Skozi špranje ni bilo videti več nobenih luči. Pomaknil se je s težavo do stene in se naslonil. Smradu ljudi se je pridružil še težak vonj domačega tobaka. „Eisenbahn“, ta beseda, pa še ena, ki je odmevala, odkar je bil tu po vojni, s plakatov na stenah in po plotovih, iz časopisov in po radiju: „Wiederaufbau“ ga je navdala z nasmeškom tudi to pot.

V glavi se mu je zavrtilo in zbal se je za hip, da se bo onesvestil.

Če bi se, je pomislil, ne bi imel kam pasti. Obvisel bi kot

deblo drevesa v pragozdu na drugih deblih. Šele čez leta bi dovolj strohnel in omahnil.

Na tilniku je čutil neznosno vroč dih, nekdo se je dotikal njegovega hrbta, ob boku še nekdo, prav pred njim vročina še druge človeške gmote.

Iz trebuha vagona se je oglasila pesem.

Surov kmečki glas Ukrajince. Melanholijske pesmi se ni skladala z durovsko tokato koles.

Melodijo je povzelo še nekaj glasov.

Sredi druge kitice se je nekemu kolcnilo; smeh in umazano rusjaško preklinjanje. Zdaj se je v črni temi pridušal Slovenec in kot v odmev je nekdo klel mater po srbsko. Pesem je utonila v cmokanju ustnic. V nozdrvi mu je udaril vonj krompirjevca. Zasmrdelo je še rezko po česnu, od stranišča po kreozotu.

To je vendar dežela, ki je dala Evropi Mozarta, Haidena, Schuberta; tu so se rodili Lehar in Strauss! Tu je tekla zibelka genijev secesije in Jugendstilla!! je pomislil.

Ko je bil še otrok in še potem kot mladenič, si je bil brez težave predstavljal slikovite uniforme postavnih huzarjev in dragonarjev, njih sablje, kolajne, orožje – o katerih mu je včasih s takim zanosom pripovedoval njegov stari oče, ki se je bil šolal še na cesarskem Dunaju. Kako naj bi si zdaj v tej ogabni temi prikliceval v spomin slike nekdanjih elegantnih dam in gospa – s slamniki, okrašenimi z umetnim cvetjem in s sadjem, s pisanimi pentljami iz prave svile, plapujočih igrivo, v lahnem večernem vetru?

Kako bi si naslikal v predstavo polne svilene bluže, imenitne krinoline in razkošna krila koketnih ljubic?

Kam so padli postavni gospodje v cilindrih in frakih, kot se jih je spominjal iz orumenelih fotografij iz albuma, ki ga je le o Božiču pokazal njegov ded, pa šele tedaj, ko mu je vino ogrelo lica in dušo.

Kam so vtonili tisti časi?

Kje so zdaj mogočne terase za imenitnimi poslopji in vilami, polne širokih stopnic, okrasnih kipov, vrtovi, polni lepo razstavljenega povrtnega pohištva iz belih šib.

Kje kavarne, Schramel-muzika, doboš torte, šamrole, kremšnite in kapuciner kava s tolčeno smetano?

Ko da bi bil listal po šolski zgodovinski knjigi, so mu padli v spomin še Metternich, surovi Bach, Veliki kongres, Dan narodov in prav pred očmi so mu visele podobe, z mogočnimi muštacami okrašenih obrazov nekdanjih habsburških cesarjev.

Kje je zdaj tisti imperij, o katerem je toliko slišal od podeželskih starejših ljudi?

Kot v izzivanje preteklosti je zaničljivo zaklical v temo:

„Kje? Kje?“

„Tu!“ so mu odgovarjala kolesa.

„Tu, tu, prav tu!“

Tu so zdaj vnuki ljudi iz tiste cesarske dobe. Prav tu!

Ukrajinci, Poljaki, Rusjaki, Čehi in Slovaki, Galičani, Madjari, pa Slovenci in Bosanci – po dolinah, v šotorih, v gozdovih, po pašnikih in v neštetih lagerjih! Tu:

Po dolgem in počez po deželi.

Nezaželeni, zdaj osovraženi.

Tu v Avstriji, ne popolnoma po svoji krivdi, morda po usodi.

Prav tu, so tolkla kolesa.

Prav tu so zdaj, poglejte sem, cesarji in bivši dvorjani, imenitno plemstvo in svilene gospe! Tu!

Tu smo zdaj v tej ogabni črni temi, kot da bi terjali star dolg.

Dolg? Če že ne naš, pa dolg naših očetov in njegovih dedov – morda še pradedov. To je bila tudi njih dežela.

Tej deželi so služili, za njo se bili in v daljnih bitkah umirali.

Hej Kranjski Janezi, hej Judenburg! Ah, kaj bi, kaj bi?

Karel se je spomnil še obrazov onih filmskih igralcev, ki so v neštetih filmih romantično oživljali to empirsko preteklost: Willie Fritsch, stari Hans Moser, Theo Linggen, Magda Schneider, Helli Finkenzebler, Adele Sandroch in še drugi, katere je tako rada gledala njegova mama v kino Union.

Iz teme se je oglasila harmonika.

Hreščeč neubran zvok mu je rezal živce.

Melodija se mu je zazdela znana.

šele ob refrenu je spoznal banalen napev.

Terezinka – Te-re-zin-ka, – zgodaj vstala, svoj-ga ljub-ga ča-ka-la. Ča-ka-la! –

... svoj'ga ljub'ga ča-ka-la...

„Verfluchte Ausländer! Verfluchte Zigeuner. Verdammte südliche Bande!“

„Nicht wahr?“

Ni odgovoril domačinu, čeprav je vedel, da je imel po svoje prav.

Potisnil se je še bolj k steni. Privoščil si je kravji požirek sadjevca, katerega je zapokala teta Brigita. Nikoli mu ni bilo za šnops, pa to pot je pomagalo.

„Tu, to je zate!“ mu je še v Celovcu rekla teta. „Nekaj putra, klobas, prekajenega mesa pa suhih nudelnov. Nahrbtnik pa prinesi nazaj, ko spet prideš v Pliberk, Maksov je! Na Peco bo šel poleti z Hansi, na izlet. Suh si ko konoplja, jej in misli na nas, ko boš v Spittalu, ej?“

„Bom, teta, hvala za vse!“

„Rezanci so narejeni z jajci, ne daj jih preveč v krop pri kuhanju, sicer jih bo ves štedilnik poln.“

„Bom pazil, teta!“

„Minki ima tudi nekaj zate.“

„Ah Minki, saj ni bilo treba, še sami nimate.“

„Ni res!“ pravi Minki, „mi kmetje imamo vedno dovolj, morda še preveč.“

Minki je res s kmetije, sama pa je delala v Celovcu v uradu. O tem je pričalo njeno obnašanje in njena obleka. Imela je nove čevlje in nogavice, pa okusno krojen, v pasu po modi stisnjen kostum z belimi gumbi.

Minki je bila visoke postave, močnih nog. Oči je imela rujave, lase zvite v dolge kite in na jok ji je šlo. Imela je temno rdeče polne ustnice in zobe bele kot gozdna žival.

„Tu, vzemi, da ne boš lačen v tistem lagerju. Suh si, Kranjec, suh“, je rekla v podjunskem narečju, skozi solzne oči.

„Oh Karel, Karel“, je rekla žalostno in ga objela. Njene ustnice so vroče na njegovih.

Poišče Karlovo roko in mu stisne v dlan malo kuverto.

„Ko boš sam! Prav sam. Pa še pridi k nam v Drevešo ves! Boš?“

„Bom, Minki – saj veš, da bom!“

Vedel je, kaj je bilo v tistem pismu, ne da bi ga bil odprl.

Spomin na tisto toplo noč v Velikovcu, na sprehode pod Peco, na pogovore, na intimno skupnost. Upanje, da ni bilo vse, kar se je bilo zgodilo med njima, le zanesenost ene same kresne noči.

Koliko takih pisem, je pomislil, je napisano ob koncu vsakega poletja? Ljudje se spoznajo, spoprijaznijo, najdejo. Vse mine tako hitro. Topli dnevi, plavanje, smeh, sreča.

Poletje! V srajci ali bluzi, bosonog v temni travi, posejani z marjeticami, plavicami in metulji. Ptice v nebu in beli oblaki in sonce v očeh in v srcu.

Je spomin na zimo in na deževno pomlad vzrok, da se poleti tako hitro zaljubiš?

Odpreš srce in vržeš previdnost in razsodnost oblakom in vetru.

Šele ko ajda v Podjuni dozori, se zaveš, da je poletja konec.

„So v v lagerju lepa dekleta? Povej mi, kaj! Imaš ljubico tam, ah? Visok, postaven fant si, Karel! Vem, da jo imaš – morda še eno v mestu. Povej mi, meni lahko poveš!“

Povedal bi ji po pravici, pa mu je previdnost, dediščina po-vojne dobe, zaklopila usta.

„Misliš, da sem lepa, povej mi“, je povzela Minki.

„Lepa si.“

„Ti je všeč moje telo?“ ga je vprašala z rokami v bokih.

„Kaj? Ti je všeč?“ in nagajivo je odpenjala gumbe na bluzi.

„Kranjci ste tako boječi, tako vase zaprti!“

„Boječi?“

„Da boječi, kot da bi bile vprašujoče božje oči za vsakim grmom.“ –

„Morda so“, je odgovoril, „morda so.“

„Strah te je, ali ne?“ se smeje Minki s prsti na zadnjem gumbu bluze. „Bojiš se ženske, Kranjec! Mene se bojiš?!“

Karel ne reče ničesar.

„Tu ni nikogar“, zašepeta Minki z nizkim temnim glasom. „Nikogar!“

„Tu sva le ti in jaz. Nobenih oči ni tu, razen tvojih in mojih. Morda še božje, če že tako hočeš. Toda to so oči, polne ljubezni do bližnjega, tople in prizanesljive, dobrote polne, ljubezni polne. Božje oči so tu pred tabo, zazri se vanje, moj ljubi Karel, zazri se vanje in jih s poljubi zapri.“

S tresočo toplo roko najde Karlovo in si jo položi na polne gole prsi. –

Karel je potegnil iz steklenice, ne da bi jo vzel iz napsnega žepa. Kot pijanec je dvignil del jopiča, kjer je bil žep, in nagnil.

Potegnil je znova, čudeč se samemu sebi, ker je redkokdaj pil žganje. „Strah te je, strah te je ženske, Kranjec –“ žganje pomaga za hip. OGREJE GA PO USTIH, PO GRU VSE DOLI DO ŽELODCA IN POTEH ČEZ PRSA, KOT TOPLA JOPICA, MEHKO IN PRIJETNO.

Premišljal je, koliko časa je še do Spittala. Do tiste sobe v Edlingu, kjer je stanoval zdaj. Ponoven požirek sadjevca ga je pomiril. Vagonski smrad se mu je zdel manj neznosen, spomin na Minki manj razburljiv.

„Entschuldigen Sie mir, bitte, entschuldigen –“ – – nekak ženski glas prav ob njem.

„Entschuldigen, bitte, – – – muss ich bei Paternion aussteigen... entschuldigen...“

Obdrsne ga kožuh, vonj parfuma mu širi nosnice.

„Entschuldigen“... prav ob njegovem ušesu. Karel se je stisnil prav v steno, da bi mogla mimo. Kot oseba v filmski sceni, kjer so vsi gibi umetno počasni, se rine skozi gmoto teles, se obdrsne ob Karlove rame z lasmi, ki diše po predvojnem milu.

Dotakne se ga njena iztegnjena roka, kot roka slepca, ki se boji, da ne bi padel.

Pa ta roka je mehka, kot spomin na nežno preteklost, na njegovo mladost, ki se je končala tisti večer, ko je po prestopu Ljubelja padel čez Dravo na avstrijsko stran.

To ni bila roka kmetice ali delavke, kaj šele roka iz kakega stereotipičnega opisa mlade matere, ki je vsa zaskrbljenost in

udanost v tolikih zgodbah slovenskega pripovedništva.

Vkljub temi je vedel, da je to roka negovane ženske, katere življenje je drugačno in večini oddaljeno.

Koliko let, je pomislil, koliko desetletij, koliko generacij, predno je koža tako svilen? Hoja tako elegantna, glas tako nizek in mehak.

Objela ga je razburjenost, kot je ni poznal. Kot môra mu je ta razburjenost sedla na prsa, se oklenila njegovih ram in se kot nenadna pijanost polastila njegovega telesa vse doli čez kolke, v stegna in v meča. –

„Entschuldigen Sie mir, bitte“, poizkusi še enkrat neznanka.

Po gmota pred njo se ne premakne, ne ona na levi. Kot da bi se zavedala, da je do Paterniona še nekaj postaj in da do izhoda ni več kot nekaj dobrih korakov. Obstala je prav pred Karlom.

Segel je znova po žganju. Srce mu je divje bilo. Mehak vonj parfuma mu je širil nosnice. Skozi kožuh je čutil polne oblike njenega telesa. Tudi oni na levi se je nemirno prestopil.

Po glavi so mu divjale misli. Kdo je ta ženska, odkod je, kaj dela v tem vlaku?

„Kaj, ko bi ji ponudil požirek sadjevca? Načel pogovor o vremenu? – v tem vlaku? O minuli vojni?“

Koval je uvodni stavek, si odkašljal – pa besed ni bilo iz grla.

Zazdelo se mu je, da bi bil neznanki hotel razodeti svoje presenečenje nad njeno prisotnostjo tu, – ji razložil njegovo radost, da je prinesla v to proletarno banalnost nekako upanje za boljšo bodočnost.

Zopet je nagnil iz steklenice, pil in obenem ugibal, čemu, ker ni nikoli pil žganja. Zažgalo ga je po grlu, požiralniku, v želodcu. „Strah te je, strah te je ženske, Kranjec.“ – Ponoven požirek odžene za hip to misel. Koliko je še do Spittala, in tista soba pod hribom v Edlingu se mu je zopet zazdela kot razkošna palača.

Čutil je vsak gib neznanke; topel premik njenih bokov, kadar se je prestopila, dotik rok, kadar si je dala opraviti z ovratnikom. Oni na njegovi levi je nervozno zakašljal. Karel se je zbal, da ga ne bi oni prehitel z nagovorom.

Pričela je brundati neko popevko, pa brez besed, tihoma kot človek ponoči na pokopališču.

Gmota prav pred neznanko se je naenkrat premaknila. Počasi, okorno kot senca velike živali. V temi se je prav pred njenimi lasmi pojavila oranžna točka prižgane cigarete. Karel je za hip zagledal, ko je oni potegnil, neobrit obraz in mesnate ustnice. Oranžna pika je še dvakrat rdeče zažarela. V obraz mu je puhnil smrad dima domače cigarete. Pika je zarisala v temo rdečo krevčuljo in padla. Slišal je drsanje škornja po podu.

„Was machen Sie?“ je rekla ogorčeno – pa tiho v jezi, s pridržano sapo.

„Was... Was wollen Sie?“... zdaj tišje.

Karel je čutil, da je stopila nazaj, še bolj v njega, ko v pomoč.

„Davaj!“ se je izvilo iz temne grozeče gmote. Karel je čutil, ko je dvignila roke v obrambo, pa jih je, kot da bi se naenkrat premislila, po kratkem napetem obotavljanju spustila ob kožuho.

„Davaj!“ je hripavo ukazal zadihan glas.

„Davaj!!“

Sledilo je mrzlično šumenje obleke.

Karel je čutil, ko je oni stopil k neznanki in v njo. –

Iz teme se je oglasila zopet harmonika.

Hreščeče in v nabijajočem ritmu:

Te-re-zin-ka, Te-re-, zin-ka, zgo-daj vstala, svoj-ga ljub-ga
ča-ka-la!!

Divje dihanje je prevpil refren druge kitice, – in še tretje. Karel je nagnil iz flaše, kot da bi bila voda.

Od desne strani je segla po žganju tresoča roka neznanca.

Vagon je utonil v divjem ritmičnem nabijanju nog ob tla in neznosnem kričanju.

„Te-re-zi-nka – Tere-zinka!“

„Verdamnte Schweinerei!“

„Verdamnte Weiber!!“

„Verdamnte Ausländer!!!“

Glas domačina se je tresel v nepotolaženi strasti.

Šele ko so zaškripale zavore in se je vlak počasi ustavil, je Karel zaslišal glas sprevodnika.

„Paternion!“ je zaklical nekje od zunaj, z močnim glasom, ko da bi bil vesel čistega zraka.

Skozi okenske špranje se je zasvetila luč v temi, prav nad neznanko se je zopet pojavila oranžna pika in smrad cigarete. Gmota pred Karlom se je razdvojila.

„Entschuldigen, bitte“... Neznanka se je še zadihana pomikala počasi proti izhodu.

Karel je z vso silo odrinil vse pred seboj in sprožil pest proti tisti oranžni točki. Pest je padla težko. Stok in ukrajinsko preklinjanje, potem je bila pred Karlom zopet tema in smrad.

Zaletel se je v lesene late okna in odbil dve. Vrgel jih je na tla. Luč s perona ga je za hip oslepila.

Na peronu je bilo le nekaj ljudi. Uradnik v uniformi. Nekaj ciz za prtljago in pošto in na levi strani postaje ob živi meji koleselj. Iskal je neznanko. Zdaj se pojavi, vidi jo pri stopnicah vagona. Še bolj lepa je, kot si jo je predstavljal. Plave lase do ramen. Ko je opazila koleselj, se je nasmehnila. Skrbno je po-

gledala po kožuhu pred sabo, pogladila gube in počasi zapela gumbce. Potem je hitrih korakov stopila proti koleslju. Z iztegnjenimi rokami ji pristopi nasproti moška postava v objem. Pritečeta še dva otroka v poljub.

Karel je za hip odstopil, deske mu režejo obrvi. Pogledal je navzgor v nebo, kot da bi bil iz temnega oblaka pričakoval obličje angela maščevalca z ognjenim mečem. Nebo je nebo; nekaj zvezd v modri ploskvi kot vsako jasno noč.

Neznanka je bila zdaj prav pod svetiljko pri peronu. Kot spovednik je iskal v obrazu znak obžalovanja, kesa, sramu.

Obraz v luči je nenavadno lep, neznanka ima rdeča lica, obraz je svetel, oči bleščeče, gibi telesa polni življenjske prisotnosti. Smeje se in objema otroka. Posedejo po koleslju in ob poku biča konja potegneta. Neznanka se obrne proti vlaku, kot v slovo, še en pok biča in koleselj utone v temo.

Vlak je potegnil.

„Ferndorf, Rothenthurn, Molzbichl, Spittal an der Drau!“ kliče sprevodnik.

Karel ne ve, kam s seboj.

V sencih mu razbija kri, napetost v mečih ne popusti.

„Verfluchte Weiber – nicht wahr?“

Niti opazil ni, da je še nekdo drugi zijal skozi lese okna,

„Ja!“

„Schnaps?“

„Ja!“

Potegne, za njim Karel, na dolgo. Steklenica je zdaj prazna. Malomarno jo vrže na pod. Vlak je zopet v polnem teku. Kolesa tolčejo zdaj monotono. Nihče ne poje. Tudi harmonike ni.

Karel je, kot da bi bil v polsnu, v tisti fazi spanja, ko je resničnost še blizu in spanje predaleč.

Kdo je bila ta ženska v dragocenem kožuhu? Zakaj je bila tu? Čemu je privolila Ukrajincu?

„Moj Bog, kakšen svet je to!“, je rekel polglasno po nemško, bolj sam sebi kot domačinu. „Kam smo prišli? štiri leta smo se borili v tej vojni, – štiri leta, če že ne več! Zakaj?“

„Za boljši svet!“ je pijano odgovoril Avstrijec. „Za boljši svet!“

„In kaj imamo zdaj tu?“

„Eno samo prekleto svinjarijo!“ je zavpil Avstrijec.

„Da! Tako! Kje so moji prijatelji, moji znanci, moji sošolci? Padli v bitkah po gozdovih! V brigadah po bataljonih! Na obeh, na vseh straneh! Za kaj, čemu?“

„Za boljši svet!“ je pijano momljal Avstrijec.

„In kakšen je zdaj ta novi svet?“

„Ena sama svinjarija!“

„Da!“

„Vsi ti kameradi, mrtvi, za kaj?“ je šepnil v temo.

Paternion! Kakšno idijotsko ime!

Pater-nion, ali neon? Oče in – neon kakšna absurdnost?

Paternion, to bi bilo ime za metropolo v kosmosu, na planetu izven naše galaksije.

Paternion! Sinonim za električno jasnost, kozmično uravnoveženje sil?

Pater-neon!

„Lahko bi bila moja, moja – namesto tistega ogabnega Ukrajinca!“ je zaslišal iz teme sam sebe. Ta glas je bil Minkin glas. Roke so se mu tresle.

Še bolj je napel misli in se pognal še bolj v filozofsko moraliziranje.

„Minki! Minki!“

„Spittal an der Drau!“ je zaklical sprevodnik.

„Spittal an der Drau! Alle aussteigen!“

Ko goveda na pašo so se premikale in prerivale človeške gmote proti izhodu. In z njimi škatlje in nahrbtniki, zaboji in zavoji in smrad.

„Alle aussteigen! Da gibt's kein Zug nach Lienz. Kein nach Lienz! Alle aussteigen!“ –

Karel je pobral svoje stvari.

Še vedno se je tresel v ogorčenju.

Pod to pezo pa je bil še drugi glas.

Glas njegove podzavesti, njegovega intelekta glas, ki njemu ni nikoli lagal.

Ta glas ni sodil, ni moraliziral.

Roke so se mu še vedno tresle; meča drgetala kot žrebcu.

„Minki, Minki! Hudič naj te vzame, Minki!“

Šel je počasi po temnem, zdaj praznem hodniku prav pred nestrpnim sprevodnikom, ki je zaklepal vrata vagonov.

Toronto, maja 1978.

OD MOLKA DO MOLKA.

ali kako ostane slovenski brezdomec ob rožnovenski molitvi zvest slovenstvu in brezdomstvu za bodočo svobodno Slovenijo.

U V O D

1 Z molkom postavljamo znamenja posvečena Mariji po gričih naših src, „zato, ker nam Marija, naša preskrbna mati, vedno nove milosti deli s sedeža božjega usmiljenja....“ (Janez Volčič, Šmarnice, 1855.)

2 Veselemu, Žalostnemu, in Častitljivemu delu je dodan Razsvetljeni del, katerega skrivnosti so, v skladu z ostalimi, zajete iz življenja Našega Gospoda, in lahko, tako kot molitev ostalih, dosežejo odpuške, v skladu z odlomkom o odpustkih po 2. Vat. Zboru.

3 „Pojte Gospodu, s hvaležnostjo v srcu“, prigovarja apostol Pavel (Kol 3, 16). Sv. Pismo je ena sama edinstvena pesem, zato je pri vsaki skrivnosti naveden primeren verz, ki ga lahko nadomesti kak drug, bolje zapisan v spomin in srce. Potem sledi pesemca, katere prvi del je iz 31 zlogov (po japonskem tánka-slogu), drugi pa iz 17 zlogov (po japonskem háiku-slogu).

I. VESELI DEL

1.lk 1,26-38.

Marija sveta,
gričev galilejskih svet,
zgodovina brez greha.
V rosi nebeški
odprti Stvarnikov cvet:

prosi za nas, brezdomce,
da najdemo Dom
v vsaki tujini!

Marija srečna,
izpolnitev božjih sanj
vsem, povezanim

2.lk 1,39-55.

v Zavezo starih dejanj
in bolnih želj po sreči:

prosi za nas, da dete
še nerojêno
čuvamo za ród!

Zdaj je Božji Sin
otrok Marijin.
Nič ne neha biti Bog,
Ki je njeno detece,
položeno v slamice.

Prosi za nas, da zmeraj
zmoremo ponos
na krščansko čast.

Kdo je kakor Bog,
ko človek se preda Mu?
Kdo kot On skrbi
za varstvo Brezpravnemu,
za novi dom Pregnancu?

Prosi za nas, da nikdar
se cul slovenstva
ne sramujemo!

Z Marijo in Jožefom
je tiho rasel,
z vprašanji našel
je Sled za odgovorom –
Modrost, postala Človek.

Prosi za nas, da smemo
rasti bolj in bolj
z umom in srcem.

II. RAZSVETLJENI DEL.

Boril se je z zlim duhom,
z istim strategom

3.lk 2,1-7.

4.lk 2,22-24; Mt 2,1-14.

5.lk 2,41-52.

1. Ki se je za nas boril z zlim duhom.
Mt 4,1-11.

naše skušnjave.
Življenje ni le za kruh
ne za zlate prevare.

Prosi za nas, da srcá
ne ukrade nam
lažna tujina.

Božje Kraljestvo je tu:
v veri, ljubezni, upu.
Blagor ubogim v duhu
in borcem za Luč
in preganjanim!

Prosi za nas, da rase
nam dom tujine
v Božje Kraljestvo.

Nihče ni kakor Jezus,
Ki le z besedo
silam zapove,
in vihar in bolezen
in smrt se Mu pokoré.

Prosi za nas, da s časom
kraj zaupamo
Vsemogočnosti.

Spokorno srce
spet najde Srce
Moči, Luči, Veselja.
Jezus vabi: „Vračaj se!“,
da spet bo tiha sreča.

Prosi za nas, da v poraz
nas ne pahne kdaj
greh neskesani.

O, sveta Maša,
Daritev naša,

2. Ki je za nas razlagal Božje Kraljestvo.
Mk 4,11.

3. Ki je za nas delal čudeže.
Jn 10,38.

4. Ki je za nas odpuščal grehe.
Lk 7,47-50.

5. Ki je za nas ustvaril sv. oltarni Zakrament.

in naš vsakdanji čudež:
isti Bog, isti Človek
je Gost, Gostitelj in Kruh.

Prosi za nas, da radi
hódimo k Njemu,
Ki daje Bogat.

II. ŽALOSTNI DEL.

Zdaj je lahko vsak naš trn
kot kelih Njegov: srebrn,
odkar za nas vse
je sprejel gorjé
ljubeč in trepetaje.

Prosi za nas, slabotne,
da z molitvijo
ustvarjamo pot.

Veš, kako boli
želo v bičanjih?
In Kdo za nas je bičan?
In kdo je z njimi bičal?
Priznaj Mu, zgodovina!

Prosi za nas, da nikdár
ne udarimo
z bičem krivice!

Obdana s trnjem,
zasmehovana,
Beseda božja – molči.
Greh, ki je zlo, sovraži,
a za grešnika – trpi.

Prosi za nas, da oblast
rabimo v blagor,
ne v zaslužjenje.

Bol v meso ramen,
stisko srčnih sten

2.Jn. 19,1.

3.Jn 19,2-7.

4.lk 23,26-32.

ko lajšamo pod križem
komurkoli, o Gospod,
lajšamo Tvoj križev pot.

Prosi za nas, Marija,
da križ Slovincem
požlahtni srcé.

Je kdo drug ljubil
nas do križa muk –
vedoč za neljubezen?
O, križani Sin ljudi,
kdo je kraljevski kot Ti?

Prosi za nas, da kljub zlu
res skesanemu
res odpustimo.

IV. ČASTITLJIVI DEL.

Od mrtvih Vstali,
resnično Vstali
ob zori zgodovine!
Ni grob pečat življenja.
Ni križ brezvreden nakit.

Prosi za nas, da nikdár
ne jenja tleti
zavest Vstajenja.

V nebo odmáknjen,
vendar med nami,
da bo v svetu sled nebes.
Nekoč z gorečih zaves
bo odgrnil večni svet.

Prosi za nas, izgnane,
da pomagamo
ljudem brez Boga.

Do konca sveta
v Svetega Duhá

5.Mt 27,35-50.

1.Mt 28,1-15

2.lk 24,50; Ap 1,9-12.

3.Jn 14,16-17; Ap 2,1-13.

razsežnostih živimo.
Sina Dar je, živa vez
za delo, boj, bol, in vest.

Prosi za nas, kristjane,
v spore razklane
kot rod poganov!

4.Jn 5,21; II Kor 5,4-7.

Vsa odvedena,
žena, Devica,
in naša Božja Mati:
kako si lic. prelestnih
v deželi popolnih duš!

Prosi za nas, da s snovjo
uresničimo
večjo božjo čast.

5.Jn 2,3-5; Roz 3,21.

Kraljica mila,
Proseča Sila,
ozri se v nas, Slovence,
ki rož najdražjih venec
paklanjamo Ti v slavo:

naj dan za dnem Ti prižge
srcé slovensko
svečko zaupanj!

OD MEDELLINA DO PUEBLE

U V O D

1 Važnost Pueble

Tretja splošna konferenca latinskoameriškega episkopata, ki se je od 28. jan. do 13. febr. 1979 sestala v Puebla de los Angeles, je brez dvoma eden najvažnejših dogodkov v sedanjem življenju Cerkve.

Tega se zavedajo verniki krajevnih cerkva v Latinski Ameriki, ki predstavljajo eno tretjino vseh katoličanov na svetu in ki so z zanimanjem sledili poteku zborovanja in sedaj od njega z upanjem pričakujejo bogatih sadov; tega se toliko bolj zavedajo njihovi duhovniki in zlasti pa še škofje, ki so se dolgo in skrbno pripravljali na to konferenco in so na njej imeli glavno in odgovorno vlogo, sedaj pa imajo na skrbi, da njene zaključke spravijo v življenje. Tega so se toliko bolj zavedali zadnji trije papeži: Pavel VI., ki je to konferenco sklical; Janez Pavel I., ki jo je potrdil; in Janez Pavel II., ki se je osebno udeležil njenega začetka in je z uvodnim govorom odločilno vplival na potek njenega dela, ter je končno potrdil od nje izdelano besedilo: Dokument iz Pueble (Documento de Puebla). Važnosti tega zborovanja pa se zaveda tudi vsa svetovna javnost, pri kateri je našlo ogromen odmev na vseh stopnjah, tudi med Cerkvijo odtujenimi krogi; le žal, da ta odmev ni bil vedno prav usmerjen in večkrat tudi ne dobro nameren. Za nas je to en razlog več, da se s Pueblo skušamo resno seznaniti in dobiti o njej kar najbolj stvarno podobo.

2 Povezava Pueble s celotnim življenjem Cerkve.

Konferenca v Puebli, ki je lep izraz kolegialnosti škofov, kot taka ni kak osamljen dogodek v življenju Cerkva, temveč je v tesni zvezi z drugimi podobnimi primeri občestva in soudeležbe. Tu predvsem mislimo na prvi dve skupščini latinskoameriških škofov; na ono v Rio de Janeiru in še posebej na ono v Medellinu. Mislimo pa tudi na II. Vatikanski koncil in na velike rimske Sinode po Koncilu.

Prva konferenca latinskoameriških škofov je bila v Rio de Janeiru leta 1955. Ta je postavila temelje za škofovsko konferenco kot stalno ustanovo, ki povezuje vse krajevne Cerkve iz dvajsetih držav. Kot svoj najpomembnejši sad je obrodila CELAM (Consejo Episcopal de Latino América), to se pravi, Svet škofov Latinske Amerike, ki usklaja dušno pastirstvo na tem pestrem področju katoliške Cerkve.

Doživetje kolegialnosti škofov na konferenci v Rio de Janeiru se je še bolj poglobilo in ojačilo nekaj let kasneje na II. Vatikanskem Koncilu, ki je povrh tudi doktrinarno utemeljil „zborna naravo in zborni značaj škofovskega reda“¹.

To je dalo novega zagona tudi delovanju CELAMA, ki je malo po zaključku drugega vatikanskega zbora organiziral drugo splošno konferenco latinskoameriškega episkopata v Medellinu leta 1968. „Za predmet si je vzela nalogo: povzeti glavne smernice in bistveno vsebino koncila in jih obrniti na stvarno stanje latinskoameriške Cerkve ter jih sprejeti kot usmerjevalno silo zanjo.“ Tako je na kratko označil Medellín sam papež Janez Pavel II. in potem še pristavil: „Brez koncila ne bi bilo medellinskega zborovanja“².

Koncil je priklical v življenje tudi velike rimske sinode škofov, od katerih je za naš primer zlasti važna sinoda iz leta 1974: „njen osrednji predmet je bila namreč evangelizacija in njene sklepe je potem živahno in spodbudno povzel Pavel VI. v apostolski spodbudi o evangelizaciji“³. To pa je prav tista snov, ki si jo je izbrala za svoj predmet tretja splošna konferenca latinskoameriškega episkopata v Pueblu z namenom, da jo prilagodi svojim razmeram in potrebam. Istočasno se je čisto zavestno povezala s prejšnjo konferenco v Medellinu, kar je povsem naravno. Puebla je za izhodišče vzela vse, kar je obseženo v dokumentih in sklepih te konference. Hkrati pa je na podlagi desetletne skušnje, razvoja misli in v luči skušenj celotne Cerkve naredila pravilen in potreben korak naprej.

Če hočemo torej Pueblo pravilno vrednotiti, ne smemo prezreti tega njenega zgodovinskega okvira. Zato si najprej vsaj bežno oglejmo nekaj značilnih dogodkov v življenju Cerkve iz časa po Medellinu, ki so vplivali na potek konference v Puebli.

PRVI DEL

MEDELLIN IN NJEGOV ČAS

1 Medellinska konferenca.

Medellinska konferenca je imela za predmet: „Cerkev v sedanjih spremembah v Latinski Ameriki v luči koncila“. V pokoncilskem navdušenju je hotela „dati poleta za pastoralne obnove, novega duha spričo prihodnosti, ob popolni zvestobi Cerkvi pri razlaganju znamenj časov v Latinski Ameriki“⁴. Čeprav je bil močen poudarek na socialnem vidiku, je vendar „evangelizacijski namen bil zelo jasen in je še vedno razviden iz šestnajstih načetih snovi, ki so jih zbrali okoli treh med seboj dopolnjujočih se idej: delo za napredek človeštva, evangelizacija in rast v veri, vidna Cerkev in njene strukture“.

„Medellín, se pravi Cerkev, ki je bila tam navzoča, je bila s svojo odločitvijo v blagor latinskoameriškega človeka, vzetega v njegovi celotnosti, s svojo prvenstveno, čeprav ne izključno, ljubeznijo do ubogih in s svojim prizadevanjem po celotni osvoboditvi ljudi in ljudstev, klic upanja na nekaj, kar bi bilo bolj krščansko in človeško“⁵.

V Medellinu se je dejansko znotraj Cerkve začela „nova doba njenega življenja“, kot je dejal papež Pavel VI. v uvodnem govoru, ko je konferenco slovesno odprl⁶. Tedaj je na latinskoameriško celino, polno krščanskega upanja in težkih problemov, „Bog razlil ogromno luč, ki odseva na pomlajenem obličju njene Cerkve“, kot so škofje predstavili medellinske dokumente⁷.

Na škodo pa se je tudi tedaj zgodilo kot že tolikokrat v zgodovini odrešenja, da „luč sveti v temi in tema je ni sprejela“⁸. V času okrog Medellina so se namreč nad Cerkvijo zbirali črni oblaki, ki so naznanjali bližajoče se hude ure in so grozili ugasniti luč, ki je zasvetila iz Medellina in še prej iz koncila. Na žalost jim je v precejšnji meri uspešno. Kakor koncil je bil tudi Medellín „udeležen včasih popolnoma si nasprotujočih, ne vedno pravih, ne vedno do Cerkve dobrohotnih razlag“, kot je potožil tudi Janez Pavel II.⁹.

2 Dve razlagi Medellina.

Okrog Medellina sta se namreč spletli dve vrsti razlag. Ena, Cerkev dobrohotna, ki se postavi na pravilno stališče kontinuitete, vidi v tem dogodku nepretrgano nadaljevanje življenja Cerkve, ki je po svojem bistvu nujno nesprenljivo in se le v svojih drugotnih, nebitnih elementih prilagaja vsakovrstnim okoliščinam. Tako so razumeli Medellín škofje, ki so na njem izdelali tako imenovane Sklepe (Conclusiones). Tako ga je razumel papež Pavel VI., ki je te sklepe potrdil kljub omejitvam, ki so lastne vsakemu človeškemu delu. Tako jih razlaga tudi papež Janez Pavel II., ki je konferenci v Puebli naročil, naj medellinske Sklepe vzame za izhodišče¹⁰.

Čisto drugačna, Cerkev sovražna, pa je razlaga tistih, ki so se postavili na stališče revolucionarnega preloma. Pod vplivom zlasti marksistične analize hočejo prikazati Medellín, kakor tudi koncil, kot neke vrste revolucijo, ki da je popolnoma prelomila s preteklostjo krščanstva in prinesla nekaj bistveno novega v gledanje na Cerkev, na njen nauk in njeno poslanstvo. Svoje trditve so deloma skušali dokazovati z enostranskim navajanjem določenega besedila medellinskih Sklepov, še bolj pa so se sklicevali na tako imenovanega „duha“ teh dokumentov. Pri tem svojem početju so bili zelo glasni, imeli so velik odmev v svetovnih družbenih obdobjih in s tem delali vtis, kot da je njihova razlaga edino možna in pravilna.

In priznati je treba, da so imeli velik uspeh: ne le pri tistih, ki so jim v vsem slepo sledili, ker so bili okuženi od marksistične miselnosti; temveč – paradokсно – tudi pri tistih, ki so tej marksistični odločno nasprotni.

Pri teh poslednjih so dosegli vsaj to, da so slepo in naivno sprejeli njihovo razlago Medellina in koncila in so zato do obeh zavzeli odklonilno stališče. Posledica je bila, da niso resno vzeli ne koncilskih dokumentov ne medellinskih Sklepov, pač pa so ostro napadali cerkveno hierarhijo, zlasti Janeza XXIII. in Pavla VI., napadali koncil in Medellín in napadali vse, ki so v poslušnosti do Kristusovih namestnikov videli v teh dveh pomembnih dogodkih pristen izraz cerkvene dejavnosti, v kateri je vidna posebno močna navzočnost in delovanje božjega Duha.

To „integristično“, to „lefebrevsko“ – da tako rečem – gledanje ni nič manj naturalistično in Cerkvi nevarno, čeprav hoče delati vtis, da skrajno tankovestno skrbi za čistost vere in pristnost krščanskega življenja. Kljub temu, da se to dogaja v imenu strogega zavračanja marksizma, vendarle končno vodo napeljuje na njihov mlin, ker notranje slabi Cerkev in jo ovira pri izvrševanju njenega poslanstva.

3 Vdor brezbožnega sekularizma v Cerkev.

Do takšnega položaja v Cerkvi pa ni prišlo kar nenadoma ali nepričakovano, vsaj ne za bistrovidnega krmarja Petrove barke. Papež Pavel

VI. je v svojem uvodnem govoru v Medellinu naznanil, da bodo v Cerkev vdrli „najbolj prevratni tokovi moderne miselnosti“¹¹.

Papeževa napoved se je bridko uresničila. V Cerkev je začela vdirati miselnost brezbožnega sekularizma in neverjetno hitro prevzela nekatere izbrane skupine (elite) tako laikov kakor tudi klerikov. Ta pojav, čigar korenine segajo tja nazaj v 18. stoletje, v racionalizem prosvetljenstva, najdemo „prav v srčiki današnjega sveta“ in „postaja zanj skoraj najbolj presenetljiv znak“¹². Pavel VI. nam ga označi kot „pojmovanje sveta, po katerem je ta svet sam sebi razlaga, ne da bi se bilo treba zatekati k Bogu, ki na ta način postane odveč in nadležen. Tak sekularizem torej zato, da bi priznal človeško oblast, končno ne potrebuje Boga in ga celo zanika“¹³.

Brezbožni sekularizem ni kak enoten pojav, temveč je splošni naziv za cele vrste miselnih tokov naj si bo liberalističnega ali socialističnega kova, katerim pa je vsem skupno to, da izključujejo Boga iz polja človeške svobode in iz področja socialnih odnosov in smatrajo človeka za ustvarjalca take družbe kakor samega sebe. Človek jim je edini Bog tega sekulariziranega sveta.

4 Vpliv marksizma na teologijo.

Od teh prevratnih tokov, na katere je javno opozoril Pavel VI., je v času po Medellinu zlasti marksizem silno povečal svojo moč med izobraženci, tudi krščanskimi. Uspelo mu je celo prodreti na področje teologije.

Teologi, ki jih je očaral marksizem s svojo sociologijo, so hoteli narediti „kvalitativni skok z ozirom na vso teološko tradicijo“, kot pravi eden izmed njih, J. Girardi¹⁴. Zato za izhodišče svojega teološkega razmišljanja ne jemljejo več nadnaravnega razodetja, temveč ga opirajo „na prakso, ki se poslužuje marksistične analize“¹⁵. „Bistveno je ta teologija pojmovana kot razmišljanje o veri, tako kot je doživeta v revolucionarni praksi, iz katere se hrani. Bolj točno povedano, gre za to, da se vzame zares zgodovinski materializem in se ga aplicira na teologijo samo“¹⁶.

In ker je praksa bila postavljena pred doktrino, je kaj kmalu v celoti popačila njeno vsebino. Tedaj so se namreč pod zornim kotom marksistične sociologije začela „nova branja“ evangelija, ki niso prizanesla niti najsvetejšim resnicam o Kristusu, o Cerkvi, o človeku in njegovi osvoboditvi.

5 Zmote glede Kristusa, Cerkve in človeka.

Tako pri Jezusu Kristusu „v nekaterih primerih gredo molče mimo Kristusovega božanstva ali pa se podajajo v tako razlago, ki nasprotuje veri Cerkve. Kristus naj bi bil samo ‚prerok‘, oznanjevalec božjega kraljestva in ljubezni, ne pa pravi božji Sin; celo osrednji predmet evangeljskega oznanila samega naj ne bi bil! – V drugih primerih so hoteli prikazati Jezusa kot političnega aktivista, kot človeka, ki se bojuje proti rimski nadoblasti in proti veljakom, celo kot človeka, ki se spušča v razredni boj“. Pojmujejo torej „Kristusa kot politika, revolucionarja, kot nazareškega prevratnika... in navajajo kot vzrok njegove smrti razplet nekega političnega spora“¹⁷.

To zmotno gledanje na Kristusa je imelo za posledico „nejasnost v sami razlagi narave in poslanstva Cerkve“¹⁸, ki je „telo, pleroma (polnost) in zakrament Kristusa“¹⁹. Tako eni ločijo „med Cerkvijo in

božjim kraljestvom“, ki ga „razumejo v zelo sekulariziranem smislu“. V to kraljestvo naj bi bilo moč priti „le s spremembo struktur in družbeno-političnim delovanjem“. Trdijo namreč, „da je politična, gospodarska in družbena esvoboditev isto kot rešenje v Jezusu Kristusu; da ni božje kraljestvo nič drugega kot kraljestvo človeka“²⁰. – Spet drugi izražajo „nezaupanje do ‚institucionalne‘ ali ‚uradne‘ Cerkve: pravijo, da človeka odtujajo; njej nasproti postavljajo drugo, ‚ljudstvo‘ Cerkve, ki nastaja med ljudstvom in dobiva določeno podobo v revežih“²¹.

V takem položaju tudi **resnica o človeku** ni mogla ostati nedotaknjena. Kaj hitro so pozabili na „prvenstveno trditev krščanske antropologije, da je namreč človek božja podoba“. Zaprti „v ozko gospodarsko, biološko ali psihološko pojmovanje človeka“, ga skušajo „zvesti na naraven del narave ali na brezimni element človeške družbe“²². S tem je bil porušen temelj socialnega nauka Cerkve, ki je bil v zadnjem desetletju zelo potisnjen ob stran in je skoraj prišel v pozabo. S tem pa je bila tudi težko prizadeta „osnova prave osvoboditve“ človeka, ki se ni mogla izogniti raznim „okrnitvam in dvoumnostim“. Omejujejo jo „samo na gospodarsko, politično, družbeno in kulturno področje“ in jo povrh še žrtvujejo zahtevam „njihove strategije, prakse ali kratkotrajnega uspeha“²³. Tako je „človek podvržen ekonomskim in političnim procesom“, namesto da bi „ti procesi bili usmerjeni k človeku in njemu podrejeni“. Tako je bil človek „ponižan na prej neslutene nižine“ in nič čudnega, da se „človeške vrednote teptajo kot nikoli poprej“. Tak je pač „neizprosena paradoks brezbožnega humanizma“²⁴.

6 Prva doba po Medellinu: „teologije osvoboditve“.

Ta „kvalitativen skok“ je pripeljal do sociologizacije krščanske eksistence. Tako se je porodila „politična teologija“ in potem še „teologija nasilja“. Ti dve sta v Južni Ameriki dobili svoje inačice v raznih „teologijah osvoboditve“, ki so po Medellinu kar zamrgolele med nami.

S tem se je začela doba – prva doba po Medellinu – v kateri so bile posebno glasne in delavne „angažirane elite“. To je ura dinamike malih skupin in temeljnih cerkvenih občestev. To je čas revolucionarne gverilske akcije, ki prihod božjega kraljestva „pričakuje izključno samo od strateške povezave Cerkve z marksizmom. Pri tem pa ne gre samo za biti marksist, temveč **biti marksist v imenu vere**“²⁵.

Ti prevratni tokovi moderne miselnosti so se vedno bolj večali in potegnili za seboj večji del Katoliške Akcije, tako laikov kot asistentov; uničevali so samostane, ki so jih redovnice in redovniki množično zapuščali; praznili so semenišča, iz katerih so izstopali ne le gojenci, ampak tudi njihovi predstojniki. V desetih letih, od Medellina do Pueble, je Cerkev samo v Latinski Ameriki izgubila po dva duhovnika na vsakih pet. Od 53 tisoč duhovnikov leta 1966 je njih število 10 let kasneje padlo na 31 tisoč za 300 milijonov krščenih²⁶. Začas je zgedalo, kot da Cerkev hoče samo sebe uničiti.

7 Odkritje ljudske vernosti in pobožnosti.

Ta proces rušenja Cerkve od znotraj je prišel do svojega viška leta 1971. Tedaj mu je tretja škofovska sinoda podstavila močno zavoro s svojima dokumentoma: o duhovništvu in o pravičnosti v svetu. Kljub temu je bilo treba čakati še nekaj let, da so se stvari nekoliko bolj uredile. To se je zgodilo na četrti škofovski sinodi leta 1974. Njene

sklepe je potem leto kasneje povzel Pavel VI. v apostolski spodbudi o evangelizaciji. Je to izredno važen dokument – nekaka duhovna oporoka Pavla VI. – ki je pojasnil nekatera dvoumja, na katera na koncilu niso bili dovolj pozorni, in zavrnil zlorabe pokoncilске dobe. V njej je znova povzel koncilski nauk v bolj trdno in bolj harmonično sintezo. Nič manj odločilno kot ti dve sinodi, če ne še bolj, pa je na razvoj notranjega življenja v Cerkvi vplivalo dejstvo, da je brezbožni sekularizem na terenu v Latinski Ameriki nepričakovano naletel na nepremostljivo oviro, namreč na ljudsko vernost in pobožnost.

Sekularizem, ki je vdrl v teologijo, je pripomogel, da je v cerkvenem iskanju in razmišljanju zmagal sociološki vidik. S to svojo metodo so sociologi religiozno dejstvo skušali skrčiti na zgolj naraven sociološki pojav. Pri tem svojem navdušenju za sociologijo pa so nenadoma odkrili ljudsko vernost. In tako je bila skrčitev religije ustavljena.

Te ljudske vernosti ni mogoče skrčiti, če jo nepristransko opazujemo, na „stvar“ sociologa. Kljub temu, da je včasih bolj slabo očiščena poganске dediščine in raznih drugih kasnejših vplivov²⁷, Cerkev v tej ljudski vernosti prepozna svojo lastno religijo nedotaknjeno: V njej najdemo živo vero v presveto Trojico; vero v očetovsko in ljubečo božjo Previdnost; vero v Kristusa, njegovo učlovečenje, križanje in vstajenje, njegovo navzočnost v Evharistiji in ljubezen do njegovega presvetega Srca; v njej najdemo ljubezen do Marije, brezmadežne matere božje in naše duhovne matere, ki je Kraljica različnih dežel in celega kontinenta; v njej najdemo češčenje svetnikov, naših zavetnikov; molitev za verne duše v vicah; zavest greha in potrebo pokore; sposobnost za izražanje vere v celotni govorici, ki presega racionalizme (pesem, podobe, kretnje, barve, ples); vero postavljeno v čas (praznike) in v kraje (svetišča in cerkve); navdušenost za romanja, je lep simbol človeške in krščanske eksistence; sinovsko spoštovanje do dušnih pastirjev kot božjih namestnikov; sposobnost izraziti svojo vero na prizrčen in komunitaren način; globoko povezavo zakramentov in zakramentalov z osebnim in socialnim življenjem; iskreno ljubezen do osebe svetega očeta; sposobnost za trpljenje in junaštvo za prenašanje preskušanj in izpovedovanje vere; vrednost molitve in sprejem drugih²⁸.

8 Druga doba po Medellinu.

Z odkritjem ljudske vernosti se začenja nova doba – druga doba po Medellinu. Medellín sam tega zaklada še ne pozna. Kljub temu, da ga v svojih dokumentih omenja, mu je ostal skrit. Podobice in svetinjske, češčenje svetnikov in „Virgenícite“, sveče in blagoslovi, procesije in romanja, rožni venec in prvi petki, vsi ti in še drugi izrazi ljudske vernosti in pobožnosti so bili predmet smešenja in zasmehovanja od strani „izobraženih“ ljudi, bodisi klerikov ali laikov.

In vendar sedaj vprav ta ljudska vernost rešuje Latinsko Ameriko in njeno Cerkev. Ljudska vernost je, kot rečeno, najboljši protistrup za sociološke okrnitve vere. Njej se imamo tudi zahvaliti, da sekularizem, ki je prepojil elite, ni resno prodril v ljudstvo Latinske Amerike, kljub urbanizaciji, ki olajšuje pot liberalizmu in marksizmu. Prav zato je ljudska vernost tudi mogočna obrambna črta proti politizaciji vere; kot vemo, ljudske množice niso sledile izobražencem v njihovi krvavi revoluciji, ki je zato bila obsojena na neuspeh.

In končno je ljudska vernost odlično sredstvo za poživitev življenja v Cerkvi: je klic k evangelizaciji, ker kaže potrebo po obilnejši evan-

geljski hrani, ker jo lahko uživa pa tudi izžareva; je pa tudi klic po zakramentih, ki so bili zadnji čas zelo omalovaževani od strani sekularizma; je tudi klic po duhovnikih, ki edini lahko dele zakramente, zlasti Evharistijo.

Ljudje sicer častijo svetnike, vendar molijo samo Najsvetejše, ki jim ga le duhovnik lahko da. Zato je njih pobožnost do Najsvetejšega vezana na čut za duhovnika in njegovo posebno nenadomestljivo poslanstvo v Cerkvi. Duhovnik torej znova najde svojo identiteto s tem, da odkrije identiteto katoliškega ljudstva, iz katerega je tudi sam izšel. Tako so izgube, ki jih je Cerkev v zadnjih desetletjih utrpela od strani raznih „gibanj“ in „angažiranih duhovnikov“, bile vsaj deloma odtehtane z odkritjem ljudske vernosti, ki je ohranila vso sočnost evangelija.

Nekako tak je bil položaj v Cerkvi, ko so se začele priprave za konferenco v Puebli.

DRUGI DEL

KONFERENCA V PUEBLI

1 Sklicanje, sedež in predmet konference.

Tretjo splošno konferenco latinskoameriškega episkopata je, kakor prejšnji dve, sklical papež. Koncem leta 1976. jo je Pavel VI. najavil. Leto kasneje pa je kardinal Sebastián Baggio, predsednik Papeškega Odbora za Latinsko Ameriko, v papeževem imenu naslovil na škofo sklicevalno pismo, za oktober 1978 (12-28 okt.). Zaradi smrti dveh papežev je bila potem konferenca dvakrat odložena in se je dejansko vršila v začetku leta 1979.

Rim je določil tudi kraj in predmet konference. Za sedež je bila izbrana škofija Puebla de los Angeles, ki leži v osrčju Mehike. V preganjanju na začetku tega stoletja je bila središče duhovnega odpora. Prav tako je srečno premagala težave zadnjih let. Ima številen kler, ki je v trdni veri globoko združen s krščanskim ljudstvom.

Predmet konference pa je bil takole določen: „Sedanost in prihodnost evangelizacije v Latinski Ameriki.“

V Medellinu je bil večji poudarek na socialnem vidiku, v Puebli pa na evangeliju, čeprav socialna plat ni bila pozabljena. Seme se pač ne da ločiti od zemlje, na katero je vsajeno. Zato je Puebla vzela za izhodišče vse, kar je obseženo v dokumentih in sklepih Medellina. Istočasno pa je storila važen korak naprej.

Osrednje vprašanje evangelizacije v Latinski Ameriki, ki ga je Puebla morala reševati, je kardinal Lorscheider, tedanji predsednik CELAM-a izredno posrečeno takole izrazil: „Kako je treba živeti krščansko vero v tem svetu globoke ljudske vernosti kot je latinskoameriški narod, v nasprotju z novim pojavom sekularizma, ki skuša reševati probleme ljudi zgolj samo s človeškim naporom, ne da bi se brigal za navzočnost Boga v zgodovini človeka“²⁹.

Na podlagi tega, kar smo povedali prej, nam bo lahko razumeti, zakaj je to bila poglobitvena usmeritev Pueble. „Sodobnemu pojavu sekularizma se upira katolicizem, ki je starodaven, množičen in se doživlja vsak dan v veri v „Ljubečo Previdnost“, ki čuje nad vsemi dogodki človeškega bivanja“³⁰.

2 Priprava na konferenco.

Na reševanje te problematike se je latinskoameriška Cerkev skozi dolgi dve leti silno resno pripravljala. Takoj, ko je papež napovedal konferenco, je CELAM spravil v pogon vse svoje mehanizme, pri katerih sodelujejo škofje, duhovniki, redovniki in laiki, izbrani iz celega kontinenta. S skupnimi napor in z bogatim doprinosom škofovskih konferenc iz posameznih držav so najprej izdelali Posvetovalni dokument in potem še Delovni dokument.

Te priprave niso potekale brez težav. Ob njih se je jasno pokazalo, da so elite latinskoameriškega katolicizma še vedno razdeljene v dve duhovni družini.

Večina se jih je brez dvoma postavila na stališče kontinuitete, kot je razvidno iz Posvetovalnega dokumenta: zvestoba zgodovini je občutna v prvem delu, ki govori o splošnem položaju; zvestoba nauku pa je vidna zlasti v drugem delu, ki podaja doktrinaren okvir.

Kljub temu je bila zelo močna skupina pristašev „kvalitativnega skoka“, tudi kar se tiče nauka. To je razvidno iz njihove kritike Posvetovalnega dokumenta. In glede tega je „zlasti v prispevkih številnih cerkva opaziti večasih neko nejasnost“³¹. Ti po eni strani zahtevajo popoln prelom s preteklostjo, po drugi pa – paradokсно – zagotavljajo popolno zvestobo Medellinu, kot ga seveda oni zmotno razlagajo. V tem smislu vsakega, ki zavrača marksizem, obtožujejo nezvestobe do Medellina.

3 Potek konference.

Da bi prodrla s svojimi načrti, je ta skupina napela vse sile, ne le v času priprave, ampak tudi na konferenci sami. Iz njenih vrst so bili nekateri izvedenci, ki so jih škofje pripeljali s seboj v Pueblo. Večina pa jih je prišla tja nepovabljenih in uprizorila nekako paralelno zborovanje. Ker niso imeli dostopa na konferenco samo, so skušali priti z njo v stik preko nekaterih škofov. In vedno se je našel kak škof, ki jim je bil na voljo. Poleg tega so bili navzoči v prostorih, določenih za časnikarje, med katerimi so imeli številne in zveste somišljenike. Imeli pa so še druge pomagače iz Cerkvi tujih vrst, ki so z raznih koncev sveta skušali vplivati na potek dogodkov v Puebli. Posluževali so se vseh mogočih sredstev, da bi izvajali čim večji moralni pritisk. Tudi laž, zmerjanje in grožnje so jim prišle prav³².

Poleg skrajne leve v Puebli ni manjkalo tudi zastopnikov skrajne desnice „lefebrovskega kova“, čeprav v manjšem številu. In ker se skrajnosti stikajo, so se oboji, kljub diametralno nasprotni ideologiji, znašli pri istem poslu oporekovalstva. Tako eni kot drugi so delali Cerkvi kaj slabo uslugo.

Konference same se je udeležilo 350 povabljenih, največ škofov. Med njimi jih je bilo samo 187 s pravico glasovanja, vsi pa so imeli pravico do besede. Med navzočimi so bila zastopana najrazličnejša stremjenja in stališča, le navzočjih skrajnežev ni bilo. Te so izločile že škofovske konference posameznih držav s tem, da jih niso izvolile v zastopstvo. Kljub temu mnogi navzoči niso nič skrivali svoje simpatije za „teologijo osvoboditve“ in za vsa konkretna gibanja in akcije, ki so bile od nje navdihnjene.

Ob takem položaju, če bi konferenca bila zgolj človeško delo, bi se v Puebli lahko zgodilo karkoli. „Konferenca v Puebli bi lahko bila pravi Babilon“, je napisal eden njenih članov, „dejansko pa so to bile prave Binkošti“³³.

V Puebli je bila navzoča Cerkev, ki jo Kristus neprestano oživilja s svojim Duhom. Zato kljub vsem človeškim omejitvam, na ta dogodek ne smemo gledati zgolj z naravnimi očmi, temveč ga moramo presojeti v luči vere. Najvidnejše znamenje in najtrdnjše zagotovilo, da je tu šlo za pravo odrešenjsko dejanje, je bila fizična in moralna navzočnost papeža Janeza Pavla II. Sveti oče je prišel v Pueblo kot Petrov naslednik, da „potrdi svoje brate“, ki jih je satan hotel imeti in presejati kot pšenico³⁴.

To svojo nalogo je mojstrsko opravil zlasti s svojim uvodnim nagovorom 28. jan. 1979., ki ga je naslovil na svoje „ljubljene brate v škofovski službi“. Papež je v njem izredno jasno obravnaval vsa za konferenco pereča vprašanja. Zato služi ne le kot uvod, temveč tudi kot nujen komentar za pravilno razumevanje in razlaganje vsega, kar se je naredilo in reklo v Puebla de los Angeles.

4 Papežev nagovor škofom.

V uvodu je papež priporočil škofom, naj za izhodišče vzamejo medellinske sklepe z vsem, kar je v njih pozitivnega. Istočasno pa jih je opozoril, da so te sklepe včasih zmotno razlagali. Terjajo torej trezne presoje, umestne kritike in jasno zavzetih stališč. Kot vodilna nit vse konference pa naj jim služi spodbuda Pavla VI. O evangelizaciji.

Potem pa je papež zarisal tri glavne poteze, ki označujejo cerkvene pastirje. Biti morajo predvsem učitelji resnice, potem znamenje in graditelji edinosti in končno branilci in pospeševalci človeškega dostojanstva.

Glavna dolžnost škofov je torej, da so učitelji resnice; kajti resnica je edina, ki daje trdno podlago za ustrezno prakso. V tem je očitiven nemig na razne teologije osvoboditve, ki trdijo ravno obratno. Nato papež kratko pa jasno razloži resnico o Jezusu Kristusu, o poslanstvu Cerkve in o človeku. Hkrati opozori na zmote, ki v zadnjem času kvarijo pravi nauk, kot smo nakazali v prvem delu te razprave.

Druga pastoralna dolžnost škofov pa je, da so znamenje in graditelji edinosti, tako edinosti med škofi kot z duhovniki, redovniki in vernim ljudstvom. Dolžnost vseh pa je, da se zlasti izogibajo „vzporednega učiteljstva“, ki v zadnjem času nevarno ruši cerkveno edinost tudi v Latinski Ameriki.

Končno morajo škofje biti branilci in pospeševalci človeškega dostojanstva. Tu papež razloži pravilno krščansko pojmovanje osvoboditve in zavrne zmotne okrnitve in dvomnosti. Hkrati skuša rehabilitirati socialni nauk Cerkve, ki je pri mnogih zgubil svojo veljavo.

Za zaključek papež predlaga tri prednostne naloge, namreč skrb za družino, za duhovniške in redovniške poklice in skrb za mladino, potem pa vso konferenco postavi pod vodstvo Matere Božje, Gospe Guadalupe.

Papeževa beseda je bila jasna. Odločno je zavrnil pretirani progresizem raznih teologij osvoboditve. V naslednjih poslanicah pred drugim občinstvom pa je odklonil tudi konservativističen integrizem. Iz vsega govorjenja in obnašanja Karla Wojtyła je razvidno, da nima namena postaviti se na levo ne na desno, temveč dvigniti se nad obe in obe presojeti z lučjo, ki pride od zgoraj.

Ta orientacija, ki jo je Janez Pavel II. podal v uvodnem nagovoru, je bila za nadaljni potek konference „odločilna, čeprav ne prisilna“, ker je pač bila v mislih udeležencev na konferenci, ki so potrebovali

samo potrditev Petra³⁵. To seveda ne pomeni, da bi papežev govor vsi brez pridržka sprejeli. Tako se je nekemu navzočemu kardinalu konec zdel „poco esperanzado“. In bili so škofje, ki so se tolažili med seboj, češ da kljub temu govoru „ni še vse izgubljeno“³⁶.

5 Metoda dela.

Da bi svoje delo škofje lažje opravili, so se organizirali v 21 odborov. Tako je večina škofov bila res aktivno udeležena. V Puebli so namreč glavno vlogo igrali škofje sami, ne pa teologi in razni izvedenci, kot se je zgodilo v Medellinu.

Čeprav so med škofi bila zastopana najrazličnejša mnenja, kot smo že omenili, je vendar vseskozi na zborovanju vladalo lepo ozračje svobode in bratstva. Vsakdo je lahko mirno povedal svoje mnenje. Najbolj diskordantna glasova sta prišla od strani neke redovnice in nekega redovnika. Škofje so v teh in drugih primerih vljudno poslušali, pri glasovanju so pa potem po svoje odločili. Časnikarska poročila, ki so položaj prikazovala čisto v drugačni luči, ne odgovarjajo resnici. So pač ena izmed intrig, ki so se jih posluževale „angažirane skupine“ (grupos de presión), da bi tako konferenci kot svetovnemu javnemu mnenju vsilile svoje naziranje.

Svoje delo so škofje opravljali po znani (žosistični) metodi: videti – presoditi – storiti. Brez dvoma je ta metoda posrečena, ker na konferenci ni morda šlo za zgolj teoretičen, spekulativen študij, ampak za pristno dejanje pastoralne modrosti, usmerjanje v evangelizacijo. Le škoda, da so škofje doktrinarni del uvrstili med „presoditi“, namesto, da bi ga postavili na začetek med „videti“. Tako bi prišlo bolj do izraza, da že na stvarnost samo gledajo v luči vere, kar jim omogoča pravilnejšo presojo za uspešno pastoralno akcijo.

Glavna težava, s katero so se škofje morali boriti, je bilo pomanjkanje časa. Na razpolago so imeli le pičlih 16 dni za tako obširno stvarino, ki bi lahko bila predmet celega koncila. V tem je najvažnejši vzrok nekaterih pomanjkljivosti, ki jih lahko zasledimo v končnem Dokumentu iz Pueble. Kljub temu moramo reči, da so škofje svoje delo čisto gotovo opravili vsaj prav dobro, če že ne odlično.

TRETI DEL

DOKUMENT IZ PUEBLE: SEDANJOST IN PRIHODNOST EVANGELIZACIJE V LAT. AMERIKI

Glavni sad konference je torej končni Dokument iz Pueble, ki bo v prihodnjih desetih letih usmerjal evangelizacijo v vsej Latinski Ameriki. Je to cela knjiga, ki ima več kot 350 strani. Zato je nemogoče izčrpno povezati njeno vsebino. Podali bomo prav na kratko nekaj glavnih idej, ki jih lahko razberemo iz dokumenta in so važne za pravilno razumevanje njegove celotne vsebine.

1 Pastoralni pogled na latinskoameriško stvarnost.

Dokument je razdeljen v pet delov. Prvi del vsebuje pastoralni pogled na latinskoameriško stvarnost, kajti za uspešno evangelizacijo je nujno potrebno poznanje konkretnega dejanskega položaja. Ker so škofje

dušni pastirji, ne pa morda kaki sociologi, gospodarstveniki ali politiki, zato se za presojo čisto svetnega področja nujno zatekajo k podatkom zadevnih strokovnjakov. To je šibka plat dokumenta, ker škofje ne morejo odgovarjati s svojo avtoriteto za vse podrobnosti, čeprav je njihova presoja stvarnosti v celoti in v velikih potezah vredna vsega spoštovanja.

Ko pa gre za presojo verskega položaja, je stvar drugačna. Tu namreč gre za neke vrste „razločevanje duhov“, ki je karizma lasten Cerkvi kot taki. To zlasti velja za vrednotenje ljudske vernosti ali za presojo krščanskih vrednot, ki so skrite v raznih kulturnih pojavih Latinske Amerike. Ta vidik analize stvarnosti je v Puebli veliko bolj razvit kot je bil v Medellinu.

Škofje analizirajo predvsem dobo zadnjih deset let od Medellina do Pueble. Orišejo nam tako sončne kot tudi senčne strani. Iz vsega se vidi, da je položaj v glavnem še vedno tak kot je bil za časa Medellina, če ne še nekoliko slabši.

Vendar ni vsa analiza stvarnosti obsežena v prvem delu. Treba jo je dopolniti z delnimi analizami tretjega dela in sploh s postopnim branjem celega dokumenta. Tedaj šele se nam odpre pogled na globoko v latinskoameriško pastoralno stvarnost, ko v celoti dojamemo njeno problematiko. To je naravnost genialna poteza Pueble, da ne rečemo od zgoraj navdihnjena, ki je ključ za pravilno razlago.

Naj na kratko pojasnimo. Potem ko dokument pokaže na bolj neposredne vzroke s pomočjo ekonomskih, socioloških in drugih meril in ne da bi jih omalovaževal, včasih samo v nekaj vrsticah usmeri svoje raziskavanje bolj v globino te stvarnosti.

Tako pride do spoznanja, da vedno bolj raste pojav „proti-občestva“, „proti-soudeležbe“, dezintegracije in razkola. Puebla je prepričana, da je Latinska Amerika začela razpadati, se cepiti in deliti od znotraj: v družini, v prvih človeških skupnostih, v pokrajinah in v mednarodnih odnosih držav. To razpadanje je posledica egoističnega pojmovanja individualnega človeka kot ga širijo razne liberalne ideologije. Ta položaj dobro izrabljajo njim nasprotno kolektivistično marksistične ideologije, ki načrtno širijo sovraštvo, iz katerega izvira vedno večje nasilje.

Pa analiza škofov gre še globlje in odkrije v tem procesu dezintegracije skrivnostno suženjstvo človeka, ki vlada v njem samem. Je to trajna poželjivost, ki vodi v čudno oboževanje denarja, spolnosti in oblasti. Ta idolatrija ponižuje človeka v njegovem najglobljem bistvu in ga vedno bolj osužnjuje vsemu, kar ni Bog, to se pravi samemu sebi in stvarem. Zadnja korenina tega čudnega ravnanja je njegov napuh, njegovo nezaupanje, da bi sledil božji modrosti, njegova navezanost na lastno modrost ali na lastno „spoznanje dobrega in slabega“: Položaj se torej presoja iz povsem verskega stališča. Z drugimi besedami, bolezen se opiše in diagnoza se naredi na podlagi verskega pojma o grehu.

Tistim, ki iščejo zgolj človeško, posvetno in zato delno ocenitev latinskoameriške stvarnosti, ob tem kar sapo zapre. Taka analiza se jim zdi preveč verska in zato navna in neresnična. Vendar latinskoameriška Cerkev ve, da bi kaka drugačna perspektiva sicer pomagala odkriti nekatere vzroke, ne bi pa prišla vprašanju do dna. Kot je nekdo zelo modro rekel: „Srce osvoboditve je v osvoboditvi srca.“

Prepričani smo, da je to pristen doprinos, ki ga mora končno dati Cerkev v prid edinosti Latinske Amerike. Strukture morajo biti rešene,

bolezen mora biti ozdravljena, ampak od znotraj, v srcu človeka samega in, ne da bi izključili druga sredstva, vprav iz verske razsežnosti človeka samega. Vsak poskus, če se opusti ta razsežnost, bo propadel. Zato dokument v naslednjem delu postane bolj premišljujoč, bolj teoretski, bolj doktrinaren in zlasti bolj verski.

2 Božji načrti glede na stvarnost Latinske Amerike.

Drugi del dokumenta namreč govori o božjih načrtih glede latinsko-ameriške stvarnosti in v dveh poglavjih obravnava najprej vsebino evangelizacije, potem pa v čem evangelizacija obstoji.

V tem drugem delu se dokument postavi na stališče tistega, ki razmišlja, če ima Cerkev v svojem zakladu nauka in življenja kaka sredstva, da bi Latinsko Ameriko lahko rešila dezintegracije, o kateri smo prej govorili. Z drugimi besedami: Ali more Cerkev v teh ljudeh ustvariti zedinjenje, občestvo-soudeležbo, ki naj jih reši iz klešč dialektike medsebojnega zoprestavljanja? Ali ima Cerkev resnično združevalno moč, ki naj premaga razlike ras, kultur in raznih socialnih, ekonomskih, političnih in drugih koristi?

In Cerkev na to vprašanje odgovarja pritrdilno. Oprta na svojo vero, na vero v „Veselo Oznanilo“ (Evangelij) in na moč Duha, Cerkev ve, da ima pozitiven odgovor. Je to **verski odgovor**, ki ne omalovažuje drugih sredstev, ampak jih podpira, jim daje orientacijo in življenje.

Seveda, da razumemo veljavnost tega odgovora, je potrebna vera. Končno, Dokument iz Pueble izraža cerkveno dejanje, dejanje vere, ne samo za njegove avtorje, temveč tudi za občinstvo, ki mu je namenjen. Kljub temu se nam zdi, da ljudje dobre volje, čeprav nimajo vere Cerkev, morajo gledati s spoštovanjem na ta odgovor, opirajoč se vsaj na zgodovino. Cerkev je učiteljica narodov že dolgo časa in lahko pokaže zglede svojega delovanja v različnih dobah. Že sama zgodovina Latinske Amerike je otipljiv slučaj, v katerem je moralni vpliv Cerkve znatno pripomogel pri oblikovanju bistva teh ljudstev. Zakaj ji torej ne bi dali zaupnice tudi za bodoče?

Odgovor Dokumenta se vrti okrog treh predmetov, enako kot papežev uvodni govor, namreč okrog Jezusa Kristusa, Cerkve in novega človeka. Cerkev prizna, da korenina vsakršnega občestva in soudeležba sega v skrivnost Boga-človeka, Jezusa Kristusa. V Kristusu sta božja in človeška narava združeni v popolno občestvo. V Kristusu je Bog „zedinil v eni glavi vse, kar je v nebesih in na zemlji“ (37). On je tudi ljudi združil v eno s tem, da je ločil steno med njimi, namreč sovraštvo, podrl²⁸. Kristus je edini Osvoboditelj, ki nas rešuje vsakega suženjstva in vsakega malikovanja, ki je korenina suženjstva.

Toda Kristus se nadaljuje v svojem mističnem telesu, v svoji Cerkvi. Je to velika družina božjih otrok, ki predstavlja jedro skrivnostnega občestva vsega človeka. To je veličasten načrt, ki je deloma uresničen in ki ga Jezus imenuje „Kraljestvo božje“. Kraljestvo se je že začelo, njegovo seme je že navzoče med nami, toda ni prišlo še do svoje polnosti.

Ta del Dokumenta, mimogrede povedano, je verjetno najboljši in pri njem imajo veliko zaslugo prav nekateri argentinski škofje, s kardinalom Primatesto na čelu.

V Kristusu pa človek najde tudi resnico o samem sebi. Ker so vsi ljudje ustvarjeni po božji podobi, zato vse družijo isto bistveno dostojanstvo, ki je važnejše kot vse razlike glede spola, starosti, rase, družbenega

razreda ali kulturne ravni. Poleg tega je Kristus človeka osvobodil njegove grešnosti in ga na novo preustvaril, da bo živel „v svobodi božjih otrok“, kot „sin v Sinu“, kot univerzalen brat v veliki družini božjih otrok.

Ta krščanska antropologija je podlaga za socialni nauk Cerkve, ki je nenadomestljiv temelj za zgradbo „civilizacije ljubezni“, o kateri je govoril papež Pavel VI. Ta nauk je zlasti potreben, da bo Latinska Amerika lahko rasla na področju vseh skupnosti, od družine do mednarodnih odnosov, na podlagi pristnega občestva in soudeležbe, ob popolnem medsebojnem spoštovanju človeške osebe in njenega dostojanstva. Seveda je ta „civilizacija ljubezni“, oblikovana na podlagi krščanskega pojmovanja „novega človeka“, šele v gradnji in ne bo nikoli povsem dokončana, dokler ne pride končna stopnja srečanja z Gospodom, v onostranstvu in pri vstajenju od mrtvih.

Ta eshatološka razežnost zgodovine nas osvobaja vseh okrnitev in zlorabne neposrednosti in časovnosti v našem latinskoameriškem narčtu. To je skrita nevarnost vsakega sekularizma, bolj ali manj nakazanega, ki ga duh Pueble izrecno zavrača. Latinska Amerika mora prav zato, da bo zvesto spolnila svoje poslanstvo, s pogledom in željo stopiti izven meja časa in prostora.

V tem drugem delu nato sledi še razmišljanje o središču Cerkve, ki prinaša ljudem te zaklade resnice in življenja.

Tu se obravnava dejanje samo, s katerim se posreduje življenje Latinski Ameriki s pomočjo evangelizacije. V tem delu so povzeti glavni nauki apostolske spodbude Pavla VI. O evangelizaciji. Ti odstavki so v središču Dokumenta in so zlata nit, ki veže druge dele, ker pač opravičuje raziskovanje stvarnosti prvega dela, doktrinarno refleksijo drugega in pastoralni načrt tretjega.

Tudi ta del o naravi evangelizacije je zelo važen, ker so zmede glede tega povzročile veliko škodo širjenju evangelija v zgodovini Latinske Amerike.

Ves ta drugi del Dokumenta iz Pueble predstavlja najvažnejši napredek v primeri z Medellinom. Ni zastoj minilo deset let. Stil Medellina, čeprav je bil tako oportun zaradi svoje profetične inspiracije, je potreboval poglobitve, zorenja, ki bi preprečilo nerazumevanje in jasno predložilo misel glede načina, kako se Cerkev loteva latinskoameriških problemov.

Zato Puebla še daleč ni kak „Proti-Medellin“, ampak je njegovo najboljše branje in razlaga. Ta doktrinarna razjasnitev je bila potrebna, da se izognemo nevarnostim nekaterih vej „teologije osvoboditve“, ki so zlorabljale Medellin v svoj prid.

3 Evangelizacija v Cerkvi Latinske Amerike: Občestvo in soudeležba

V tretjem delu pa Dokument začne razvijati svoj delovni pastoralni načrt, ki je potem dopolnjen v četrtem in petem delu.

Zadostoval bo samo bežen pogled na vso to pestro in bogato vsebino, da nam odkrije tesno zvezo teh delov z osrednjo temo in njeno optiko. Ta del začenja s pogledom v notranjost Cerkve same: s spreševanjem vesti. Hoče vedeti, v kakšnem stanju življenjskosti je njeno intimno občestvo in soudeležba, da bo potem ta zaklad lahko posredovala navzven z misijonskim duhom.

Tudi tu najde Cerkev luči in sence, vendar končni račun je pozitiven. Cerkev je v svojem jedru zdrava, zlasti v svojih najbolj življenjskih

središčih. Za to se je treba predvsem zahvaliti Svetemu Duhu, ki ne-
prestano oživlja nevesto Kristusovo.

To se je še na posebno jasn način doživljalo v Puebli, kjer je kljub
vsem vladam vzladalo nesporno vzdušje občestva — bratstva — so-
delovanja. Kot primer naj navedemo samo končno glasovanje, ki je
bilo praktično soglasno. To je bil odličen zgled škofovske zbornosti, ki
je temelj za enotnost božjega ljudstva. Temu je treba dodati tesno
povezavo z naslednikom sv. Petra, ki se je v Puebli tako globoko doživ-
ljala, v čemer je verno ljudstvo spremljalo škofove in tudi še sedaj stoji
tesno ob njih. To je čudo Pueble.

Kljub tem dosežkom pa ostane še veliko dela. Zato Cerkev v Puebli
pregleda svoja središča, dejavnike in sredstva evangelizacije, da bi se
občestvo — soudeležba, po čemer tako hrepenimo, globlje zaživelo zno-
traj Cerkve in preneslo tudi navzven v celotno življenje Latinske Ame-
rike. Cerkev ima glede tega veliko odgovornost, ker je najbolj združo-
joč dejavnik v skupnosti latinskoameriških narodov prav s svojo
evangelizacijo.

Ko je končan ta pregled na znotraj, pridejo na vrsto še naslednji kon-
centrični krogi, ki obkrožajo Cerkev: ostali kristjani z vprašanjem eku-
menizma, in nekristjani in neverni, ki zahtevajo izpolnitev misijske
naloge. Latinskoameriška Cerkev hoče priti vsaj do leta 2000 do svoje
zrelosti, ki se bo pokazala v misijski akciji navzven; kajti zrelost
obstoja predvsem v sposobnosti, porajati nova življenja.

4 Misijonska Cerkev v službi evangelizacije v Latinski Ameriki. Pod vplivom Duha: Pastoralne izbire.

V zadnjih dveh delih, četrtem in petem, se nadaljuje delovni načrt. Ti
dve kratki poglavji, čeprav sta najbolj neurejeni, imata kljub temu
veliko pastoralno vrednost. V njima so našteje nekatere prednostne
izbire in naloge pri bodočem pastoralnem delu v gradnji občestva —
soudeležbe.

ZAKLJUČEK

PO PUEBLI

1) Prvi sadovi.

Občestvo in soudeležba: Ti dve besedi sta kot ključ za pravilno razu-
mevanje končnega Dokumenta iz Pueble. V znamenju občestva in sou-
deležbe si je v Latinski Ameriki že začela utirati pot nova pomlad.
Papež Janez Pavel II. je v svojem konzistorialnem nagovoru ugotovil,
„da so sadovi Pueble že vidni in da nudijo lepo upanje za bodočnost“.

2) Odpor proti Puebli od strani „teologij osvoboditve“

Vendar pa se istočasno tudi vedno bolj jasno kaže odpor proti Puebli od
strani pristašev raznih „teologij osvoboditve“. To se sicer ne godi
odkrito, da bi kar naravnost odklonili Dokument škofov in papeževe
govore; temveč po ovinkih, s pomočjo spretne nove razlage teh tek-
stov. Še preden je minilo eno leto po Puebli, so bili cerkveni predstoj-
niki v Latinski Ameriki že vznemirjeni zaradi razlag, ki Dokument lo-

čijo od njegovega konteksta ali pa celo okrnjujejo njegovo besedilo (39). „Teologije osvoboditve“ le težko razumejo nauk, ki je odkrito obsodil njihovo metodološko zmoto: „izhajati iz prakse, ki se poslužuje marksistične analize“ (40). Tako smo že sedaj priče nove razlage Pueble, ki ni nič manj drzna, kot je bila razlaga Medellina (41).

3) Potreba po resnični teologiji osvoboditve.

Nekaj odgovornosti za tak položaj ima tudi Dokument sam, ker le še ni dovolj jasno opredelil pojma osvoboditve. Dokument je sicer odločno zavrnil „teologije osvoboditve“, vendar hoče nič manj kot te teologije sodelovati pri socialni osvoboditvi Latinske Amerike. Pri tem pa ne razlikuje dovolj jasno, tako se vsaj zdi, te osvoboditve od one druge, čisto osebne, ki nam je dana po milosti Kristusovi. Obe osvoboditvi se zdita neločljivo spojeni. Saj je krščanska osvoboditev prikazana kot taka, ki vsebuje „dva dopolnilna in neločljiva elementa: osvoboditev od vseh sužnosti osebne in socialnega greha“ (42).

Če bi se „socialni greh“ ne ločil več od „osnovnega greha“, se osvoboditev grešnika, ki se spreobrne, ne bi več ločila od njegovega političnega boja. Osebna izpreobrnitev in izpreobrnitev družbe bi bile istoveten cilj za evangelizacijo. Dejansko bo osebna izpreobrnitev absorbirana po socialni. Odrešitev duš se umakne borbi, ki spreminja družbo. Beseda osvoboditev je še vedno zelo dvoumna. V sporih današnjega sveta je dobila drugačen pomen, kot ga ima v evangeliju. Že zgolj političen pojem osvoboditve je treba očistiti njegove marksistične primese in ga znova opredeliti na podlagi katoliškega socialnega nauka. Toda predvsem mora biti bolj natančno določen verski smisel te besede; treba je zopet najti krščanski pomen osvoboditve iz virov razodetja in pokazati, kako se je v teku zgodovine ohranil in javljal njegov duhovni in nadčutni značaj. **To bo naloga resnične teologije osvoboditve.** Papež Janez Pavel II. je tej teologiji v svojih nagovorih februarja 1979, takoj po končani konferenci, že nakazal smer in začel polagati temelje⁴³.

Molimo in delajmo, da bi njegova beseda obrodila stoteren sad in bi se vsi čimprej „podali na pot edino resnične osvoboditve“ (44).

O P O M B E

¹ Lumen gentium, št. 22

² Janez Pavel II., Homilija ob slovesnem začetku v Puebli 27. jan. 1979 (Cerkveni dokumenti I., Ljubljana 1979, str. 16). (—Homilija)

³ n.m., str. 17

⁴ n.m., str. 16sl

⁵ n.m., str. 17

⁶ Segunda Conferencia General del Episcopado Latinoamericano: La Iglesia en la actual Transformación en América Latina a la luz del Concilio. — II. Conclusiones. (Ed. Bonum, Buenos Aires 1968; str. 10). (—Medellín).

- 7 n.m., str. 10
- 8 Jan 1, 5
- 9 Homilija, str. 17
- 10 Tako je razlagal Medellín tudi teološki odsek SKA, kot je razvidno iz mojega predavanja pred 10 leti pod naslovom: „Cerkve in problemi Latinske Amerike“. Glej Meddobje XI, 1, str. 46 — 60.)
- 11 Medellín, str. 18
- 12 Pavel VI., Apostolska spodbuda „O evangelizaciji“, Ljubljana 1976, št. 55.
- 13 n.m., št. 55
- 14 Le Lassier. Après la conférence de Santiago du Chili: Des Chrétiens qui se veulent socialistes. Le document final adopté par la Rencontre des chrétiens pour le socialisme. „Les chrétiens doivent opter pour l'engagement révolutionnaire“. Informations Catholiques, 1er — 6 — 1972; str. 18). (—Girardi).
- 15 Tercer Conferencia General del Episcopado Latinoamericano: La Evangelización en el presente y en el futuro de América Latina. Documento de Puebla. (Ed. Conferencia Episcopal Argentina, Buenos Aires 1979, št. 545). (—Puebla).
- 16 Girardi, str. 18
- 17 Janez Pavel II., Nagovor škofom v Puebli 28. jan. 1979. (Cerkveni dokumenti I., Ljubljana 1979; I. št. 4). (—Nagovor).
- 18 n.m., I. št. 8
- 19 n.m., I. št. 6
- 20 n.m., I. št. 8
- 21 n.m., I. št. 8
- 22 n.m., I. št. 9
- 23 n.m., III. št. 6
- 24 n.m., I. št. 9
- 25 Puebla, št. 561
- 26 Ph.-I. André-Vincent, O.P.: L'Eglise en Amérique Latine devant le 3e Assemblée Générale de l'Episcopat Latino-Américain (Esprit et Vie, 1978, št. 39, str. 537). — Tudi sicer smo nekatere ugotovitve povzeli iz te razprave. (—EV)
- 27 Prim. Puebla, št. 456
- 28 Puebla, št. 454
- 29 Gl. EU, str. 535
- 30 n.m.
- 31 Nagovor, I št. 8
- 32 Prim. Editorial: El testimonio de Puebla, v Criterio (Buenos Aires) 22. febr. 1979, str. 49, kjer je omenjen dogodek, ki ga je doživel škof iz Zárate-Campana, Mons. Espósito Castro. — V osebnem razgovoru z nekaterimi udeleženci konference smo zvedeli mnogo podrobnosti, ki jih pa ni mogoče vseh objaviti.
- 33 Ph.—I. André-Vincent, O.P.: Le document de Puebla (Esprit et Vie, 1979, št. 27; str. 400).
- 34 Prim. Lk 22, 31 sl
- 35 Mons. Espósito Castro, cmf, Obispo de Zárate-Campana: Guía

para leer a Puebla, Ed. Claretiana, Buenos Aires 1979, str. 31. — V tretjem delu naše razprave bomo podali glavne misli iz tega vodila.

36 To smo zvedeli iz osebnega razgovora z nekaterimi udeleženci.

37 Ef 1, 10

38 Ef 2, 14

39 Prim. Poslanica Urugvajskih škofov; gl. tudi Poslanico argentinske škofovske konference; CELAM, okt. 1979, str. 3, 4 in jun. 1979, str. 5).

40 Puebla, št. 545

41 Prim. važen članek: J. A. Linares, Liberación integral según Juan Pablo II., v Ciencia Tomista, apr.-jun. 1979, str. 161-193.

42 Puebla, št. 482

43 Govori Janeza Pavla II., 14. febr., 21 febr., 23 febr. 1979. — Prim. Ph.—I. André-Vincent, O.P.: L'Après Puebla: Pour la vraie libération, (Esprit et Vie, 1980, št. 5, str. 58-61).

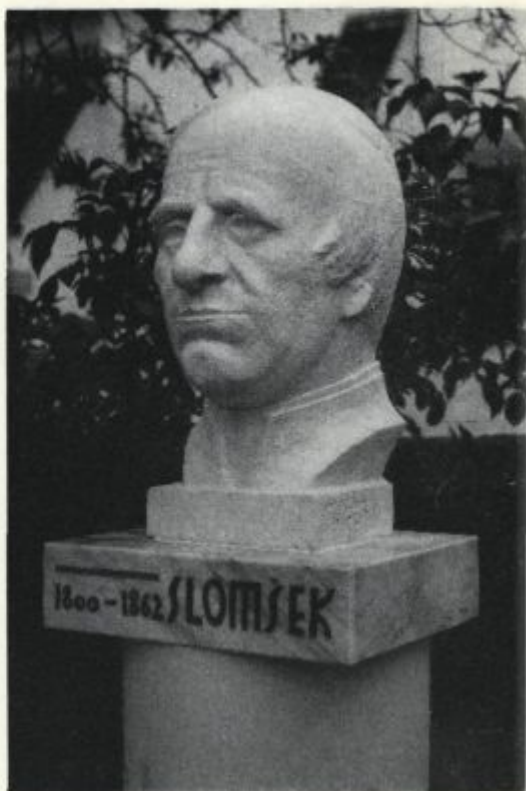
44 Janez Pavel II., Poslanica za letošnji (1980) post. (La Nación, 20. febr. 1980, str. 7).

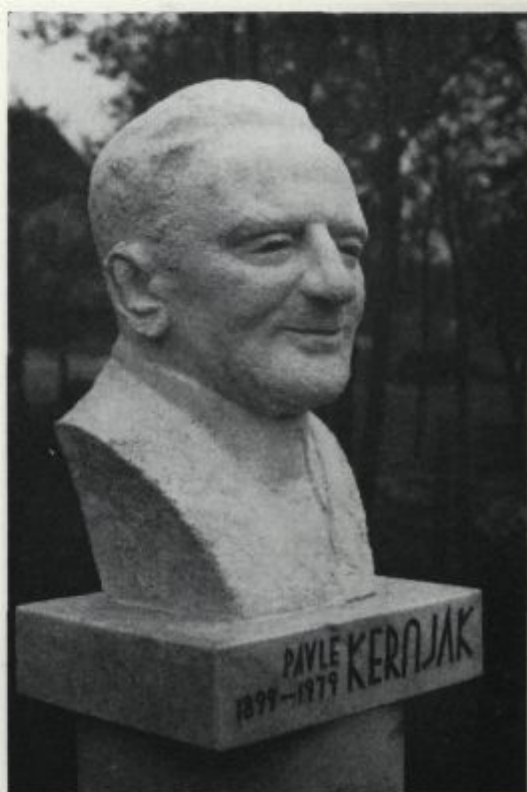
akad. kipar
france gorše
koroška

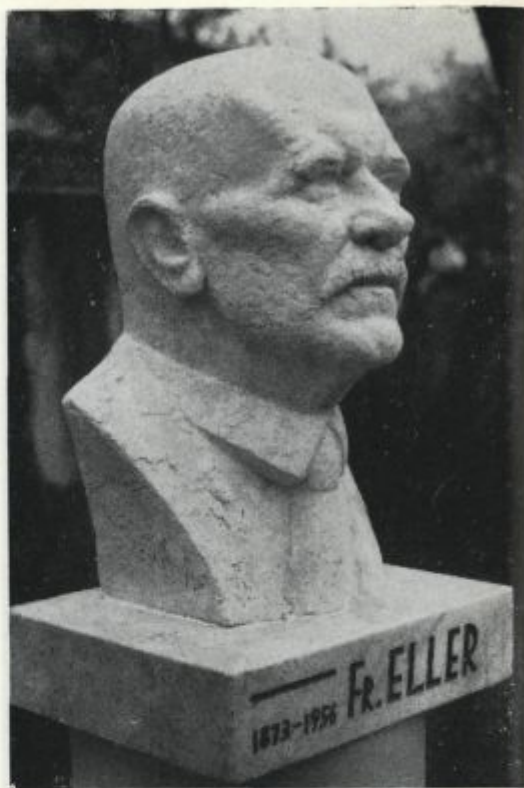
sohe v vrtu koroških
slovenskih kulturnikov
v svečah, v rožu

29. junij 1980

TOGI DEVLAC

VOJVOĐA JAVORNİK — PISATELJ LETNICO OB IZIDU KNJIGE PERO IN ČAS II

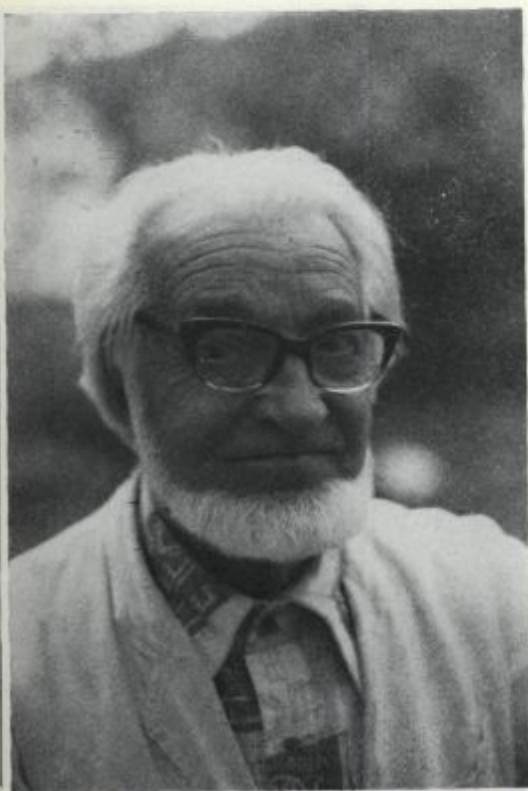

Vojo Javornik je bil ena od največjih ličnosti slovenskega jezika. Njegov ustvarjalni in kritični duh je bil vedno prisoten v naši kulturi in v našem jeziku. Javornik je bil ne le pisatelj, ampak tudi človek, ki je bil pripravljen za vse. Njegove besede so bile vedno jasne in poglobljene. Javornik je bil tudi eden od tistih ljudi, ki so bili pripravljeni za vse. Njegove besede so bile vedno jasne in poglobljene. Javornik je bil tudi eden od tistih ljudi, ki so bili pripravljeni za vse. Njegove besede so bile vedno jasne in poglobljene.

Priloga k reviji
Otroci in mladi

1983

član slovenske kulturne akcije
akad. kipar france gorše
junija 1980

MIRKO JAVORNIK — PISATELJ
 (ZA SEDEMDESETLETNICO OB IZIDU KNJIGE
 PERO IN ČAS II.)

Pričujočo študijo o pisatelju Mirku Javorniku sem zamislil in začel pisati že za njegovo sedemdesetletnico 26. septembra 1979. leta in sem jo konec januarja 1980 končal z namenom, da bi izšla v pisateljevi knjigi *Pero in čas II.* Toda medtem je bila knjiga že dotiskana in študije ni bilo mogoče več vključiti v dodatek kot epilog. Medtem je Javornikova „literarna avtobiografija“, kakor jo označuje sam, izšla v založbi TABOR v Trstu, „v samozaložbi slovenskih piscev v svetu“, kakor pravi v uvodu, tiskana pa je bila „v Italiji, v tiskarni Del Blanco v Udinah (Vidmu) z letnico 1980“, s pripombo, da pač „ni bila vredna pažnje in mošnje trgovskih ohranjevalcev in nadaljevalcev našega kulturnega izročila“. To pa ne velja, kakor se je izrazil javno in zasebno, za SKA, kateri je bila res ponujena, a je izdajo samo odložila na pozneje, ker so bile knjige za leto 1980 (dr. Brumen, V. Kos) že v programu, za več knjig pa ni bilo gospodarskih osnov; vsekakor bi za življenjski jubilej ne mogla iziti. Kako je bilo z drugimi založbami, ne vem. Vsekakor se je pisanje te študije zakasnilo, kar je prišlo čisto prav, kajti izid knjige mi je prinesel marsikak podatek in povečal gradivo, ki ga nisem poznal in sem ga zdaj lahko uporabil. V bistvu je tudi z novimi dopolnili ostala študija to, za kar je bila namenjena: ne kot o c e n a njegove knjige, temveč kot n a p o t e k vanjo z uporabo literarno zgodovinskega gradiva, kolikor sem ga seveda tu v emigraciji mogel dobiti. Mnogo tega gradiva je pisatelj vključil kot epilog na koncu svoje knjige. Uporaba tega v moji študiji naj se ne smatra kot zgolj prepisovanje, kajti skušam ga podajati v časovni zapovrstnosti in pod literarno-zgodovinskimi vidiki. Nakazal bi rad, kako se mi njegov literarni portret kaže danes, ko sem njegovo delo spremljal natančno petdeset let: od l. 1930, ko sem ga v Domu in svetu vpeljal v revijalni tisk, do te zadnje knjige *Pero in čas II.* Ta resnično predstavlja njegovo pisateljsko delo kot v prerezu, zlasti če ga vzameš kot nujno dopolnilo njegove zadnje domovinske knjige *Pero in čas*, iz l. 1944 (PČ I). Ob popolnem pomanjkanju periodičnega tiska iz pred- in medvojnih let, pa tudi emigracijskega ob pomanjkanju sleherne javne knjižnice, ki bi ga sistematično hranila in dajala na razpolago, sem študijo mogel pisati predvsem na naslonitvi na spomin in zlasti na osebne in bibliografske podatke, ki mi jih je pisatelj na prošnjo rad posredoval, za kar se mu najiskrenejše zahvaljujem.

1. MLADOST IN PRVI PISATELJSKI ZAČETKI.

Da postavim pisatelja Mirka Javornika v n j e g o v čas in prostor, naj nam zadostujejo sami ti-le življenjski podatki, ki mi jih je posredoval univ. prof. M. Jevnikar v Trstu.

Rodil se je v Cerknici dne 26. septembra 1909. leta v proletarski družini. Oče je bil delavec najprej v železarni v Škednju v Trstu, potem v Clevelandu v Ameriki, kamor je šel za kruhom in se ni vrnil več v domovino. Tam se je videl z njim tik pred smrtjo l. 1961. Po ljudski šoli v Cerknici je študiral gimnazijo do končane šeste šole v zavodu Št. Vidu pri Ljubljani, kjer je imel za profesorje med drugimi prof. dr. A. Breznika in prof. dr. J. šolarja. Zadnji dve leti je bil gojenec Marijanišča v Ljubljani in je na klasični gimnaziji maturiral l. 1929. Nato je dve leti študiral slavistiko in eno leto pravo, toda študije ni končal, ker se je odločil za svobodni pisateljski poklic. Mnogo je potoval po Evropi (več časa je bil med Katalonci v Španiji), pa tudi na Kanarskih otokih, v Maroku in v Palestini. Zgolj s pisateljevanjem („svobodni pisatelj“) se je preživljal vse do konec decembra l. 1935, ko je prevzel glavno uredništvo novoustanovljenega popoldanskega dnevnika *Slovenski dom*, kjer je ostal vse do odhoda v emigracijo 5. maja 1945. Umaknil se je na Koroško, kjer je bil tolmač angleških zasedbenih sil, kar je potem nadaljeval v Rimu do marca 1948. Maja 1948 je prišel v Trst, kamor so ga poklicali, da urejuje Demokracijo, tednik Slovenske demokratske zveze. Ker se ni pogodil, je prevzel mesto glavnega urednika poročil v slovenskem jeziku na zaveznikem Radio Trst II. Tam je bil politični komentator, pa tudi napovedovavec, igravec in pevec pri radijskem zboru, vodil in sestavljal je različne radijske oddaje: informativne, zgodovinske, literarne. Imel je lastno vsakodnevno enourno oddajo pod naslovi: Brezobvezno, pozneje Vrtiljak sveta. Vodil je tudi dramatski oddelek radia, o čemer bomo še govorili. Oktobra 1960 je iz Trsta odšel v ZDA. Tam je bil v službi pri zunanjem ministrstvu kot spremljevalec njegovih uradnih gostov iz tujine, največ iz SFR Jugoslavije kot njihov tolmač; pa tudi kot prevajavec iz južnoslovanskih jezikov in nemščine, večkrat tudi za Belo hišo (pod Johnsonom in Nixonom). Na tem položaju je prepotoval vso ZDA, dokler ni bil junija 1976 upokojen. Zdaj živi v Washingtonu z ženo Agnes roj. Vodušek, katalogarko v Kongresni knjižnici. Ima tri otroke in tri vnuke.

Pravzaprav nam ti zgornji leksikografski podatki niso niti neobhodno potrebni, kajti on sam je napisal o sebi to-le na prvih straneh Peresa in časa (1944, str. 12-13), kar se mi zdi važnejše in avtentičnejše:

„V ljudsko šolo sem začel hoditi leta petnajstega (1915); kmalu po tistem sem moral začeti misliti. Mladost nam je tam doli ob Cerknickem jezeru, kjer se je tedaj vlekla druga frontna črta, potekala med vojaki vseh avstrijskih narodov; med konji; med igranjem z granatami in patronami; med oprezovanjem pri vojaških kuhinjah; med tvarnim in moralnim življenjem zemlje med fronto in zaledjem; brez ljudi, ki bi nas bili varovali; brez kruha; brez marsičesa. Spomin na čas med šestim in dvanajstim letom mi je v mislih vedno vezan z jesenjo, z meglo, s sive vodo v jezeru, z deževnimi predvečeri, ko ljudje pri nas

štedijo z lučjo, čakajoč noči. Moral sem se hitro naučiti misliti in vedeti marsikaj, kar je sicer otrokom prihranjeno. Od desetega leta sem moral skrivati svoje misli, da niso ljudje uganili, da razumem. Tista leta sem užil dosti samote. Pri štirinajstih letih življenja sem prebral skoraj dve tretjini vsega, kar sem v štiriindvajsetih letih bral. Z enajstimi leti sem napisal igrice, ki smo jo igrali doma. Potem sem do osme šole pisal pesmi, od katerih sta izšli dve. Nato nič, dokler nismo l. 1930 izdali „Sedem mladih“. Takrat sem vedel, da sem privezan na literaturo, kar sem si morda že deset let želel. Pisal sem vedno po malem, novel imam morda za droben zvezek, več sem prevajal. Ne-prenehoma sem samo čakal, kdaj se bom spravil na kaj večjega, kar sem edino imel za vredno delo.

Zunanje življenje je teklo v smeri, kakor se je začelo. Zadnja tri leta sem prevagabundil dvakrat Italijo podolgem in počez, vso Francijo, južno Nemčijo, Avstrijo, ne vem kolikokrat Dalmacijo in morje, prelezel in presmučal kaki dve tretjini naših gorá. Vse to romanje se mi zdi šele začetek. Potovanje je moja največja strast... Strast po potovanju je strast ljudi, ki so morali biti dosti sami...“.

Precej avtobiografskega je tudi v noveli Kokain v knjigi Srečanja, kjer spet govori o mladosti, ki jo je preživljal v zaledju soške fronte.

„Če so se skrivali, so se skrivali po vojaško, v jarkih, po kavernah, plazili se skozi žičevje, kradli star, kisel kruh po vojaških kuhinjah in se za tri koščke cukra pustili pohujševati po izstradanih oficirskih burših. Igrali so se povečini z granatami, in če ni bilo teh, tudi s patronami. Kaj je šrapnel, so vedeli prej in natančneje, kakor kaj je Snegulčica. Šrapnel je bilo nekaj, kar se je dalo prijeti, odvití, izprazniti, vreči na ogenj, poslušati pok. Snegulčica je bila naslikano dekletce v knjigi trgovčevega Maksa, in Miklavžu so se izpod nebeške halje redno videli vojaški škornji... O to je bil lep čas! ...

Potem je prišel konec (Avstrije), umazana jesen, dež, razlivanje voda, črede sivih ljudi, sestradanih konj; bežeči vlaki, svoboda, narodne stráže, čudne noči, ko so umirali bežeči vojaki po mlakah in tulili splašeni osli, da je bilo žensk strah in so govorile o koncu sveta... Čez noč ni bilo več cesarja, občinsko cesarsko zastavo je nekdo ukradel in napravil iz nje srajce... Učiteljice niso v šoli govorile več o cesarju, ne v tujem jeziku... Zvečer so se ljudje zbirali za zaprtimi vrati in so govorili, kako bo zdaj vse drugače, brez cesarja, republika, karkoli. Nas so podili spat... oni so si pripovedovali zgodbe o frontah, o uporih in o smrti. Zanimalo nas je zlasti drugo. To je bilo nekaj, česar še nismo poznali...“ (Srečanja z nepoznanimi, 70-73).

Morda še ta stavek iz Srečanj (Beg pred jesenjo, 127): „Moj oče je bil socialist avstrijske vrste... Ob njem se spomnim na dom, na tisto majhno staro hišo v Cerknici pod kaplanijo...“.

Tak je bil Javornikov dom in njegova mladost v zaledju prve svetovne vojske v času na prelomu slovenske zgodovine jeseni leta 1918. Mladost, ki ga je naučila mladega opazovati stvarno resničnost, kot pravi sam, sredi katerega „najbolj stvarnega realizma je tičal tako v gmotnem, duhovnem kot moralnem oziru.“

Proletarski otrok slovenskega notranjskega podeželja.

Otdod izvira tudi njegovo pojmovanje pisateljskega poklica, kot ga je izpovedal l. 1931 (PČ I, 10):

„Jasno mi je, da mi danes literatura ali umetnost sploh ne moreta biti edina svetost in edino poslanstvo. To si lahko privoščijo meščanski pisatelji, ki jim je ustvarjanje morda v prijetno razvedrilo... Naloga pisatelja je, biti glasnik svojega časa, krik rodu, ki trpi brez krivde... Življenje je celota, in sicer tako huda, da danes zahteva od umetnika več, kakor samo ustvarjanje za lastni opoj...“

In dve leti kasneje (1933, PČ I, 11) je odgovoril na vprašanje, kaj ga je pripeljalo do takega pisateljevanja:

„V veliki meri čas in vse to življenje v izpačenih podobah, ki se mu ne moreš ogniti, če hočeš biti človek. Potem povsem osebne težnje k literarnim življenjskim vprašanjem; dalje borno stanje naše ‚socialne‘ književnosti... zdi se, da je še nimamo... Vsaka književnost mora biti človeška, najbolj pa ‚socialna‘...“

Iz tako pogojenega časa in določenega kraja ter gledanja na pisateljski poklic je Javornik dobil vzpodbudo svojemu peresu, da je začel ustvarjati prve podobe svoje književnosti.

Prostor. Čas. Pero.

Prostor. Cerknica, kraj ob čudovitem presihajočem Cerkniškem jezeru, ki ga je svetu kot edinstvenost predstavil že Valvazor, je bil v Javornikovi mladosti najprej v območju soške fronte, potem pa najbližji sosed Italiji, ki je zasedla slovenske kraje takoj onstran Snežnika. Vojna, razkosanje domovine in prilastitev slovenskega Primorja po Italijanih: krvava rana za slednjega domoljubca, navdih nam vsem, ki smo tedaj začeli pisariti (tudi meni v Zori l. 1919/20), zlasti mladini. In čas: po krvavi moriji, ko je bil „človek človeku volk“, ko je svet doživel poraz človečanstva, ljubezni, vsega dobrega in lepega, pa je zahrepenel po novem človeku, ki hoče miru in socialne pravičnosti. Socialne pravičnosti, enakosti in bratstva, ki hoče v slednjem potepinu in izgubljenju videti brata, človeka in njegovo človeško dostojanstvo. Vzdiga se odpor proti izkoriščanju siromakov po bogatem človeku, odpor proti meščanstvu, ki ga je glasil Cankar v svojih najlepših delih. Cankar, tudi organiziran social-demokrat „avstrijske vrste“ pa je razglašal njegovo prihodnjo zmago. Socialist bolj iz Krista kakor Marksa, je o njem prav tedaj zapisal nemški socialdemokrat Herman Wendel. Tako smo ga razumeli ljudje iz mladinskega gibanja, ki so v naslonitvi nanj izbrali za svoje geslo iz njega: Križ na gori. Tako so ti rastle iz religiozne skupnosti verskih obnoviteljev — „križarji“ —, za njim prevzemali socialno krščansko ljubezen krščanski socialisti, ki so šli v socialno borbo za boljšega človeka. To je razglašala tudi Mladina, ki je mimo verske vzpodbude težila zgolj v socialno pravičnost in reformo. „Socialna pravica“ je bila v tistih letih, ko je Javornik maturiral, splošno geslo vse mladine in poleg nacionalne ideje tudi navdih vseh začetnih ustvarjalcev. Do l. 1930 še nikakor ni bilo videti takega nasprotja med krščanstvom in komunizmom kot pozneje, ko ga

je obsodil papež (1932 s *Quadragesimo anno*, 1937 *Divini Redemp.*), ko je boj proti komunizmu prevzel hitlerizem in je v l. 1935 vrgel Stalin nazaj prav tak boj proti fašizmu ter začel ofenzivo z infiltracijo v nevtralne organizacije, zlasti katoliške. In prav v to razdobje 1930-1935 pade doba Javornikovega pisateljskega dozorevanja, ki se je začela v imenu vseh teh znamenj nove povojne generacije: religiozne prebuje, nacionalnega čustva in socialnega gledanja na sočloveka; skratka: humanizma s poudarjanjem v človeku — človeka.

In kakšni so bili spričo takega časa Javornikovi literarni začetki?

Iz knjige *Ob srebrnem jubileju škofijskega zavoda sv. Stanislava in škofijske gimnazije* (št. Vid nad Ljubljano 1930) vem, da je bil — kot četrtošolec urednik nižješolskega lista *Jutranja zarja*. Privatno mi sporoča, da je tam pisal „roman“ po zgledu *Sienkiewiczzeve pustolovske povesti Skozi pustinje in puščave*. V višji šoli je izdajal s prijatelji (J. Zemljak...) svoj „ilegalni“ list *Rosna jutra*, pisal pa tudi v *Domače vaje* prozo in *dramatske poskuse*. (Ob srebrnem jubileju, 221). — Kot predavatelj pa je nastopil v „Palestri“ (dijaški organizaciji) s predavanjem o *Francišku kot pesniku*. Iz zavoda je prestopil v šesti šoli na 1. državno klasično gimnazijo v Ljubljani, kjer je sodeloval pri *marijaniškem Žaru*, katerega urednik je bil Javornik dve leti. On sam pravi, da sta dve pesmi iz tedanjega časa izšli celo v tisku? Kje? Ne poznam tega Javornikovega pesniškega začetka, poznam pa začetek njegovega pripovedništva v javnosti.

Kakor mi je razodel pisatelj sam, je prva njegova tiskana stvar izšla v dnevniku *Slovenec* l. 1927 pod naslovom *Marija s Krasa* s podnaslovom „legenda za danes“, in s svojim pravim imenom.

Javornik je bil tedaj še srednješolec — morda sedmošolec? — ko je napisal „današnja legenda“, prvi svoj tiskani literarni prvenec kot feljton v dnevnem časopisu. Je neke vrste prigodnega značaja, kajti napisal jo je za petletnico usodne *rapalske pogodbe* (1922), po kateri smo izgubili slovensko Primorje, naš Kras. V kmečkem znamenju je *Marija žalostna* in k Njej hodijo tožit svojo bol nad žrtvami svetovne vojne tako starec kakor tudi mlado dekle. Toda mati se pritožuje predvsem nad laškim raznarodovanjem sina v *neslovenski šoli*. Vsaktera teh bolečin zasadi *Materi Žalostni* nov meč skozi srce, da omahne. Tedaj pa pride mladi *Jezus* in ji izdere meč za mečem. Ostane še upanje, da bo tudi On izdržal še bolečino zaradi slovenskega izgubljenega Krasa. Znan motiv iz *Gregorčiča*, pa tudi pri *Preglju* bi ga dobili v drobižu, ki ga je takrat pisal v *Mentorju* ali drugod: star motiv, ki je lepo stopnjevan, vrednost pa mu dajeta *pokrajinski milje Krasa* in vključitev zgodovinskega *rapalskega dogodka*.

Drugi tiskani plod pa je bil prevod pesniške proze *nemškega pesnika Rainerja Marije Rilkeja*: *Spev o ljubezni in smrti korneta Krištofa Rilkeja*. Priobčil ga je v prvem letniku *Modre Ptice* (MP, 1929/30, 303, ponatisnil pa sedaj (v *PČ II*, 280). *Preseneča drznost*, prevajati takoj v začetku tako velikega pesnika, ki *marsikomu velja za „moderne- ga Goetheja“*. Tega zanimivega pesnika, o katerem so mnenja, da je

potomec starega koroškega plemstva, a je bil sin praškega slovansko-nemškega okolja, duhovni gost Pariza in Moskve, ki pa je bil v stiku tudi s slovenskim Devinskim gradom na Jadranu kot gost grofice Turn-Taxis. Prav tu v Devinu je napisal svoj najlepši cikel pesmi Devinske elegije (Duiner Elegien), klasično delo XX. stoletja. V Javornikovo pripombo (na strani 527, PČ II), da je to „eden prvih, če ne prvi prevod česa Rilkejevega v slovenščino, sem spočetka dvomil, kajti vem, da je imel prav ta pesnik na zavodske „pesnike“ velik vpliv že pred zlomom Avstrije, zlasti v začetni poeziji Antona Vodnika in predvsem Aljoše Tomažina *. Toda skrbna bibliografija, ki sta jo sestavila Radislav Čajič in Silvija Djurič (Rajner Marija Rilke u Jugoslaviji. Bibliografija 1908-1975, Beograd 1979, 67) potrjuje Javornikovo trditev, kajti pred njim je zabeležen samo prevod (pesmi?) Pietá, Slovenec 1930, toda brez datuma: če pozneje, ima Javornik celo prvenstvo.

Da se je Javornik lotil takoj v začetku svoje literarne poti tega velikega nemškega pesnika, ni bilo vseh kulturnemu uredniku Slovenca S. Škerlju, ki se je zategadelj obregnil vanj v Slovincu, na kar je šel Javornik — kot pravi — osebno protestirat k njemu. Ne morem primerjati prevoda z originalom, četim pa, da je jezikovno barvit in ekspresiven, vsekakor pa prvi Javornikov prevod s polnim imenom, dasi je že prej prevajal za Domoljub — celo neko Bourgetovo povest —, ko je bil urednik J. Košiček, njegov dobrotnik še iz Cerknice.

2. USPELI VSTOP V LITERARNO JAVNOST.

Posebej pa moram podčrtati tisk njegovega tokrat izvirnega teksta, ki je izšel v reviji Dom in svet v letu 1931 (štev. 1), torej prav v številki, s katero sem začel svoje sourednikovanje revije skupno z dr. R. Ložarjem in A. Vodnikom. Kot urednik literarnega dela sem ga izbral za u v o d n o leposlovje, kajti še danes se spominjam izrednega

*Prav ta J. M. Tomažin, ki si je prevzel po tedanji ruski romantiki in morda tudi pod Rilkejevim vplivom rusko ime „Aljoša“, je bil največji „rilkejevec“ med nami. Opajal nas je z rilkejevsko lahkotnostjo vlivanja in rimanja verzov, vporabljal je celo njegove metafore, tako da smo že tedaj dvomili v izvornost in smo vsebolj gledali v njem imitatorja Rilkeja, ki ga je kot dunajski Slovenec dobrega poznal.

Umrl je na Dunaju, in nekoč sem obiskal njegov grob na Marxovem pokopališču. Nekaj svojih pesmi iz te Rilkejeve šole je priobčil v Domu in svetu (1922). Njegovo zapuščino je dobil v roke urednik Mladike dr. J. Pogačnik, poznejši metropolit, ki jo je odstopil meni, da pripravim zbirko za Mohorjevo. Pa so maloštevilne pesmi ostale v mojem arhivu, ter so prepadle z njim maja 1945. Toda dale bi se deloma restavrirati iz Domačih vaj, saj je v poznejšem dunajskem času le malo pesnil. Glej: Ob srebrnem jubileju... str. 218 kjer je registrirano vplivanje Rilkeja nanj; zlasti pa na str. 200, kjer je zabeleženo za l. 1919/20 predavanje v literarnem odseku o Pesniku Rainerju Mariji Rilkeju.

vtisa črtice Prvo poglavje življenja (iz večjega dela Bogovi padajo), ki mi ga je izročil Javornik kot visokošolec proti koncu l. 1930. Je to v Velikonjevi maniri psihološko prikazano dozorevanje mladostnika v spolne skrivnosti na ozadju cerkniškega vojaškega medvojnega okolja. To spoznanje je prikazano s tako epičnostjo, naturalizmom „na dnu“ pa izrazitostjo, z dramatičnostjo in človečnostjo, da bi ne bila v nečast ne Gorjkemu ne Prežihu, ki je pozneje ustvarjal pri nas s podobno elementarnostjo.

Osebnostno menim, da bi morale literarne zgodovine s to novelo iz DS, 1931 začeti spremljati njegovo pot v literarno javnost, kajti — četudi DS nosi letnico 1931, je ta sešitek revije izšel prej, kakor knjiga v Delavski založbi, z letnico 1930, kar mi je dobro v spominu in sem se vedno zavedal tega prvenstva, ki mi ga je potrdil v pismu Javornik sam. (škoda, da Javornik te novele ni objavil vnovič v PČ II, kamor nujno spada.) V Slodnjakovi zgodovini Slovensko slovstvo (1968, 413), tudi v Janeževi in Legiševi pa velja, da se je Javornik kot pisatelj pojavil za javnost že v knjižni zbirki Sedem mladih slovenskih pisateljev, ki jo je izdala Delavska zal., 1930 in v uredništvu Toneta Krošla. V tem skupinskem nastopu „sedmih“ ima Javornik dve črtici: Balada o cigareti in Osem ur življenja (Ponatisnjeni v PČ II, 173 in 179).

Prva, Balada, je močno socialna črtica o brezposelnem delavcu, ki ima edino bogastvo še: cigareto, katere si pa ne upa pokaditi, ker jo hrani za še hujšo stisko, ko jo bo bolj potreben. Na gladni poti proti mestu srečuje vse vrste ljudi, ki so do brezposelnega brezčutni, trdosrčni in prezirni, toda on gre ponosno mimo njih s svojo cigareto v žepu. Ko meni, da je v hujši stiski in bi mu prišla prav, da si z njo potiša glad, vidi še bednejšega slepca in mu jo podari. Po tem dobrem dejanju z nasmehom in lačen zaspi na trati pod svetlim mesecem. — Balada resnično z močnim stopnjevanjem realizmom in ostrim opazovanjem ter — človečanskim občutjem.

Druga, novela „Osem ur življenja“ je tragedija mlade uradnice, mimo katere je šlo življenje, pa je slučajno, ko se ni nadejala, doživela osem ur življenja na nekem izletu v planinah s človekom, ki se nista sicer poznala, čeprav sta se večkrat s simpatijami videvala, zapuščajoča brezdušne pisarniške sobe. Uradnica zanosi, a preden bi se mogla poročiti, se ženin, navdušen planinec, v gorah ubije. Sin se rodi, pa tudi umre. In ponovno gre življenje naprej in ona je spet zaprašen stroj v uradu. Tistih osem ur življenja pa živi v njej odslej, čeprav tudi njo pobira bolezen. — Socialna črtica, globoko psihološka, čustveno osvetljena s planinskim soncem in ljubezenskim žarkom v temino odvišnega življenja.

K tem literarnim začetkom lahko prištejem še črtico Vrnitev (PČ II, 192), ki jo je Javornik napisal za Modro ptico (1931) in je v marsikaterem pomenu zanimiva. Prvič zato, ker je morda napisana pod vplivom Zadnjega gosta gospoda Matije Ivana Preglja, kjer je ta pisatelj opisal pričakovanje visokega gosta, ki se je napovedal na obisk k njegovi večerji in dočaka Kristusa, ki ga sprejme v nebesa. Javornik je vzel podoben motiv: ubogo staro bajtarico je ta večer „poklical“ sin,

ki je šel na vojsko, da se bo ta večer vrnil. Leta in leta ga čaka, sina, zdaj pa se ji je javil, da pride nocoj. Prižge luč, še gre v hlev, da napolni jasli... gre ven, kjer že ves dan pomalem dežuje, da mu gre naproti... „Morda ga srečam...“ Se vrne in pripravi večerjo, koruzne žganice, vino in kavo... Zunaj dežuje vse bolj in pridružuje se vihra... Ona čaka doma... čaka... Naliv in veter..., pa se spomni, da utegne povodenj, ki grozi, podreti brv... Udrla je ven, kajti zadržati mora brv, sicer ne bo mogel priti... Z zadnjimi močmi skuša rešiti brv, pa v klicanju Jezusa — jo zagrnejo valovi... „V hiši nad bregom pa je dogorevala sveča, večerja je bila hladna in vino je kapljalo kakor žalostna kri na umazana tla...“ To je baladni konec te po motivu stereotipne koledarske črtice, morda tudi zavestno inspirirane po dominsvetovskem Preglju, toda — prestavljene iz župnišča v bajtarsko življenje in v hudourniški svet, in izpeljano z močnim realizmom in napeto dramatičnostjo. Tudi nima več poudarka na mističnosti, ni religioznega motiva, ni napovedan obisk visokega gosta Kristusa, temveč je motiv omejen na stvarnost dogajanja, na psihološko umišljenost in na opis povodnji. Nova stvarnost!

Kako je javnost sprejela te Javornikove začetke, je videti predvsem iz ocen, ki jih dodaja Javornik v epilogu h knjigi PČ II. Tako je prof. J. Peterlin govoril l. 1955 v tržaškem radiju o teh Javornikovih začetkih: „Javornik je začel v našem slovstvu z novim stvarnim psihološkim in socialnim gledanjem na življenje. Taki so že njegovi literarni prvenci v Modri ptici, take so njegove močne novele v Domu in svetu in v Krekovi knjižnici (PČ II, 463).

V mojem Domu in svetu je kritik France Vodnik napisal o zbirki širšo oceno, kjer ugotavlja najprej „živahno prebujanje mladih pripovednikov...“, nato pa o knjigi kot celoti poda sodbo, da je „zgrešena, neenotna, kajti urednik je hotel zbrati dokaze mlade slovenske socialne tvornosti... toda prav ta je najmanj viden pozitivum zbirke... Zanimati nas more le še zaradi umetniške pomembnosti ali nepomembnosti posameznih pisateljev. Njena upravičenost in tudi vrednost je prav v tem, da smo iz nje spoznali nekaj resnično nadarjenih in obetajočih prozaistov.“

In nato označi Javornika: „Verjamem v tri, le-ti so najmočnejši: M. Javornik, R. Kresal in Miško Kranjec. Zlasti Javornikova „Balada o cigareti“ priča o resnem umetniškem prizadevanju po svoji zgoščeni, osredotočenosti in umetniški neoviranosti v načinu prikazovanja. Zanimiva je tudi zato, ker smo v tem delcu dobili prvi zgled čiste epike med najmlajšimi. Pravega poeta razodeva tudi lirična črtica „Osem ur življenja“. Dasi ni tako strnjena, se je avtorju vendarle posrečilo ustvariti mirno soglasje med posameznimi deli, prav tako pa neprisiljeno in nesentimentalno podati tragično razočaranje med pesmijo in vsakdanjostjo življenja.“ (DS 1931, PČ II, 467. Tudi F. Vodnik: Ideja in kvaliteta, 103).

Vodilni kritik Ljubljanskega zvona (1931), Josip Vidmar je nasprotno mnenja, da je „zbirka dobra... dasi niti najboljši med njimi ne ustreza merilu, s katerim je meriti zrelo literarno delo... kajti napisali so jo mladi ljudje... toda marsikateri je pokazal lepo nadarjenost,

morda celo nenavadno...“ K tem vidno prišteva Javornika, kajti o njem govori takoj nato kot o „najmlajšem pisatelju med njimi“: „Pre-senetil me je že z Balado o cigareti. Stvarca vsebuje preprostost, dober domislek, ki čvrsto zadrigne opisovano življenje v živo, neprisiljeno eno-to. V celoti in podrobnostih se čuti miselnost, ki usmerja pisateljevo pozornost v tako imenovano socialno smer. Toda če izznamemo dve tri malenkosti, je njena prisotnost nevsiljiva. V tem obvladanju svoje misli v korist življenju, v prepričevalnem pripovedovanju in v čvrsti osnovni zamisli vidim prve prijeme pravega pisatelja. ‚Osem ur življenja‘ mi to sodbo potrjuje.“ Omenja nato, da je to „svežo novelico zamislil naiven in mlad človek, ki vidi vse življenje, tudi kar je tragičnega v njem, v milobni luči... teh osem ur je Javornik popisal z izvrstno pogodljivostjo čustvenih utripov in ustvaril naravno in smotrno omejujočo se zgodbo. Vrhu tega je v njegovem pripovedovanju neka moč, ki je določno in sveže predstavitorna in plemenito sugestivna. Ne morem je imenovati drugače nego umežniško. Slutim roko, ki bo prijemala mrtvo snov in odlagala kristale (podčrtal jaz)“ (PČ II, 466). Ko sta ga tako priznali obe vodilni literarni reviji v Sloveniji in mu dali vidno prednost pred vsemi nastopajočimi v zbirki, vidi se, da tudi pred Miškom Kranjcem (prav tako marijaniščnikom in istočasno vstopajočim v Dom in svet), je sotrudnik še tretje, v rokah mladih se nahajajoče, bolj informativno-propagandne knjižne revije *Modre ptice* (1930/31), Janez Lenček potrdil splošno sodbo o odkritju novega pripovednika: „Javornika odlikuje predvsem preprosto in neprisiljeno prikazovanje predmeta ter svež in lep zvenec slog... V njem je iskra, ki lahko vžge in se razraste še do močnejšega izraza... Zbirka je zanimiva zlasti zato, ker je opozorila na dva nova prozaista, ki zaslužita, da ju posebej omenim. To sta Notranjec Mirko Javornik in Prekmurec Miško Kranjec...“ (PČ II, 467).

Tako je Javornik v svojih začetkih opustil poezijo in se ves posvetil pripovedovanju; iz domoljubnih motivov je prešel v socialne, iz religioznih v opisovanje stvarnosti; z jezikom, oplojenim z ekspresionističnim izražanjem pa v miren opisni realizem, ki ga odlikujeta ostro opazovanje predmetnosti in polnobarvnost vzdušja in toplega usmiljenja do sočloveka v tragičnih trenutkih življenja.

Javornikov vstop v slovensko literaturo je bil uspešen in mnogoobeta-ven ter je bila zato smiselna njegova odločitev, da se ves posveti pisateljevanju kot edinemu poklicu. Tako je storil Miško Kranjec, s katerim je Javornik nastopil istočasno v javnosti in sta skupaj požela prvi uspeh, Javornik celo za spoznanje boljšega.

Kako se je odslej razvijalo Javornikovo leposlovno delo?

V Domu in svetu l. 1932 je Javornik priobčil novelo *Rdeči mak*, podrobno analizo bolnika, ki si v bolnišnici za jetične sam v sebi obnavlja svojo bolezen in ljubezen, srečo ob ženi in otroku do tedaj, ko se je bolezen pokazala akutna. Tedaj so mu odmaknili otroka, potem pa se mu odteguje še žena, da se ne bi okužila ob njem. Rdeči mak mu je bil vedno simbol ljubezni njegove žene. Ob pričakovanju smrti sklene, da se sam usmrti, toda ob terasi pri cesti mu neka učenka pokloni šopek rdečih makov, kar ga po vsej priliki odvrne od samomora in

mu vzbudi predsmrtno željo: Živeti, živeti, živeti! — Globok samogovor bolnikov, tenkočutno razčlenjevanje samoopazovanja in tragika ljubezni je vsebina te črtice, ki jo je Javornik v Trstu priredil tudi za radijsko slušno igro in jo priobčil v Meddobju 1955 in zdaj ponatisnil. V odrsko igro je spretno vključil še zdravnika Moreta, ki se spričo veličine tragike te smrti odpove ljubezni do mlade vdove. (PČ II, 227 - 254).

V istem letniku Doma in sveta je še druga Javornikova novela *V e č e r n a m o r j u*, ki mi velja za eno najlepših slovenskih „marin“, literarno obdelavo morskih motivov. Postavljam jo ob stran takim novelam s temi motivi, kakor je Velikonjeva *Na morju*, ali Bevkova *Vihar*. Je to zgodba o zapeljivosti nemške turistke Trude in strastnosti dalmatinskega ribiča šimna, ki se ne more upreti prošnji Trude, naj jo v vihri popelje v njen hotel. Med tem, ko je rešil njo, je pogubil sebe. Šele čez eno leto maščuje njegovo smrt šimnov oče. To ni več psihološki samogovor, temveč izredno nazorna dramatična predstavitev dejanja. Močna novela, tragedija iz hrvatskega primorskega življenja.

V tem času — 1931/1932, je Javornik mnogo potoval po Srednji Evropi s motorjem svojega prijatelja. Kot pravi sam, je prevozil čez 4.000 km poti po Zahodni Evropi in je na tej turi doživel „poletje in mlatev v Provansi, prve jesenske nevihte ob Rhoni, začetek sezone v Parizu, spominske slavnosti ob Marni, meglo nad Verdunom, donaumontske bele križe, trgatve v Champagne, prestrašene noči v Alzaciji, sence pacifističnih bajonetov na puškah zamorskih in anamitskih polkov ob Renu, poslednje birokratske ljubeznivosti rdečelasih obmejnih stražnikov na Pont du Rhinu, korektnost in prve kljukaste križe v Kehlu, zadnje odmeve pariškega ženskega chica na strassburški promenadi ter v Baden-Badenu Hitlerjeve marše. „V Tübingenu je bil dež... nad južnozahodno Nemčijo leži senca kljukastega križa... jutri bo imel Hitler govor v Münchenu in bo treba biti tam...“ (PČ II, 99). Večino teh potnih zapiskov je priobčil v revijah *Modra ptica*, *Odmevi* itd. v l. 1931-1934, a jih je potem ponatisnil (Pero in Čas I.), kjer navaja letnico nastanka, ne pa letnice objav in ne revije (to je deloma popravil šele v PČ II). Ti potopisi so: *Gospa z morja* (1932), opis Benetk, *Belo mesto Padua* (1933), *Marseille*, *Slike iz Genove* in *Megla pred Verdunom* iz l. 1934 ter *Svidenje z Rimom*... Te so v PČ II. vnovič ponatisnjene, da mu predstavljajo to zvrst pisanja.

To so impresije ob obisku teh mest, z močno podčrtano zgodovinsko-kulturno rastjo, ne kakor jo ponavadi prepisujejo iz Baedekerja, temveč kakor mu jo kažejo ceste in ljudje. Ni tu turističnih podatkov, so žive barve polnosti življenja. Odlični literarni medaljončki, nazorne miniature s palačami, s cerkvami in spomeniki v njih. Smo pri papežu v avdijenci pa na Forumu med razvalinami, vedno v živem ozračju, v vonjih sodobnosti in med prašino preteklosti. *La Serrenissima* in *La Superba!* ... Genova s pokopališčem in Verdun s proslavo zmage, Marseille s svetovno trgovino belih sužnjic. V vsakem kraju vjame v lečo svojih oči najpomembnejšo karakteristiko starodavnosti in sodobnosti, pa še impresijo narave, ki je podana z ekspresionističnim besednim izražanjem, ki se je tedaj uveljavljal med mladimi poekspresionističnimi-realističnimi pisatelji. Toda ne gre samo za slikovi-

tost pokrajine, gre mu za dojetje bitne atmosfere, ki se mu nudi v srečanje. Literarno izdelana in duhovno pogojena „reportaža“, ki je prav tako „informativna“, kakor tudi umetniška. Do Javornika takih „popotnih zapiskov“ nismo bili vajeni. So zgled svetovljansko odprtega in sprejemajočega duha.

S takimi črticami in „potopisi“ v revijah (Modra Ptica, Odmevi, Dom in svet) in dnevnikih (Slovenec) je Javornik zorel svoji prvi knjigi, ki pa ni bila ne črtica ne „zapis s pota“, ampak p o v e s t .

Javornik je l. 1933 napisal, da mu je eno vzpodbudo za pisanje dalo „borno stanje naše socialne književnosti — zdi se mi, da je še nima-mo — in, da je hotel biti glasnik časa, krik rodu, ki trpi brez krivde... In vsaka književnost mora biti človeška, najbolj pa socialna...“

To je izjavil l. 1933, toda gotovo je tako mislil tudi par mesecev preje, ko je začel pisati svojo socialno povest **Črni breg**. Ta je izšla v Krevkovi knjižnici l. 1933, in ima 166 strani. Zamislil jo je pri prijatelju — poznejšemu svaku — Vitalu Vodušku, ki je bil tedaj kaplan v rudarskem revirju v Lokah pri Zagorju.

Javornik se je zavedal, da ustvarja s tem nov tip delavske literature, ker doslej „celo taki, ki so zrastle sredi jaškov in črnih bregov, niso dali npr. niti zunanjšega opisa jame in vsakdanjega življenja v nji“ (PČ II, 11). Mi pa vemo, da je že A. Aškerc napisal Delavčevo pesem o premogu, nihče pa še povesti o premogarih v rudnikih. Pisatelj je postavil svoje „povest“ izključno v rudarski revir, ki nosi splošni naziv Črni breg. Zanimivo je, da je prav tega leta izšla pri Cankarjevi založbi v Ljubljani povest amerikanskega Slovence Ivana Molka Dva svetova, ki začenja istočasno to vrsto proletarske književnosti (Finžgarjev poskus Iz modernega sveta, bi bil nekaj približnega, toda opisuje bolj drugo plat tega razdeljenega sveta).

Javornik se je postavil v vrste delavcev in je v uvodnem poglavju resnično mojstrsko in širokopotezno opisal premogovni rudnik in rove v njem, obokane in podstavljene in vedno v nevarnosti, da se zrušijo. Ta nevsakdanje močni uvod bi dal misliti, da bo nosil kot obok široko kolektivno podobo delavskega življenja v tem bregu, toda ta obok se zruši samo v toliko, da podsuje rudarja Korena ter ga za vse življenje pohabi. Zruši pa se tako tudi vsa stavba široke zasnove v povesti in odslej se sprevrže v zgodbo osebnega trpljenja Toneta Korena, ki ga je povzročila nesreča, ne zloba kapitalističnega reda. Ta se pokaže šele tekom povesti, ko gre za indemnizacijo pohabljenca, kar vpije proti kapitalistični zakonodaji kot krivični in nečloveški. Toda Javornikov namen ni zdaj več pisati široke epeje proletarskih krivic in uporov, kot bi pričakovali po uvodni podobi, ampak pokazati v Korenu žrtev usode v rudniku, zlasti njegovo človeško muko zaradi pohabljenosti, ki ga oropa ljubezni, erotike in smisla življenja sploh. „Človeška mora biti tudi ‚socialna‘ povest“, si je dal avtor v geslo. In človeška v vsej polnosti je ta zgodba rudarja Toneta Korena, ki jo sodoživljamo z vso intenzivnostjo. Dramatično se stopnjuje ta človeška tragedija delavca in njegove neveste, in dramatični vrh, ko se pogreza nad rovom nezavarovana hiša in jo hoče — hromec — reševati, je

eden najmočnejših prizorov v naši književnosti, ki nikakor ni teatersko efektna patetičnost, ampak globoko v človeku utemeljen izbruh strasti in ljubezni.

Javornik se je s to povestjo prvič spustil v večji tekst in snov, ki si jo je namenoma prisvojil ter jo nam naravnost odkril. To snov bi slednji novosocialistični propagandist raztegnil z lahkoto s štrajki in mitingi in represalijami v roman široke razsežnosti, kar so bravci gotovo tudi pričakovali. Toda Javornik jo je zgostil na štiri poglavja in se osredotočil samo na človeško tragedijo Toneta in nečloveškega reda, ki ščiti kapitalista. Za roman mu je zmanjkalo snovi, ostalo jo je komaj za novelo, ki pa bi terjala še večjo skondenziranost zlasti v raztegnjenosti časa, ki povzroča občutek zavlačevanja. Toda kljub temu pomeni Javornikova „povest“ velik uspeh: je lepa novela, močno prikazana zlasti s plastičnimi podobami matere in v zadržanju dekleta, opisi erotičnega sveta in rudarskega okolja, in je do srži človeška. S tem podaja dokaz, da proletarska literatura ni nujno samo nabita v razrednim sovraštvom do nujne eksplozije, temveč tudi z ljubeznijo do sočloveka v trpljenju. Zdi se mi, da je bil prav to namen Javornikovega pisanja, ki je poudaril, da še prav „socialna literatura mora biti posebno človeška“, to je človekoljubna, humanitarna. Zato vrta v osebno tragedijo posameznika bolj kot v kolektivno družbe.

Seveda tako mnenje ni „predpisano“ za „uradno“ proletarsko literaturo, kot se je razvila predvsem pozneje v „ždanovščini“. Ta bi Javornikovi obdelavi bržkome dala oznako „malomeščanskega sentimentalizma“. Je pač človekoljubna in ne razredna.

O d m e v i v kritiki tega časa: kulturni urednik Slovenca (S. Škerlj) je knjigo označil anonimno: „Črni breg ni samo aktualna in sodobna povest, ampak je več: vendarle uspel dokaz, da imamo talente, ki bodo tudi preko velike luže svetovne vojne gojili z resnobo in pravim čutom za umetnost našo pripovedno prozo. Marsikdo med nami se je bal, da jih ni“ (S 1933, PČ II, 472). V *Sodobnosti* (1934), jo je zopet ocenjeval Josip Vidmar, ki povest imenuje „samo poizkus in je za to oznaka „povest“ skoraj neupravičena... Ostala je na neki meji med povestjo in filmom, dasi filma ni hotel pisati... Vse jo opredeljuje kot dokaz skromne vrednosti... Nekateri prizori, zlasti erotični, opozarjajo, da je delo napisal pisec večjih zmožnosti, nego pa so tu pokazane. Še bolj pa nekateri opisi, v katerih se javlja ves blesk Javornika potopisca, tako sijajni opis rudnika in rudniškega dela.“ Osnovno napako da je napravil že tedaj, ko „se je spustil na to polje, ki ga osebno ne zadeva dovolj globoko“... in da bi bil uspešnejši v drugih intimnih sferah „čeprav manj progresivnih“. Sicer pa, da se je ne docela srečno izogibal običajni neokusnosti socialno tendenčnih spisov“ (PČ II, 470).

V Ljubljanskem zvonu je pisal Juš Kozak (1934), da je „J. simpatično dozorevajoča osebnost na našem literarnem ozorju“, da se uvršča „med bojevnike in reformatorje — v bojnem krilu krščanskega socializma —, v čemer tiči nevarnost“. Tako je v prvem poglavju napovedal, da hodi „svojo pot, kasneje pa je zapeljal v izvoženi kolovoz naše

modne socialne povesti". Rezultat: „J. socialna povest ni pisana s čustvom človeške pravičnosti, ampak se zopet prikazuje kot poslednja sodba, ko bodo stali eni na levi drugi na desni,“ le da meni pri tej delitvi na bele in črne ni jasno, kam je opredelil Javornika. Verjetno — v sredo: med krščanske socialiste, ki sočustvujejo z delavsko borbo, pa niso za revolucijo? Je to „izvoženi kolovoz?“ Dilema ni postavljena jasno, ali pa ni hotela namenoma biti jasna. — Konec: „Črni breg ni uspel, toda slikovito in izdelano prvo poglavje napoveduje, da je J. eden izmed poklicanih, ki bo morda v tej smeri oblikoval svoj svetovni nazor“ (PČ II, 471).

Za Dom in svet je napisal oceno France Vodnik (1934, glej tudi Prevrednotenja, 183): omenja „snovno novost“ povesti, ki mu jo šteje v dobro, potem pomanjkljivo zgodbo, intelektualni artizem absolutne stvarnosti, pomanjkanje čustvene topline, zaradi česar je zagrešil usodno napako: bravca ne privlači z magično močjo napetosti in očarljivosti, ker pripoveduje hladno in suhoparno. Delo govori o resnični nadarjenosti... in se ugodno razlikuje od nekaterih naših ‚socialnih‘ pisateljev tudi po tem, da v njem ni grobe tendence in banalnosti, ter pomeni napredek naše socialne ljudske povesti.“

Ne razumem, zakaj poudarja delo kot „ljudsko“ povest, ko je vendar pisana „z intelektualističnim artizmom“ (kar je res), kar pa je v nasprotju z ljudskostjo, ki jo označuje prav čustvenost in napetost. Kozak nasprotno poudarja kot odliko njegov „živ in stvaren jezik, kadar se brzda in se zaveda, da je umetnost preprostost.“ „Ljudskost“ se mora potemtakem nanašati samo na snov povesti, ki da je ljudska, kar je prav ena teženj nove smeri „nove stvarnosti“, ki jo v slogu izpoveduje in uresničuje prav Javornik.

Kozakovo misel je prevzel tudi prof. dr. A. Slodnjak, ko je v Slovenskem slovstvu (1968, 415) ponovil njegovo sodbo: „pogumno se je lotil prikazati ... domači rudnik in domače rudniško življenje, vendar je onemogel in zašel v epigonstvo zastarele črno-bele ‚socialne‘ povesti.“ Razumem tako: ni popeljal delavce v upor in revolucijo, ampak — ga je pustil v starih razmerah: v človekoljubnem (humanitarnem) sočutju do delovnega človeka - proletarca, z obtožbo do kapitalističnega socialnega reda in s potrebo po novem človeškem razmerju do ostale družbe. V tem smislu nekako, kot sem jaz par let preje izdal pri isti Krekovi knjižnici kot 3. zvezek sedmero poljskih črtic pod naslovom Človečanstvo, in pod naslovom — „poljske proletarske novele“ (1930). V nji so W. Reymont, F. Goetel, J. Kaden-Bandrowski in G. Morcinek,* s črtico iz šlezjskih premogovnikov, ki je morda celo vzb-

* Morcinek se je tedaj (1929) pojavil v poljski književnosti z zbirko „Srce za jezom“ iz življenja šlezjskih rudarjev, katerih eden je bil on sam. Iz te zbirke sem prevel črtico Vera, ki opisuje zasutje rudarjev v jami. Ko se je pisatelj po dolgih letih internacije pojavil l. 1946 v Rimu, so ga takoj sprejeli v begunski PEN-klub. Za moj nastop slovensko-poljskega recitacijskega večera v Rimu (28. I. 1946) je prevedel Pregljevo istrsko črtico Badnjak in jo priobčil v poljskem emigracijskem

dila prav v Javorniku misel na pisanje rudarske snovi v smislu zbirke: človečanstvo socializma se kaže v človeškem razmerju do najbednejših ljudi. „Človečanstvo je treba imeti v duši,“ pravi Goetel. Ali naj je to „črno-bela nazadnjaška tradicionalna miselnost“, ki jo glasi v l. 1980 po vsem svetu poljski papež Wojtyła kot najmodernejšo?

3. SREČANJA Z EVROPO IN ČASOM.

Med tem časom je Javornik pripravljala za Krekovo knjižnico svojo drugo knjigo Srečanja z nepoznanimi, s podnaslovom „knjiga o potih in ljudeh.“ Tudi ti „potopisi“ so bili napisani v letih 1931-1934, niso pa izšli v periodičnih listih, kakor prej omenjeni, katerih zato ni prevzel v to novo knjigo.

Knjigi je napisal predgovor „namesto fotografij“. V uvodu v precejšnji gostobesednosti poudarja, da hoče „pisati zgolj konkretno knjigo o konkretnih ljudeh“ in to realistično o človeku, kakor je... v čisto konkretnih krajih in časih.“ Toda prav to podčrtavanje nam vzbuja sum, da ni vse tako, o čemer nas hoče prepričati. O spisih samih pa pravi: „te pripovedi imajo zdaj literarno obliko, zdaj morda ne... je to osebna knjiga, naj bo že taka ali taka — napisana je iz hudega fanatizma do realnosti, do vse realnosti“. Vtis imam, da nas s tem zaklinjanjem hoče zvoditi na napačno sled, kajti te konkretne podobe realnih ljudi niso ne konkretne ne realne in tudi stvari niso potopisi, temveč — leposlovne stvaritve, novele, na ozadju različnih krajev zunaj Slovenije (ena je iz obmejnega okolja) in vedno s svojo osebno aktivno udeležbo v zgodbi; resnično ali vmišljeno, to ni važno.

V zbirko je namreč sprejel štiri svoje potopisne zgodbe.

Prva je naslovljena G o g, poimenovana po takratnem modnem Papi-nijevem junaku. Tu Gog predstavlja bogataša, ki pod svetopisemskim imenom predstavlja sodobno človeško zdolgočasnost in obup nad naveličanostjo sveta. Ob zgornje italskem jezeru naleti s svojo družbo nanj. Ta razkaže obiskovavcem vse svoje razkošje, pa tudi svojo osamljenost in izgine neznanokam — morda celo v smrt. Ugotovi se celo, da je sin slovenske matere, služkinje v Kairu, ki se je sama ubila, ko je oče vzel drugo ljubico. Toda sin je potem podedoval bajno bogastvo... Zanimiv eksotični moderni kapitalist, konkretno opisan v fantastičnem okolju gornje italskega jezera, dvomim pa, da je dogodek „realen do vse realnosti“. Motiv mu je dal le navdih za pustolovsko novelo v okvirju „potopisa ter jo moremo vzeti samo kot literarno psihološko novelo. Prav takšna je tudi druga podoba K o k a i n, zgodba slovenske tiho-tapkinje Jane, na meji dveh nedoločenih držav — videti je, da Italije in Jugoslavije-Slovenije. Iz ljubezni do svojega naroda in iz političnih

(Nadaljevanje opombe s prejšnje strani.)

listu, kot se mi je izrazil, „za oddolžitve, ker sem bil prvi, ki je njegove spise prevajal v tuj jezik.“ Vrnil se je kmalu na Poljsko in je pred leti umrl menda kot član Poljske akademije znanosti in umetnosti (Med-dobje I, 189).

razlogov v zatirani državi se posveča z ženinom Tonetom tihotapstvu kokaina — ali česarkoli — čez mejo. Tone je dobil 22 let zapora zaradi ovadbe mejnega it. častnika, ki je sicer sodeloval pri tihotapstvu s Tonetom, pa se ga je hotel znebiti zaradi Jane. Ta je odslej hlinila prijateljstvo s častnikom, da bi se mu pozneje maščevala (pripravila je atentat nanj, pa je bomba prezgodaj eksplodirala). Drugi dan je postala tudi ona žrtev kokaina. — V bistvu ostaja novela v pripovedovanju te zgodbe Jane same, v dramatičnih okoliščinah, preden tudi njo zapro. Realistično opisana, toda skoraj romantično-politično-erotična zgodba kot del potopisa, katere konec pa je poantiran kot vzrok — tihotapstvo kokaina, ne pa kot maščevanje nad ovaduhom kot bi pričakovali, ali v zvezi z narodnim odporom tega revolucionarnega rodu.

Tretja zgodba *Beg pred jesenjo* (leta 1932) ni več svobodno sproščena novela, temveč bolj politična reportaža o vzniku hitlerjanstva v Nemčiji, kot ga je pisec slučajno doživel na nekem športnem klubu v bližini Münchena (na poti na Hitlerjev zbor v Münchenu) in potem na stanovanju predsednika tega kluba v debati pozno v noč. Ta se mi zdi še najbolj konkretna. Zanimiva je napetost nočnega pogovora med Nemcem nacistom in slovenskim potnikom, ki je že tedaj „vedel, da je Hitler nenormalen megaloman, njegova ideologija nemogoča, njegova zmaga bluff, njegovo hotenje zgolj malomeščansko in reakcionarno; da so milijoni njegovih privrženecv zgolj reklama, njegov pojav naivna španska stena Hohenzollernecev, skratka: vse skupaj nekaj, kar ne bo zmagalo, zlasti še ne v Nemčiji, v središču politične, moralno nazorne svobode... Javornik poudarja, da njegov obisk Nemčiji tedaj ni imel namena, prisluškovati položaju nemškega podeželja, ter je resnično le mimogrede doživel to razkritje razpoloženja. Zato je mogoče ta potopis vzeti kot resnično, konkretno in realno debato o svetovno-politični konstelaciji tiste jeseni in ne le kot novelistično duhovičenje in fantazijsko kombinacijo.

Zadnji potopis *Znamenje prerezanega vratu* tudi ni novelistična anekdota iz Marseilla, temveč strahotna, literarno močno podana vizija marseillskega zločinskega seksualnega podzemlja, „bordela sveta“, ki ga doživlja avtor v dogodku z branjevskami na cesti in s čistilkami rib. Izredno nazoren, konkreten in realističen dogodek, nalik nizozemskim Bruegelskim slikam. Na isti sliki razuzdana brezvestnost in — hram cerkve Notre Dame de la Garde, ki se dviguje nad vso bezniško kloako in kjer se že v jutru zbirajo ljudje na molitev za zadoščevanje nočnih grehot. Glnljiv je zadnji motiv: ko prihajata prijateljela iz svetega hrama, jima pobožna ženska stisne vsakemu pol franka v roke z naročilom: „Ostanita zmeraj dobra fanta! Treba je moliti! Vi boste morda tisti, ki utegneta kdaj še kaj spremeniti...“. Tako je doživel v Marseillu odkritje maske sveta, ki se podira, obenem pa napoved vstajenja.

To je vsebina štirih Javornikovih srečanj z nepoznanimi, ko je po Izidorja Cankarja potopisnem romanu *S* poti (sedaj prirejen v Ljubljani kot film!) prvič spet Javornik ustvaril potopisno novelo in esej na svetovljanski višini. Takih potopisov na taki literarni višini dozday nismo imeli, večinoma le kot baedeckerske prepisovavce in anekdotičar-

je (Knific, Lavtžar, Petruška, Mlakar...). Javornik pa potopisne vtise oblikuje kot psihološke novele, kot esejistične razprave ali kot literarne reportaže, toda vedno osebnostno doživete in osebnostno podane. Njegov slog je svojstven, individualen, barvit in ostro opazovalen, posebno to zadnje, ki karakterizira Javornika kot intelektualističnega presojevalca sveta in dogodkov.

Srečanja pomenijo Javornikov velik uspeh, kar se vidi iz revijalnih ocen tistega časa.

B. Borko je napisal v Jutru (1934). „Knjiga predstavlja po svojevrstni izbiri snovi in originalni izvedbi nekaj posebnega v naši publicistiki... Znamenje prerezanega vratu spada vsekakor med najlepše in najgloblje, kar premore naše sicer bedno potopisno slovstvo...“ (PČ I, 324).

S. Škerlj je v Slovincu (1934) označil delo: „Javornik je napisal novele na tujem ozadju in ob svoji osebi. On ni samo gledavec barv in luči, ampak tudi soigravec v drami, ki ga je zajela na poti... Je dober novelist in odkriva v novi zemlji nove ljudi, nove duhovne probleme, nov etos in novo tragiko, kar dozdaj naši potopisi niso. V nizu naših potopiscev ga moramo imenovati novega realista...“ (PČ I, 324).

Najširšo oceno je priobčila Sodobnost (1935). Napisal jo je pesnik Božo Vodušek in sicer potem, ko je že zapustil Dom in svet in prišel v Sodobnost. Govori o potopisu in eseju kot literarni zvrsti (Izidor Cankar); za napako šteje J., da hoče biti novelist, ne pa potopisec (zdi se mi, da hoče Javornik prav nasprotno: prepričuje nas, da je potopisec, ko je v resnici novelist, moja opomba). „Najčistejšo obliko potopisa mu predstavlja Znamenje prerezanega vratu...“. Bistvene vrline Javornika je „sugestivnost: stvarni in čustveni opis... bogastvo miselnih konfliktov... stvariteljsko upodabljanje tujih krajev in ljudi...“. Nekateri da pogrešajo pozitivnost v delu, toda „prav to odsotnost pozitivnosti mu šteje v odliko... in pomanjkanje pozitivne ideje v imenu skladnosti s kakšnim splošnim svetovnim nazorom mu ne morem šteti v zlo... Vrednost njegovega jezika ima osebnostni značaj...“

V Dom in svet (1935) je napisal oceno Edvard Kocbek: izhaja iz svojega eksistencialnega gledanja na svet, ko mu je vse neopredeljeno, skrivnostno, tvegano, katastrofalno; vse, kar predstavlja nemir, pa je progresivno in pozitivno, dočim mu vse opredeljeno in jasno in od vseh strani zavarovano pomeni konservativnost, nazadnjaštvo. Sodi, da so Srečanja... „ena najsimpatičnejših slovenskih knjig zadnjih let...“. Srečanja „niso potopis, marveč pričevanja o sodobnem človeku... brez dnevniške navlake in popotne eksotike...“. Označuje vsako novelo posebej, smatra za „najlepšo Kokain, tragiko slovenske mladosti onstran meje, ki jo zruši nečloveška sila“. Beg pred jesenjo mu je „politična reportaža“. V splošnem se vidi pri Javorniku, „kako mlade sile težijo po prevzemu velike naloge, take, ki bi jih nadosebno zaposlile in povzele. Zato mi je zadnja njegova knjiga v veliko zadoščenje in znamenje.“ Moti ga le predgovor, ki se „s svojim drobnjakarstvom ne ujema z veličino in lepoto knjige same“ (PČ II, 460).

Svojevrstno kritiko je za Ljubljanski zvon (1935) napisal Ivo Brnčič, eden iz nastopajočih mladih kritikov, marksistično-leninistično orientiranih, ki so se tedaj začeli oglašati v LZ, da so potem prešli

v Sodobnost. Najprej predstavi pisca kot „nekoliko nenavadnega pisatelja... ki med mlajšimi zavzema docelo izvirno mesto po vsebinski plati, kakor tudi po izraznih sredstvih...“ Nato razumljivo iz svojega nazora predpostavlja, da bi tako knjigo srečanj v svetu „morala odlikovati posebna aktualnost... dočim nas ta knjiga odmika od tega... in zato ni to, kar bi lahko bila in kar bi morala biti pri tej vsebini in stvariteljski sili, če bi avtor drugače notranje organiziran pristopil k svojemu delu.“

To notranje drugačnost si Brnčič predstavlja kot nekako zolajevsko naturalistični znanstveni realizem, ko mora imeti pisec do snovi popolnoma objektivno razmerje, ne sme vnašati svoje subjektivnosti vanj, temveč se mora dati voditi od predmeta, življenjske stvarnosti same... „Javornik pa ljubi predvsem svoj talent in je zaverovan vase, uveljavlja sebe in svoje sposobnosti... realnost mu je samo pretveza, pisateljeva osebnost pa osnovna vzmet...“. Zanimivo je, da Javornik v predgovoru glasi prav tako težnjo „realnost do same realnosti“, da pa ga je umetnost med pisanjem zajela z osebno skrivnostjo, ki jo tako visoko v nasprotje z Brnčičem postavlja Kocbek. Brnčiča moti prav ta „subjektivnost, vnašanje sebe v zgodbe,“ prisotnost njegove osebe... In če je Javornik imel namen „povezati nas z dogajanjem velikega sveta... potem Srečanja niso izpolnila svoje naloge.“ Razumem: po Brnčiču bi morala Javornikova knjiga povezati našo aktualnost z aktualnostjo širokega sveta — o kateri pa vsi vemo, kakšna naj bi ta aktualnost leta 1935 bila za marksiste: po VII. kongresu K. Internationale 1935 v Moskvi povezati vse antifašiste v enotno napredno fronto... tudi slovenske, kakor je tedaj o tem govoril v Moskvi B. Kidrič, tudi sotrudnik LZ pod imenom Javorov. Zato je razumljivo, da je Brnčiču najbolj všeč „Beg pred jesenjo“, ta politična reportaža, ki mu pomeni „v celoti najboljšo... ko posamezne strani te novele spadajo med najbolj uspelo tovrstno našo prozo...“ Nasprotno pa graja Javornikovo vtihotapljanje romantike, ki mrtviči njegov čut za realnost... „tako na pr. v zgodbi Kokain...“ (narodnostno-domoljubni odpor? Moja op.) in v Znamenju prerezanega vratu (zadnji prizor v Cerkvi in varušvo Marije?, m. o.)... „Ta notranja organiziranost je vzrok, da je umetniška vrednost (?) manjša, kakor bi lahko bila po možnosti, ki jo daje gradivo... in po zmogljivosti pisateljevega daru...“.

Ob tej drugi knjigi M. Javornika, Srečanja..., so odmevi izredno zanimivi: vse struje so ji priznale vsesplošen uspeh, le komunistična infiltracija z Brnčičem v LZ je zapisala, da ni uspela, ker ne vpošteva — kot razbiram ugovore — marksistične oz. zolajevske estetike glede stvarnega realizma ali „nove stvarnosti“, ki jo je Sodobnost začela uvajati prav tega leta 1935 s Prežihovim Vorencom (Na požiravniku). Zato je razumljivo, da ji pomeni najmočnejši donesek Beg pred jesenjo, ki načenja tisto aktualnost, ki naj poveže Slovence s svetovnimi dogodki. Drugim je prav ta potopis „žurnalistično politična reportaža“. Borko (Jutro) se je najbolj navdušil nad Znamenjem prerezanega vratu... Kocbek (Dom in svet) nad Kokainom... Vodušek (Sodobnost) je istega mnenja kot Borko: Najčistejšo obliko potopisa mu predstavlja Znamenje... Izmed štirih novel v zbirki so tri označene kot naj-

boljše, nekatere celo kot najlepše svojega žanra v širši slovenski književnosti (Znamenje..., Beg pred jesenjo). Vsekakor — velik uspeh, ki je Javornika potrdil za pisca mojstrskih primerov slovenskega potopisnega slovstva, politične reportaže in opisnega realizma.

V Delavski založbi oz. v Krekovi knjižnici je Javornik izdal še več knjig. Tako je za njo uredil zbirko novel pod naslovom *Slovenske novele* (1935), v kateri je zbral novele drugih sodobnih pisateljev kot so: Cene Kranjc, Stanko Vuk, Ivo Grahor, Bogomir Magajna in Ciril Kosmač. Ta zadnji, poznejši član Akademije, je kot Miško Kranjec nastopil literarno pot v zvezi z Javornikom.

Krekova knjižnica je izdala tudi več Javornikovih prevodov (tokrat iz nemščine), s poudarjeno socialno motiviko, kakor so: Martin Andersen-Nexo: Prekletstvo, Herman Sudermann: Mati Skrb, in iz angleščine Upton Sinclair: Dolarji I in II. — V tem času je poslovenil še iz nemščine za druge založbe: H. Mann: Velika stvar (Modra ptica), Stijn Streuvels: Hlapec Jan (Ljudska knjižnica zv. 55), in M. Pravdin: Podrl se je svet (Hram).

4. PALESTINSKI NE-ROMAR OB SODOBNOSTI.

Ob uspelem pisanju knjige Srečanja z nepoznanimi so Javornika vabili v krog nove revije *Sodobnost*, ki so jo ustanovili disidenti LZ. Zanimal se je zanj predvsem kritik Jože Vidmar, ki si je v tistem času vidno prizadeval, da bi postal nekak vzpodbudnik in zaščitnik obetajočih ustvarjajočih začetnikov. (Tako je že v svojih vseučiliških letih deset let prej prirejal v svojem stanovanju v palači Trboveljske premogokopne družbe nekakšne literarno-umetniške družabne večere v smislu francoskih literarnih salonov, o katerih sva potem poročala v dnevne liste: Kosovel v Jutro in jaz v Slovenca.)

Tako je Javornik nastopil v prvi številki letnika 1934 (str. 6-19) *Sodobnosti* z daljšo in zanj izredno zanimivo novelo *Praznik v temi*. Napisana je resnično v takem smislu, kakor je pozneje želel Brnčič: v objektivnem realizmu, brez subjektivnih vmešavanj, brez omembe soudeležbe, pa s sodobno celo politično-socialno aktualnostjo. Je resnično svojevrstna novela iz rimskega fevdalno-kapitalističnega okolja. Godi se v plemiški družini kontejev Rosselli, kjer je oče velik politik krščanske stranke, žena aristokratinja najvišje stanovske samozavesti, sin Mariano pa slikar in bohém, politični nasprotnik očetov; tu je še hči Alice, v katero je zaljubljen Marianov tovariš Ramon. Pred tremi leti je v tej aristokratski družini prišlo do družinskega škandala: mati je pognala bohemskega snubca slikarja Ramona iz hiše, sin Mariano pa je odšel z njim, da dokaže, da lahko živi brez tega plemiškega okolja, ki mu je zoprno. Zdaj starši praznujejo srebrno poroko in so povabili nanjo tudi sina, s tihim upanjem, da ne pride. On pa je prišel skupaj z Ramonom, brez smokinga in v najetem avtu. V stari renesančni palači je zbrana najvišja rimska aristokracija, med njo celo minister. Mati sprejme sina, Ramona ne želi niti videti, hčer Alice pa zadržuje pri sebi in je ne pusti niti v dvorano. Javornik opisuje sijaj te plemiške gostitve z godbo in plesi, polnimi zunanje maskirane fine-

se, pa notranje erotične ponujanosti. Sin sedi ob očetu, ki z ministrom baranta za neko visoko kreditno posojilo, za katero je pripravljen zavreči tudi svoja etična načela. Ramona zapeljuje v plesu žena nekega nemškega diplomata, toda on se ji iztrga, ker gre iskat Alico. Dobi jo na vrtu in ima le toliko časa, da ugotovi, da ga še ljubi in da ji zašepče, da jo čaka z avtom s to in to številko. Nič več, kajti mati jima je bila takoj na sledi, odpodi hčer, Ramón pa najde priložnost, da materi odkrije vso njeno osebno hinavščino in vse grehe njenega stanu in te družbe. Nato gre v dvorano. V zavesti, da je izgubil s tem tudi za vedno Alico, se preda seksualnemu snubljenju visokorodne plesavke. V tem poči strel: sin ustrelí ministra, ker ne more prenesti svinjske kupčije, ki jo delata z očetom. Oba — Ramon in Mariano — zbežita iz dvorane na avto. Zadnji stavek: „Pred vilo rezko zatrobí avto, kot da naj bi se čez trenutek prebudilo življenje,“ dá slutiti, da se je Alice odzvala vabilu in so vsi trije zapustili palačo te aristokratsko-kapitalistične zlaganosti in nemoralnosti.

Zanimivo je, da Javornik te sodobne, toda po duhu renesančne novele ni ponatisnil v tej svoji antologiji izbranih del.

Morda se je zavedal, da je v noveli, kakor tudi je dobro napisana po okolju in značajih in tudi napetosti, le preveč vidna težnja, ki se je prav tedaj začela uvajati v našo književnost, namreč: umetnost nove stvarnosti naj bo tudi socialno-politično angažirana za novo revolucionarno preureditev družbe (strel!)... Gotovo je — po oblikovanju in duhu — ustrezala za uvodno povest na prvih straneh novega letnika „neodvisne revije“, ki pa se je že drugo leto (l. 1935) stvarno spremenila v avantgardo pripravljanja take revolucije s Speransi, Prežihni, Javorji, Kozaki, Vidmarji itd.

Javornik je bil tedaj blizu te revije Sodobnosti, kamor ga je hotel pritegniti predvsem Jože Vidmar v smislu takega varuštva, kakor ga je istočasno izvajal nad Miškom Kranjcem in pozneje Cirilom Kosmačem.

Jože Vidmar je imel brata Cirila, lastnika in vodje knjižne založbe HRAM, ki je poleg knjig izdajala tudi revijo v obliki biltena HRAMOMVI ZAPISKI. Uredništvo tega vestnika je zaupal Javorniku, ki ga je nato pisal skoraj sam. Nalogo je imel predvsem propagandno zainteresirati naročnike za avtorje in vsebino napovedanih novih knjig založbe ter sploh nuditi novice iz knjižnega sveta v svetu. Tako je vpeljal kratke intervjuve pod naslovom Pol ure z avtorji, v smislu nekakih obiskov Izidorja Cankarja. Napisal je tak „obisk“ pri Božu Vodušku ob izdaji Odčaranega sveta, pri Vidmarju ob izdaji študije o Otonu Župančiču. Tedaj je Vidmar izjavil: „kar je bilo nekoč v Župančičevi poeziji aktualno, zdaj ni več, postaja nepopularno in nesodobno“. Še celo pa je zanimiv intervju z Miškom Kranjcem pred izdajo povesti Os življenja, o kateri pravi avtor, da „bo pomenila novo gledanje na zemljo, na agrarno reformo... bo proti fevdalizmu, tako cerkvenemu kakor svetnemu... da mu je postalo premalo, da bi ustvarjal samo človeške zanimivosti, kajti spoznal je, da je v naši književnosti... povsod le krščanska etika. Jaz (Kranjec) pa sem našel, da imajo ljudje svojo etiko, ki ni nič slabša (od katoliške)... Če je kaj novega v mo-

jem razvoju, potem je samo to, da odslej drugače gledam na mnoga vprašanja.“ To, o čemer je Kranjec v zavutih besedah tedaj govoril Javorniku, je že 25 let jasno razkril prof. dr. Slodnjak v svoji slovstveni zgodovini: „V tej knjigi je Kranjec prvič prikazoval v zavesti prekmurskih ljudi prvine komunističnih družbinih nazorov...“ (str. 415). Že v teh par primerih je razvidna orientacija založbe, ki ji je tedaj Javornik kot „svobodni književnik“ pomagal uspevati. Pisal je v Modro ptico, pisal v Dom in svet, pisal v Hramove zapiske, pri čemer mu je pomagal Ruda Jurčec. Vse sodelovanje s Sodobnostjo je opisal Jurčec v svoji trilogiji spominov Skozi luči in sence, II. zvezek, poglavje Skozi tolmane komunizma (438-565). Ta je tudi napisal, da sta tedaj stanovala z Javornikom skupaj, in da je njega precej privedlo k Sodobnosti to, da je revija „vsa leta napovedovala sotrudištvo Izidorja Cankarja, dasi ni nikdar pisal vanjo“ (454). Zanimivo je, da se jima ni pridružil Kocbek, kateremu se je tedaj že Ložarjev Krog zdel preveč na levo“ (461).

V času pisanja potopisov po Evropi mu je založba Hram naročila napisati potopisno reportažo o Palestini, kamor se je napotil spomladi l. 1934. Leta 1935 pa je pri Hramu izšla knjiga Pomlad v Palestini (str. 345), s podnaslovom „potopis“, opremljena z avtorjevimi palestinskimi fotografijami.

Doslej so pisali, kakor vem, potopise v Palestino samo bogoslovni ljudje, ki so jo obiskovali kot „romanji v Sveto deželo“. Tako dr. F. Lampe (Jeruzalemski romar), ali zgodovinar svetega pisma in izraelskih zgodb prof. Dr. Jehart, pa Lavtižar, Mlakar itd. Javornik pa si ni vzel za cilj romanja, da bi potem prikazal Sveto deželo v starozakonski in novozakonski zgodovini, niti kot zanimivo potovanje z osebnimi anekdotami, temveč pokazati bi hotel to deželo kakor se ti pač razode ne pri provokratnem videnju... kot deželo pod aktualnim angleškim protektoratom po prvi svetovni vojni, pa potem na ozadju sporov z Arabci in židi... tudi z opisi panoram, zgodovinskih dejanj in molitev. Šel je za svojim potovanjskim gonom, da opiše, kar bo videl in kakor bo videl, življenje z gospodarskimi problemi in – s trgovino banan, pa romanje in vse drugo... Ne vem, če bi sploh šel na to pot, če ne bi imel tam znanca, na katerega bi se mogel v stiski nasloniti: ing. Lojzeta Žumra, gospodarskega upravitelja gornjegrajskih škofijskih posestev, predvsem gozdov..., in dobavitelja zabojev za pomaranče v veliki množini, ker so se hoteli Arabci znebiti judovskih dobaviteljev... Hotel bi zajeti sodobno palestinsko stvarnost, pogojeno seveda z zgodovinskimi, gospodarskimi, političnimi in kulturnimi doneski.

Vsekakor: ni to statično opisno delo, temveč živ in polnobarvni film o deželi, kakor jo je židom obljubil l. 1917 Balfour kot angleški protektorat, pa so jo kot judovsko državo Izrael uveljavili po drugi vojni (za utrditev gre borba še sedaj)... Začenja se z vstopom na ladjo v Trstu, ki pelje Jude, ki se žele za stalno naseliti v Palestini l. 1934. Po zgodbah, ki prikazujejo judovski problem v živi stvarnosti, te prevzame ekstaza Judov, ko zagledajo svojo že več kot tisoč let obljubljeno deželo, s petjem psalmov in obrednimi plesi... Po 2000 letni blodnji

po razdejanju Jeruzalema l. 70, pa do vstopa teh Ahasverov v — do-
m o v i n o, o kateri so živele prerokbe, da je politično nikdar ne bo...
Nato pa srečanje z judovsko resničnostjo v pristanišču Jaffe (Hajfe) in
z gigantsko rastjo judovskih in arabskih podjetij. Središčni del sledi
sedaj s pravljico o oranžah. Ni to romantično-literarna pravljica o
pomarančah za otroke, je to neverjetno pravljici razvoj trgovine
z oranžami, ki jih letno čez 5 milijonov zabojev gre skozi to pristanišče.
Je to pravljica o pomenu tega največjega in edinega izvoza, od kate-
rega živi vsa Palestina. Zgodba gigantske trgovine od l. 1850 naprej,
pa do danes, ko se ta čudežni sad pošilja na vse kontinente v zabojih
tudi iz — savinjskega lesa.

„Jugoslovanski les je tu napravil čuda, osvojil je skoraj vso arabsko
klientelo in konkurira celc s sovjeti. Eno samo podjetje, ki ga zastopa
četrti gospod v naši družbi (mi vemo, da je to inž. L. Žumer), je to
oranžno sezono izvozilo sem čez pol milijona garnitur za zaboje, to
je 20% letošnje celotne potrebe“. Ta pravljica, ki jo Javornik v odlom-
kih ponatiskuje tako v I. kakor II. knjigi Pero in čas, je celota zase,
in priča o znanstvenem progressu v gospodarstvu, pa tudi —ob prazni-
kih potratih — o ekstatičnih poltenih banalnostih, kakršnih ni doživel
ne v Marseillu in ne v Parizu... Po teh uvodnih gospodarskih poglav-
jih opisuje svoje sprehode po Jeruzalemu, po njegovih judovskih, arab-
skih, evropskih delih. Ne opisuje samo svetih krajev „jeruzalemskega
romarja“, omenja, kako je v Odrašenikovi cerkvi odkril fratra Tomaža
iz Sodražice, ki govori osem jezikov, a vse na ribniški način..., pa
laškega meniha, ki pozdravlja na fašistični način! Strahoten za nas
je način pogrebanja mrliča v ozek, v skalo vsekan grob: mrliču zavi-
temu v rjuho lomijo vpricho pogrebcev kosti, ude, tlačijo glavo, da lahko
zavale nanj kamenito ploščo... „človek šibečih se kolen pobegne, opo-
tekajoč se čez grobove nazaj.“ Pisec govori nato o legendah in o fran-
coskih arheoloških odkritjih, o arabskem sovraštvu do Judov, o judov-
skem socializmu in kapitalizmu, nacizmu in fašizmu itd. itd. O značil-
nosti Jeruzalema, da se tam govori 50 jezikov, da so tam tri vere,
katerih ena — muslimanska —, praznuje petek, druga — judovska —,
soboto, in tretja — krščanska —, nedeljo. Kako to praznujejo: Priso-
ten je pri velikonočnih slavnostih, ki sovpadajo z vsemi tremi verstvi,
tudi z mohamedanskim bajramom, in jih kolportžno mojstrsko opisuje,
pa tudi kritično opazuje: mnogo zunanjšega pompa, pa malo vere (pri
grških menihih). Pri muslimanskem slavju v petek bi ga skoraj z nožem
zaklali, ko je z drugim Slovencem, ki ga poznamo, vdrl v njihove skriv-
nosti. „Doživel sem najbolj tvegano stvar na poti.“ V soboto opisuje
judovsko četrt, „zagotovo najobupnejše človeško blodišče“. Zid žalo-
vanja, kjer se jok spreminja „v tulenje, obup rjoveče živali...“. Po
tragičnosti in sili prikaza izstopa prizor praznovanja rodu Samarija-
nov: „izumiranje dve sto duš broječega naroda... ki so zadnji potomci
Asircev... in so se borili proti Rimljanom, križarjem, mohamedancem
in judom... in zdaj izumirajo.“

Zadnji dve poglavji sta namenjeni obiskom katoliških cerkva v Palesti-
ni: Betlehem mu je najbolj krščansko in katoliško mesto v Palestini,
kjer „noben jud ne vzdrži dva meseca“. Pisec tu doživi naravnost

pretep med grškimi čuvarji templja in katoliškimi romarji. Razodene se mu vsa različenost ver in „to je, kar me požene iz votline Rojstva.“ Še bolj kritično gleda na cerkev Božjega groba, katere varuhi so — muslimani.“ 20 krščanskih cerkvá se tam poteguje za pravice do božjega groba“. Doživi „pobesnelo tekmovanje pred grobom, prerivanje, poseganje angleške policije med mašo...“. Rezultat: „ne v velikonočni maši ne v romarjih nič religioznega“. Še kritičnejši je v grškem delu iste cerkve..., ko se zgrozi že sedaj, da bo čez nekaj dni — ob pravoslavni velikonoči spet moral gledati, kako ljudje iz svetišč delajo brloge... „udrl jo bom iz cerkve, ...ne bom več hodil k božjemu grobu.“ Še hujše pa je ob istočasno muslimanskem bajramu — ob njih ekstazi „iz ponorele in razpaljene nature in novoverske zanešenosti ob sprevodu Nebi Muze... Vera jim je za pomoč v politiki: zrak ob tem praznovanju arabcev je poln groženj in divjanj proti Angležem, proti sionizmu, proti Judom, proti Evropi, proti vsemu tujemu, kar je prišlo v Jeruzalem praznovat velikonoč... Angleški vojaki gladijo cevi strojnic in so vsak hip pripravljeni, da povečajo in pobarvajo (s krvjo) velikonoč prebujajočega se političnega islamizma...“.

Taka je velikanoč v Javornikovem opisu Jeruzalema v pomladi l. 1934. Za epilog pa postavlja Poslednjo legendo, kjer opisuje, bodočnost mladih svobodnih ljudi, ki prihajajo z novimi načrti v Palestino: ti so zavrgli vse prejšnje življenje in začenjajo znova z delovnim programom nekega socializma. Taki mladi moderni pristaši socializma, „leninizma, marksizma z idealom kolektivirane Palestine s kolektiviziranim človeškim tipom“. Prišli so sem kot „do konca izdelani komunistični značaji.“ Toda naši naselbini bi zdaj težko dejal, da je komunistična. „Tudi marksizem... se je moral sam skloniti demonom, ki jih je ustvaril...“ In ti mladi, ki jim je Evropa zaprta, so ostali tu, „kot pripadniki enega najbolj zatiranih narodov na svetu, ki ne more videti rešitve svojega vprašanja drugje, kakor v socialistični svetovni družbi.“ Začeti jo moramo graditi sami. „Ostali smo tu, ker smo ljudje, socialisti in Judje.“ In ti mladi socialisti so pustili svoje akademske študije in šli živeti preprosto življenje v dvoje — v monogamijskem zakonu, ki ga sklene — ljubezen. „Štirinajst dni križnega zakona v štirih je spravilo človeka do blaznosti... Dve leti svobode v vseh oblikah in poskusih je nazadnje eno samo spoznanje: človek je človek, ne dobe, ne sistemi, ne dogme ga ne morejo izpremeniti.“

To so palestinski taborniki, graditelji nove judovske Palestine.

Končno spoznanje te svojske Javornikove knjige o Palestini je: „Vse vrenje tam je vrenje kotla, ki ne more prekipeti. Skratka: zamaknjenost nazaj, v izvor, v vzhod, v nepremičnost. Jaz sem človek izpod drugega neba, izmed narodov, ki so iz otrplega vzhoda romali za zahajajočim soncem za smislom, za razvojem. Človek kontinenta, ki je star, a celoten, naveličan, a dinamičen.“

Moram se vrniti tja, kjer je — Evropa: domovina, mati s tisoč srci.“

Javornikova Pomlad v Palestini je v tistem času bila gotovo najizvirnejši in najboljši slovenski potopis, pisan z izrazito literarno ambicijo, kot umetniška literarna zvrst, ki je dotedaj Slovenci nismo gojili. Mor-da je bil začetnik nje Izidor Cankar s svojim romanom S poti. Toda S

poti je bil še bolj novelističen, dočim Pomlad ni novela, temveč gospodarsko-politična-verska reportaža tistodobnega palestinskega položaja (1934), ki ga je Javornik Slovencem odkril z veliko umetnostno silo in obenem z žurnalistično aktualno formulacijo. Z nekaj podobnega je (1934) uspel Luis Adamič z reportažo o Zopetni vrnitvi izseljenca (The natives Return), s katero je dosegel svetovni uspeh.

Ni ta potopis to, kar bi kdo utegnil misliti: jeruzalemski romar. Ne, obiskavec Jeruzalema pač, ne pa romar iz religiozne zamaknjenosti in baročnega špansko-italijanskega čustvovanja, temveč celo — bi rekel — iz racionalističnega-laiziranega duha, razsvetljenjskega. Javornik je v nekem pogledu naravnost antiromar, ki teži iz poudarjanja čustvenih draperij v notranjost bistva. Prav zadnji epilog ob mladojudovskem poskusu kolektivnega življenja me spominja na križarska taborenja v Dalmaciji in drugod: nekaj podobnega — primitivno človeškega v odnosih med ljudmi je hotelo križarstvo, toda z izražitno religiozno blagoslovitvijo; še celo pa je nekaj podobnega hotelo poznejše krščansko socialistično gibanje, katerega izraz je bila Krekova mladina, tudi revija Beseda. V Pomladi je Javornik še enkrat poudaril odpor proti kapitalizmu kakor tudi proti nacizmu in fašizmu... Odklonil pa je tudi komunizem z mladino bodočnosti, ki se mu že izmika. Ta se zaveda, da to, kar si želi, ni več „leninizem-marksizem,“ simpatičen ji je „neki otročji komunizem, ki ga uči pop“, z najvišjo maksimo: človek naj bo človek!

Rešitev za Palestino kakor za našega človeka je: v begu pred železobetonsko civilizacijo in k vrnitvi k pravemu evropskemu duhu, ki mu je osnova — humano razmerje človeka in trajno ljubezensko razmerje v dveh.

Zato je razumljivo, da je knjigo pisal za svojo nevesto Agnes, kot pravi posvetilo.

In še nekaj je Javornik s to knjigo odkril, kar se tiče njegove ustvarjalnosti: odkril je nam, da je dober opazovavec posameznikov kakor tudi skupinskih in množičnih psihoz, gibanj in eruptivnih ekstaz, toda še boljši je kot kritik — negativnih prvin v dogodkih. Te potencira, karikira, ironizira, dočim pozitivnih ne poudarja, ker so mu same po sebi dane. Tako ne ironizira mistične vernosti, ki jo krije zase, podaja pa le nje — zunanji, spačeni obraz. V tem politično-sociološkem potopisu se je pokazal kot racionalistični polemikar in bistri opazovavec svetovnih aktualnih kulturno-političnih silnic. Knjiga Pomlad v Palestini nikakor ni plod razočaranja nad misterijem, s katerim je Palestina povezana, temveč nad njegovim oskrunjenjem po različnih krščanstvih.

O tej knjigi Mirka Javornika sem se obširneje razpisal, ker ob izidu — in tudi pozneje ne — ni izšla v slovenskem periodičnem tisku nobena ocena o njej. Izšla je samo ena v Srpskem književnem glasniku l. 1936 in to je napisal poročevavec Tone Potokar, tedaj uradnik v Beogradu. „Dejansko je Javornikova knjiga o Palestini duhovita, zanimiva reportaža. Ne le enkrat pušča bralca pod vtisom bistrega pogleda in veščega iskanja vseh vprašanj sodobne Palestine. Osvetlil nam je košček Azije, morda s prejkarkimi barvami, toda osvetlil ga je odkritosrčno, stvarno in brez olepševanja... Javornik je navzlic svojemu odločnemu

realizmu vendar nekoliko nagnjen k romantičnemu zapeljevanju... V dveh mesecih, ki jih je preživel v deželi oranž, peska in sonca, je odnesel v Evropo, „materi s sto srci“ goro vtisov in iz njih stkal to bujno knjigo o Palestini, morda celo prebujno. Kajti to je po mojem edina hiba teh zapiskov s poti.“

Ir. kje je vzrok tega popolnega zamolčanja izvirne in zanimive knjige? Javornik sam sodi: „Tedad nisem bil v nobenem kulturno-političnem taboru, torej neljub vsem.“

V tistem času (od 1. jan. 1935) sem prav jaz nastopil mesto kulturnega urednika dnevnika Slovenec in bi torej bila moja dolžnost ocenjevati to knjigo mojega stanovskega tovariša, ki je bil kmalu nato zaposlen v isti hiši in v istem nadstropju. Spadala bi v moj resor. Zakaj nisem poročal? Lahko rečem samo to: knjige nisem dobil v oceno in je tudi nisem bral do — letos, ko sem jo dobil v dar od avtorja. Založba Hram svojih knjig ni pošiljala Slovincu (kakor tudi Sodobnost ne). Verjetno so imeli svoje razloge, da niso želeli kritik od naše strani. Založba namreč, ne avtor. Vzrok je treba morebiti iskati bolj v razmerju založbe do listov, ki jih je ignorirala, kakor narobe. Hram je pač imel svoj naročniški krog in ni reflektiral na naše mnenje. Ali pa je morda kdo celo želel, da se o pisatelju in knjigi molči?! Potopis se je tiskal, ko je bil Javornik na kongresu PEN-klubov v Barceloni, in je prišel v javnost, ko se je Javornik že razšel z Josipom Vidmarjem in slovensko kulturno levico?

Priznanje ji je dal šele prof. dr. A. Slodnjak v svojem Slovenskem slovstevju (1968, 416): „Bolj kot s Črnim bregom je Javornik uspel s knjigo Pomlad v Palestini, v kateri je poleg subjektivnih osvetljenih oseb sopotnikov, morja in zemlje očrtal tudi nekaj presenetljivih političnih spoznanj in slutenj, ki so se, žal, uresničile.“

5. POLITIČNO-KULTURNI INTERMEZZO.

Leto 1935 je bilo za človeka in pisatelja Mirka Javornika prelomno leto: bilo je odločujoče leto v njegovi duhovni orientaciji, njegovem pisateljevanju in njegovem privatnem življenju. V letih 1931-1935, v času njegovih prvih knjig od Črnega brega do Pomladi v Palestini, sta Javornik in njegov ustanovavec in prijatelj v življenju in pisateljevanju Ruda Jurčec šla — kot pravi ta poslednji „skozí tolmune komunizma“ (Skozi luči in sence, II, 438). Toda to se ne sme razumeti, da sta kdaj koli priznavala komunizem, temveč, da sta se nahajala v tistih letih v vretju generacijskih vodá okrog njiju in v nevarnosti, da ju vrtnec kakor koli potegne vase, morda kot kulturna sopotnika. Tja ju je tiral val krščanskega socializma, h kateremu sta pripadala, saj sta urejala njega glavno revijo Besedo o kulturnih vprašanjih, in to prav tedaj, ko monografist krščanskega socializma Janko Prunk omenja, da je revija sprejela od Marksa „gospodarsko teorijo, sicer pa ohranila krščanski etos“ (Prunk: Pot krščanskih socialistov v OF, 1977, 131). Nimam revije pri roki, da bi mogel zasledovati razvoj Javornikove socialne in politične misli, toda že iz njegovih leposlovnih del se vidi, da je odklanjal nacizem (Beg pred jesenjo) in fašizem (Kokain),

pa tudi komunizem (Pomlad v Palestini). Bila pa sta oba z Jurčecem iz istega kroga križarstva, ki sta se zdaj orientirala že bolj po francoskih tokovih kot nemških. Ti so bili tedaj odločno levičarski tudi v verskih in teoloških zadevah. Katoličan Mounier, ki je l. 1932 začel izdajati svojo revijo L'Esprit z velikim vplivom v vrstah modernih katoliških piscev in mislecev, je napisal: „francoska inteligenca je orientirana na levo in to neizpodbitno“ (L. de Villefosse, La izquierda intelectual francesa, 1961, 31). In kdor je tedaj prihajal iz razsvetljenkega Pariza, je bil oplojen po francoskem modernem duhu najvidnejših pisateljev tistega časa. In prav pisatelji so bili, ki so iznašli in razglasili geslo prihajajočih let: „Boj proti fašizmu in vojni!“ Oče tega gesla (izgovorjenega v Parizu 5.6.1933) je Barbusse in pridružili so se mu R. Rolland, F. Gide, H. Mann, M. Forster, Huxley itd. (P. J. Ledit, Paradojas del comunismo, 1938, 16).

Toda prav francoski pisatelj je dal tudi prvo znamenje za iztrezjenje in za novo „modo“ ki je čez nekaj let vodila v pravitakšno odklanjanje radikalnega socializma, kakor prej v sprejemanje. Bil je to pisatelj A. Gide, ki so ga l. 1934 Sovjeti povabili v Sovjetijo na obisk, da bi jim pel slavo, pa se je vrnil iz nje s popolnim razočaranjem. To je tudi razodel v knjigi iz l. 1935, Vrnitev iz URSS, ki je v kasteljanskem prevodu Viktorije Ocampo izšla v založbi revije SUR l. 1936 in je prevod še istega leta izšel v 17 izdajah! In ta Vrnitev se je končala z besedami: „Dvomim, da je še kod na svetu, vštevši Hitlerjevo Nemčijo, duh manj svoboden, a bolj tlačén in ustrahovan kakor v Sovjetski zvezi.“ (str. 63). Ker je bil napadan od tistih, ki se niso dali odčarati od sovjetskega mita, je Gide drugo leto (1937) v Popravkih k moji vrnitvi (Retouques a mi regreso de la URSS), napisal še večje „resnice“. „Ne morem se kesati sodb, ki sem jih napisal v Vrnitvi. Nasprotno: Zamerim našim komunistom, da so nas varali... zavestno ali nezavestno... kajti — v URSS so samo krvniki, koristolovci in žrtve.“ (str. 32). „Tam vlada diktatura birokracije nad proletarijatom (43), „kjer so neprijatelji in izdajalci vsi, ki ne ploskajo Stalinu.“ (44). „Čas je, da KP v Franciji odpre oči, da neha lagati in da naj vsaj delavec spozna, da njega KP vara prav tako, kakor njo Moskva“ (51). Končni vtis: „Sovjetija ni to, kar smo pričakovali in želeli, da bi bila, ona je izdala vse naše upe: joj, v kakšno blato se more pogrezniti revolucija?“ (65). Tako je obrnil pogled na Sovjetski komunizem pisatelj, ki je bil ta čas priznan za največjega francoskega pisatelja in je bil še junija l. 1935 „središčna osebnost na I. mednarodnem kongresu revolucionarnih pisateljev v Parizu“ (P. Ledit, lc. 22).

Tako je Gide prelomil dokončno s komunizmom Sovjetske zveze prav v letu, ko je Moskva načrtovala novo napadalno ofenzivo za osvajanje sveta.

* * *

Tedaj je bila v Franciji glavna borba za Enotno fronto, ki je z Blumom tudi zmagala. Thorez je ponujal katoličanom roko za skupno nastopanje, začelo se je zbiranje pod geslom vseh demokratičnih sil proti fašizmu in za mir, ki ga imperialisti ogražajo. Svet se je začel deliti v dve polovici, poglobljajo se nasprotja, ločujejo se mišljenja v reakcio-

narna in progresivna, in VII. kongres Kominterne v Moskvi 1935 je v 4. resoluciji jasno opredelil pot, predpisano za „enotno fronto“: „od boja za mir k boju za revolucijo.“ Ta pa gre, kakor prava resolucija, v naslednji razvoj: „Komunisti se energično borimo proti iluziji, da se lahko zatre vojna, dokler traja kapitalistični sistem. Trudimo se in bomo vporabljali vse sile, da preprečimo vojno. Če pa kljub našemu naporu za preprečitev nastane nova svetovna imperialistična vojna, bomo komunisti storili vse, da kot vodniki vseh nasprotnikov vojne, organizirane v borbi za mir, popeljemo k borbi za spremenitev imperialistične vojne, v meščansko vojno proti fašističnim izzivateljem vojne, proti buržuaziji, proti kapitalistom.“ (P. Ledit, Lc. 25). Prav na istem kongresu je tajnik Kominterne Dimitrov še jasneje pojasnil prihodnjo pot: „Mi hočemo samo to: delavski razred na čelu vseh delavcev združuje v eno samo in močno revolucionarno vojsko milijone borcev pod vodstvom mednarodnih komunistov in z velikim in modrim krmarjem na vrhu zato, da bo tovariš Stalin mogel izpolniti svoje zgodovinsko poslanstvo: izbrisati z obličja zemlje fašizem in z njim kapitalizem...“ (P. Ledit, Lc. 28).

Jasen program l. 1935: Kominternu ponuja roko samo podrejenim nekomunistom, ne pa njihovim voditeljem; hoče, da jih oni — komunisti — popeljejo kot sopotnike v internacionalno vojsko za borbo proti fašizmu. Fašizem pa jim je, kakor je definiral Dimitrov tudi na tem kongresu: „nesmiselna reakcija in protirevolucija.“ (P. Ledit, 24). P. Ledit dodaja: „Pisatelji pa naj jim služijo za dviganje upora množic proti fašizmu (23).

Na tem kongresu v Moskvi je bilo tudi nekaj Slovencev, tako Prežihov Voranc, ki je bil tedaj v službi Kominterne, inž. Gustinčič, kom. emigrant, menda tudi Kardelj, gotovo pa Kidrič, ki je imel v imenu SKOJa tudi tam predavanje prav o tem, kako približati k sodelovanju s komunisti katoličane in druge. Udeležen je bil pa seveda tudi Tito... Nekateri od teh so bili že sotrudniki Sodobnosti, tako Prežihov Voranc, Javorov, Sperans... ali Kuhar, Kidrič, Kardelj...

Pa je bil še en tok izredno važen teh let: papež Pij XI. je izdal okrožnico *Quadragesimo anno* (1931) in ob njej se je marsikaj ločilo...

* * *

Pa preskočimo dogajanja samo za par let, vidimo: že l. 1935 so Italijani vpadli v Abesinijo, l. 1936 se je uprl Ljudski fronti general Franco in začel upor, ki se je razširil v apokaliptično pripravo poznejšega svetovnega konflikta s spopadom fašizmov in komunizma, ki so jih podpirali laški in fašistični avijoni pa kominternovske Mednarodne brigade... v katerih so sodelovali tudi slovenski borci...

Tudi pisatelji so se razdelili: Claudel je napisal mučencem zaradi vere prelepo himnično hvalnico, Hemingway in Malraux in drugi so se borili na republikanski strani, Mauriac in Bernanos sta obsodila fašistične krutosti. Toda republikanski generali in ministri so po izgubljeni vojni izjavljali, da so bili „Ministri Stalinovi“ (Hernández), da so bili ruski generali (Campešinos), da so oni špansko demokratsko

vojno spremenili v boljševisko (Prieto) in prav tako filozof Madariaga, da je bila španska revolucija v koncu ruska zadeva (España). In ruski šef Stalinove Tajne službe v Španiji general Krivitzky je v knjigi „Bil sem v Stalinovi službi“ povdaryl, kako je Stalin izkoristil vstaje zato, da je eliminiral svoje „zaveznike in sopotnike“ komuniste drugačnih ločin... Končno je tudi on sam padel kot žrtev tega čiščenja... Ko pa je po koncu španskega „poskusa v malem velike svetovne ideološke vojne“ prišlo do Stalin-Hitlerjevega pakta (1939), so elitne skupine svetovno znanih pisateljev, sopotnikov komunističnih simpatizirancev izstopale iz vrst komunistov in se postavljale proti njim. Naj omenim samo zbornik, ki je izšel v španskem prevodu z naslovom *El Fracaso de un Idolo* (1951), kjer so svoje abdikacije od komunizma podali v samoizpovedih taki pisatelji kot Silone, Koestler, Wright, Gide, L. Fisher, Spender in Crossmann (urednik).

Svetovna — tudi francoska inteligenca — se je zdaj postavila proti Sovjetskemu vrinjevanju v zahodno-evropsko duhovno orientacijo, torej proti sovjetskemu vdoru v večji meri, in to vsaj tako odločno, kot so po prvi svetovni vojni bili zanj...

Gide je prvi pokazal na pot evropskega disidenta.

* * *

Nekaj podobnega je doživel prav tedaj tudi Mirko Javornik — V Španiji. Morda ne toliko razočaranje v sovjetski komunizem, kakor bolj razočaranje v njega kulturno progresivno filialko v Sloveniji. Zaradi tega smatram to leto 1935 za neke vrste prelomno leto v njegovem življenju.

Leta 1934 je kritik J. Vidmar poskrbel, da je bil Javornik priznan kot pisatelj in prištet med izbrance svetovnega PEN-kluba. To je še bolj nagnilo njegovo približevanje k Sodobnosti, Hramu in Hramovim zapiskom. Meni se zdi, da tudi s Pomladjo v Palestini in njegovimi razbožanstvenji romarskih svetišč ... po človeških elementih v njih. Toda Vidmar je drugače bral to Pomlad, kakor je priznal pozneje: „Začel se je bati za Javornika, kajti prašna verska šara ondi je obudila v njem staro, privzgojeno sentimentalnost (m. o., versko vzgojo?!), kateri kar ne more biti kos, čeprav se pogosto sili k temu.“ Bal se je brati to knjigo naprej, ker se mu zdi, da ga bo razočarala in potrdila njegove zle slutnje, (da namreč Javornik odkriva spet svojo versko zakoreninjenost). Vedeti namreč moramo, da je prav tam okrog Vidmar izstopil iz katoliške Cerkve, kakor tudi nekaj drugih slovenskih književnikov (npr. Krefc).

V l. 1935 se je Javorniku ponudila priložnost za novo potovanje. Tokrat v Španijo, v Katalonijo, v Barcelono, kjer je bil napovedan Kongres svetovnega PEN-kluba. Slovenski center v Ljubljani je tja poslal Vidmarja in Steleta kot uradna zastopnika, kot gosta pa sta šla tja tudi F. Bevk, (ki so ga za to priložnost — na posredovanje futurističnega in fašističnega pesnika Marinettija, spustili iz internacije za tiste tedne) pa Mirko Javornik, (na svoje stroške seveda. PČ II, 514). Že otvoritev kongresa je napravila nanj zanimiv vtis: predsednik H. G. Wells je takoj ob nastopu izjavil, da obenem tudi izstopa. Videl je, da

se v PEN-klub vtihotaplja razdvajajoča problematika „fašizem-komunizem“, ki je že l. 1934 grozila z razpadom PEN-a v Dubrovniku. Po odstopu Wellsa je bil izvoljen za predsednika PEN-klubov Chremieux.

Z Vidmarjem sta se srečala v avtu, ko sta se vozila z mitične gore Montserrat v Barcelono. Videti je bilo, da je Vidmar iskal priložnost za intimen pogovor. In začel se je Vidmar izpovedovati, kakor je Javornik ta pogovor napisal šele l. 1944 za PČ, *List iz dnevnika*, (tudi PČ II, 499), citiran je z dne 22. maja 1935. Kaj sta govorila, je izredno važno. Na vsebino samo opozarjam, in ne citiram, ker bi sicer moral prepisati celoten članek. Glavno je to: Izpoveduje se mu, da se boji zanj, ker se preveč ukvarja z vero in zato je težko čakal, da je prišlo do trenutka, ko lahko z njim govori odkrito. Tedaj pove, da ima z njim svoje namene, da mu je dajal vedno vso moralno oporo, kajti, javnost se ne vprašuje, kdo je Javornik, temveč kaj pravi o njem Vidmar. On dela pisatelje, pa jih tudi odstavlja. Ponujal mu je ime, priznanje, samo — da pade predenj in ga moli, kot se bere o skušnjavcu. Pa tudi denar: Miško si je kupil hišo od literarnega zaslužka, itd. In tu Javornik pravi: vse mu je ponujal, tudi zaslužek, samo naj se da voditi od njega, on naj ima cenzuro nad njim, piše naj samo v njegove založbe itd. In rezultat? „Človek, na katerega sem nekoč le dal, mož, ki je pri nas veljal za čistega, nepodkupljivega, premočrtnega, nesebičnega služabnika lepote in njenega branilca, mi je v tistih velikih trenutkih ponudil najgršo kupčijo, kakršne ne le da nisem v svojih kratkih letih doživel, temveč si je tudi misliti nisem mogel.“ Tako je v svojem maliku odkril — lončene noge, njegovo samohvalo in samoiskanje. „Odslej hočem snemati krinke z obraza in kazati ljudi in malike v njihovi resnični podobi in v njihovi pravi veljavi.“ (508). Tudi pravi: „Bil sem do kraja razočaran zlasti nad tako imenovanim svobodoumnim taborom Vidmarjevega kroga pri Sodobnosti.“ (529).

Tako je Javornik prelomil s svojo potjo k Sodobnosti in se usmeril spet tja, odkoder je izšel k izvirom religioznosti in k odklonu „kulturnega boljševizma“, kot on imenuje to smer.

V letu 1935 se je izvršil ta prevrat.

Pa tudi v slovenskem političnem življenju je leto 1935 pomenilo prevrat. Po umoru oktobra 1934 kralja Aleksandra I. v Marseillu, je bilo jasno, da bo prenehala osebna kraljeva diktatura in se bo postopoma uveljavljala demokracija in celo federativna ureditev države, kakor jo je imel namen preurediti že kralj sam. Vendar se je Jefičev režim podaljšal do poletja 1935 leta, ko je po volitvah — ki se jih pa SLS ni udeležila — nastopila Stojadinovičeva vlada že po rezultatih volitev. Prav v dneh Evharističnega kongresa v Ljubljani je prišlo do spremembe vlade, v kateri je postal dr. Korošec notranji minister. KTD („Katoliško tiskovno društvo“) je v teh spremenjenih razmerah začelo misliti, da bi ustanovilo dnevniku Slovenec, ki je izhajal v jutranjih urah, popoldanski ustrezní večernik. Organiziranje dnevnika-večernika je zaupala Mirku Javorniku, ki je bil pred letom še urednik krščansko-socialistične revije Besede o sodobnih vprašanjih.

V tem času, po Barcelonskem prelomu z marksističnimi levičarji, je našel še priložnost, da je podčrtal svojo povezanost s katoliškim

mladinskim gibanjem, takoimenovanim križarstvom. Novi list akademikov, zbranih v klubu Straža, ki ga je duhovno vodil prof. Ehrlich, Straža v viharju, je napadel križarsko gibanje, ob katerem se je uveljavljala predhodna generacija katoliških akademikov. Napadel je križarje, da so vpeljali k nam protestantsko miselnost in tudi sicer vplivali destruktivno v slovenski katoliški skupnosti. Namesto na pot h Kristusu in Cerkvi, so zašli v neizvestnost neosnovanega misticizma, ali — en del — celo v bližino marksizma. Članek je bil odgovor na križarstvo, kakor sta ga orisala tedaj F. Vodnik v DS in B. Vodušek v Sodobnosti. Drug napad na križarstvo pa je prišel od strani Kresa, revije „fantov“, ki so se zbirali kot prepovedani Orli in so stali pod vplivom prof. E. Tomca. Ti so napadli križarstvo predvsem, da razbija katoliške organizacije, zlasti Orla itd. Na ta napad je zdaj odgovarjal Javornik v prejšnji reviji Besedi, kjer že več mesecev ni sodeloval. V tej polemiki se je priznal k mladinskemu gibanju povojne mladine, iz katerega je zrastle križarstvo. Poudarjal je, da je bilo to predvsem versko gibanje, liturgično, notranja duhovna reakcija na materializem okolja, nekako v smislu poznejše Katoliške Akcije, ki so jo prav križarji prvi priznali. Glavni odgovor pa mu je bil v tem, da je poudaril veliko plodno delo križarjev na umetnostno-literarnem polju. Saj so prav oni ustvarjali slovenskega literarnega in slikarskega ekspresionizma, dvignili so raven slovenskega pesništva, ustvarili religiozno liriko, ki je dosegla „dominanten položaj v kvalitativnem pomenu v literaturi in umetnosti“

Tako odgovarja Straži v viharju, dočim proti Kresu zagovarja predvsem potrebo po reorganizaciji Orla in modernizaciji njegovega nazadnjaškega sistema. Nujno bi ga bilo „posodobiti“ v smislu novih fizikalnih metod itd. „Po elanu in zamahu, ki ga je kazal akademski Orel v začetku, zdaj grozi razkroj in okorelost... in je bila krivda vodstva, ki mladih ljudi ni razumelo... zlasti ne cilja mladine, ki je hotelo „vrnitev od nesmiselnih zgodovinskih fantomov k realnim problemom slovenske mladine.“ (PČ II, 482.) Iz teh vrst uporniškega Orla je izšel tudi on, kakor so izšli Kocbek, Jurčec in drugi... in tako poudaril svojo neprekinjeno povezanost s katoliškimi organizacijami svoje mladosti. Obenem pa se je postavil ostro proti komunističnemu vdiranju, ki mu je nadel imena kakor „kulturni boljševizem“, „dialektično rokovnjakarstvo“, „azijatsko gibanje“... in pri tem mislil na „Sodobniško“ kulturno politiko Vidmarjevih neetičnih metod.

Čakal je na odgovor revij, ki so mu vzbudile polemiko, pa ga ni bilo. Prišel pa je od J. Vidmarja, ki mu očita „dedno obremenjenost“ (kulturno-katoliško namreč) in „pristranost“. In od Juša Kozaka, ki mu z ironizirajočim ponižanjem očita oportunistično in nagnjenosti k fašizmu in to na način, ki služi obenem lahko kot dokaz, kako nizko je padla revijalna slovenska „progresivna“ kritika in polemika.

Iz te polemike (PČ II, 482-498) vzamem kot najvažnejše Javornikovo ugotovitev pogleda na kulturni problem osebnosti: „Bodoče organizirano delo je mogoče samo v dveh oblikah: ali materialistično mednarodno-udarno, ali idealistično narodno-udarno. Bledih medtvorb med temi ni.“ (PČ II, 490). Pri tem se spominjam, da je začetnik slovenskih krščanskih socialistov po prvi svetovni vojni dr. Janko Kralj kot akademik

zapisal: „Socialistična družba bo prišla, vprašanje bo samo, ali bo krščanska ali ne.“ (Prunk, 1. c. 55).

Pa je v istem času Javornik pretrgal tudi s slovensko krščansko socialistično levico, ki se je razodela ob pripravah za volitve leta 1935, prav tako oportunistična, kakor so oni očitali svojim „očetom“ v SLS, od katerih bi radi prevzeli — članstvo, množice. Z njimi so bili v načelni opoziciji, tako v narodnosti kakor socialni politiki. Kakor mi je pravil Javornik nekoč, je on prevzel uredništvo Besede, ker je hotel biti svoboden umetnik, pa tudi v narodnem pogledu udaren avtonomistični „samoslovenec“. To ga je vodilo tudi v bližino Sodobnosti, pa tudi k Besedi. Kdo pa bo pisal v Besedo, so odločali oni, ki so jo vzdrževali (Aleš Stanovnik idr.). In tako se je zgodilo v l. 1935, ko je šlo za Jevtičeve volitve, ki naj bi podaljšale kraljevo diktaturo v centralizmu, da je prišlo k razširjeni seji Besede tudi več zunanjih revijinih sodrušnikov kakor Brilej, Grahor... (že tedaj komunistov), da sklepajo o zavzetju pozicije v političnem trenju. In vsi politiki v reviji so bili zato, da podpro — Jevtiča in kandidirajo na njegovi listi, ker „treba je že opustiti jalovo avtonomistično stališče“ in se pridružiti zmogovavcem. Jevtič je namreč ponudil krščanskim socialistom eno ministrsko mesto in tri državne poslance, če ga bodo volili. Vsi so se polakomnili položajev, le pisatelji, ki so bili tam (Jurčec, Magajna, Javornik...), so se odločno uprli nenačelnosti in oportunističnosti... Tudi nad to krščansko-socialistično skupino se je razočaral tega leta in pretrgal vse zveze tudi s tem „krščanskim odtentkom slovenske levice za zmeraj“, kakor mi je pravil. Tako mu je barcelonski PEN-klubski kongres l. 1935 bil morda manj v pobudo za prelom z levico v svetu in v domu, kot pa mu je bil potrdilo, da je na poti k pravi odločitvi. Ta se je dovršila po vrnitvi iz španije.

Ko se je vrnil domov iz španije, je že opravil s seboj in s svojo vestjo in se odločil za pot v desno kot borec za svobodo besede in človeka, za svobodo človeškega duha. Tako kot je govoril Wells: „Borimo se za svobodo človeškega duha, ki ga levica danes ogroža bolj kakor desnica, zakaj novo nasilje je bolj prevejano in zaradi tega nevarnejše, ker je bolj prikupno mladini“ (PČ I, 283).

O tem in takem prehodu me potrjuje tudi Javornik sam, kakor to poroča v avtobiografskih zapiskih njegov katalonski prijatelj-pisatelj Agustí, v katerega posmrtnih spominih („Ganas de hablar,“ 1974) je napisal tudi članek o M. Javorniku. Tam je napisal o njem za ta čas stavek: „Po vrnitvi (iz Katalonije) se je Javornik docela ločil od svojih tovarišev... prelomil s kulturno levico svoje domovine ter se povsem in končno povrnil na svoje korenine, se pravi, v katoliški tabor. Decembra 1935 je postal glavni urednik novega dnevnika Slovenske ljudske stranke (pravilno KTD, m.o.) ter dejansko prav sam začel načrtovati boj zoper komunistično vdiranje v slovensko kulturo“ (PČ II, 516).

6. SLOVENSKI DOM 1935 - 1941

Nimam tu namena, opisovati, označevati in vrednotiti Javornikovo časnikarsko delo pri Slovenskem domu, predvsem iz tega razloga, ker lista nimam pri roki in ker bi se rad izognil vrednotenju, ki spadajo

v njegovo politično sfero. Zato se bom pri navajanju njegovega kulturno-političnega, esejističnega in leposlovnega ustvarjanja iz te dobe navezal slej ko prej na njegovi dve „avtobiografski antologiji“, kot bi imenoval zbirki *Pero* in *čas I. iz l. 1944* in *II. iz l. 1980*.

Za Javornikovo politično-kulturno esejistiko tega časnikarskega razdobja so predvsem značilni članki z obiskom kongresa PEN-kluba v Barceloni ob prelomu z Vidmarjem, kot sem ga omenil, ter s tem v zvezi z borbena preorientacijo do „kulturnega boljševizma“, ki se mu je nenadoma razodel prav tam — v Španiji.

V notranji zvezi z njegovim duhovnim prelomom na Kongresu PEN-klubov je tudi njegov izvirni esej, napisan za revijo *Dom in svet*, pod naslovom: *Besede v stiskah* (1935, PC I, 262). V njem opozarja na težave svobodne besede, pisateljske svobode spričo nasilja z desne kakor z leve. V znamenju tega zadnjega se je vršil l. 1934 Kongres sovjetskih pisateljev v Moskvi, in takoj nato tudi Mednarodni kongres revolucionarnih pisateljev v Parizu začetkom 1935, kot predpriprava za VII. konferenco Kominterne poleti 1935 v Moskvi. V Parizu je bil prvak na shodu pisatelj Andre Gide (pr. P. Ledit, *Paradojas... 22*), ki ga pa Javornik ne imenuje, pač pa poudarja, da so bili tam tudi „borci za umetniško svobodo levih gesel“, ki pa so se pozneje v Moskvi razočarali. „To se verjetno nanaša na Gideov primer, kot najznačilnejši in najpomembnejši tega časa. „Evropski duh trpi o s a m l j e n“ na sredi nevarnosti smeri, ki lahko kdaj vodi do tega, da bo sedanji „veliki apostol umetniške svobode Ernest Toller nekoč še zapiral usta Claudelu, T. Mannu, Papiniju ali Croceju“... Tako je simbolno označil nasilje z l e v e, ki je res pripeljala pozneje v nekulturno ždanovščino.

Na kongres se je spomnil tudi ob smrti bolgarske pesnice Bagrjane, 1937, ki je tam briljirala sicer s telesno lepoto in poezijo, ni pa v zvezi s prelomom duha dobe. Pač pa z ljubeznijo do Slovenije, ki jo je opevala — česar Javornik ne omenja — v Vikrških sonetih izpod šmarne gore, kjer je po kongresu bivala nekaj časa kot gost Izidorja Cankarja. — Pač pa ima tesno zvezo s prelomom evropskega duha smrt velikega baskovskega filozofa rektorja salamanske slavne univerze Miguela Unamuna, kateremu je Javornik napisal lep spominski esej (1937). Bil je imenovan „oče španske republike“, pa je postal sovražnik anarhije v njej ter je prešel k nacionalistom, kjer je videl več pristnega španstva kot drugod. Zdaj je hodil za procesijami v kuti stoletnih bratovščin in molil pred porušeni svetišči za španijo. Oznanjal je sicer agonijo krščanstva, pa je doživljal agonijo evropskega duha spričo „krivičnega levega dinamizma“, ki mu je Unamuno sicer pripravljaval pot, a ga je v smrti do dna razočaral.

Videti je, da Javornika v tem času zanimajo predvsem razočaranci nad levim „progresizmom“, kakor je bil že tedaj tudi on. — Španski problem ga je še dolgo zanimal. Ko je bil gost katalonskih nacionalistov, zlasti velikega pisatelja Agustija, je dodobra spoznal katalonski problem državne in etnične samostojnosti in borbe zanjo. Temu je posvetil esej *Središče neznanega naroda* (v Slovincu, 1936), namreč Barcelone v Kataloniji... V njem slavi katalonsko borbo za samo-

stojnost in veliko pripravljenost gmotnega žrtvovanja (Gaudi) za narodno obrambne zadeve, v čemer bi mogel ta narod postati zgled tudi Slovincem. Zgodovina in sodobnost si v tem podajata roke v bodočnost. Tudi z esejem *Nerazumljivosti Španije* (1936) podaja osebno doživeto Španijo polno nasprotij v njeni duševnosti, ki se kaže na pr. tudi pri komunistu Ninu, poznejšem ministru španske republike, ki so ga ob koncu vojne ubili Stalinovi pristaši kot trockista. Ta je — kot komunist — z največjo špansko spoštljivostjo govoril o svetišču. „Ogenj in stroj!“ je paradokсно označil špansko psiho. Pot z ladjo na Kanarske otoke in v domovino je podana že na čisto leposlovnji način v potopisu *Pesem nad morji* (Dom in svet 1936). Ta „potopis“ je literarno visoke vrednosti ter se lepo uvršča v Javornikove „marine“, ki sem jih že omenil.

Še dva pomembna eseja ne smemo preskočiti. Prvi pomeni celo najmočnejši poudarek Javornikovemu odklonu levičarske ideologije. Gre za prevod tedaj svetovno najznamenitejše odpovedi komunizmu, kot jo je podal l. 1936 veliki francoski pisatelj André Gide v majhni knjižici *Retour de l'URSS* (ki jo imam v španskem prevodu *Regreso de la URSS*, v 17. izdaji enega samega leta 1937). Javornik je začel objavljati svoj prevod v Slovincu, pa je moral z njim prenehati zaradi intervencije beograjskega levičarskega odvetnika, varuha Gideovih avtorskih pravic. Ostal pa je njegov uvod v prevod (PČ I, 275), kjer J. opisuje Gideovo pot v komunizem, odpad od njega, oz. razočaranje nad njim ter pomen te izpovedi „ki po vsebini pomeni največji kulturno-politični dogodek v zadnjem letu 1936, v letu levičarskega kulturnega in propagandističnega zagona na Zahodu. Delo je imelo v Franciji in na Zahodu silovit odmev in je v dobrih treh mesecih izšlo v izvirniku v več kot dve sto izdajah!“ Javornik je esej iz l. 1935 pozneje, v letu Gideove smrti 1951 (v PČ II, 307), dopolnil pod naslovom *Veliko razočaranje A. Gidea*. Tam piše: „Gotovo je Gideova izpoved ena najodkritosrčnejših podobnih izpovedi, kar so jih v Evropi doživeli, kajti Gideu ni do slave v času, ko vemo, da je danes modernost navezana na levičarstvo, za katerim se skriva ogromno povprečnosti. Gide pa je velik.“ Ko bi Javornikov prevod mogel iziti do konca in bi izšel knjižno, bi bilo to nekako prav ob času, ko je Kocbek pisal svoje *Premišljevanje o Španiji*, katero je začel priobčevati v *Domu in svetu* 1. štev. (jan.) 1938. V njem se je postavil na stran republike prav v času, ko je sovjetska prisotnost tam že skoraj dobivala značaj — sovjetske okupacije... Zgodilo bi se skoraj, da bi istočasno izšla Kocbekov esej in Javornikov prevod Gidea, da nista bila oba — nasilno prekinjena, kar je bil gotovo zanimiv primer slovenskih kulturno-političnih razmer. Tako sta se ob prelomu leta 1937/38 pesnik Edvard Kocbek in pisatelj M. Javornik kot dve najpomembnejši literarni sili mlajše generacije postavila v nasprotje, kar se je z leti samo še zaostrovalo z gojenjem revolucionarnosti oz. protirevolucionarnosti.

Svet — tudi slovenski — se je začel deliti v dva dela... že ob Gideu.

Drug esej pa je bil zapisan za *Dom in svet* (1939), in ima satirično ost proti brezbržnosti proslavitve 20-letnice smrti Ivana Cankarja (1938). Cankar oživi in gre z Rožnika v mesto gledat, kako narod slavi njegovo

obletnico smrti. Niti Župančič se ni spomnil s kako dramo v gledališču, izšla je samo ena knjiga o njem, Voduškova, ki pa mu je krivična, ker mu očita zaradi njegove ljubezni — kulta — do matere, da zato ne pozna ženske in ne more biti umetnik... Cankar se samo nasmehe. V celoti: pristržna ironija in mil sarkazem, toda premalo, da bi donesek bil kaj več, kakor satirična glosa k Cankarjevim (ne-)proslavam. —

Leposlovno se je v tem razdobju malo uveljavljal. Videti je, da ga je časnikarstvo vsega prevzemalo. Pa še to leposlovje je bilo spočetka bolj feljtonsko kot prevajalno. Že v letu 1937 — torej še pred Slovenskim domom — je napisal za Slovence lepo študijo *Semenj*, s katero je v svoji pisateljski tehniki pogledal na svoj kraj in na svoje ljudi, kakor jih je lahko opazoval na domačem notranjskem živinskem semnju. Je to zgolj opis v slogu starih realistov, recimo Erjavca ali Hinka Dolencja, klasika notranjskih lokalnih piscev. Opis brez prave zgodbe, toda opis, da si ga vesel in uživaš ob nazornih likih očancev in družbe. Kakor pred letom v Slovincu, je zdaj (tudi v Slovincu 1935) napisal nov opis *Zemlje med mejami*. Podoba tihotapstva ob novi meji med Italijo in Slovenijo. To je ena najznačilnejših lastnosti te pokrajine na obeh straneh Snežnika. Javornik se ga je dotaknil že v *Srečanjih* v novelici *Kokain*, toda manj nazorno in manj lokalizirano kot sedaj: v kót med Ložem, Rakekom in Prezidom. Dobra in plastična karakteristika notranjskih ljudi in krajev in posledic tihotapstva. — V podoben feljton *Konec poti* (Slovenec 1935) je pa že vkomponiral zgodbo o tihotapki, ki jo je zadela smrt. Črtica je odmev *Kokaina* v *Srečanjih*, vendar je zgodba koledarsko zamišljena, in kot taka tudi podana, toda z značilnim Javornikovim osebnim slogom. Zaradi stereotipičnost teh motivov črtice verjetno ni sprejel v *PČ I*, dasi jo je *PČ II* ponatisnil. Vrednost teh črtic v slogu folklornega realizma je prav v tej starinski slogovni patini: spočijemo se ob opazovateljskem kramljanju in — uživamo opis, dočim je zgodba že od zdavnaj znana. —

Vsi ti kulturno-politični in literarno-opisni eseji in feljtoni so v resnici taki, kot jih definira učbenik stilistike dr. Silve Trdine (*Besedna umetnost I*, 287), ki označuje bistvo *eseja* takole: „Zajemati mora s kritičnim žarom osvetljene razglede preko sveta in odpirati široke perspektive. Napisan mora biti esej živahno in zanimivo ter v leposlovni izbrušeni umetniški obliki“. Javornik je v takem pisanju mojster, pa v knjigi med skupino slovenskih esejistov ni omenjen. Pa bi spadal tja, celo v prve vrste.

Javornik je napisal v tem razdobju časnikarstva le dve stvari z zavestno leposlovno umetniško ambicijo. Dve *noveli*. Prvo je priobčil v *Domu in svetu* (1936) pod naslovom *Zivljenje od blizu*. Je to psihološka študija o medicinki, ki je ne zanimajo debate kolegov v vseučiliških klubih, katere odklanja z besedo: „To ni zame!“ Nato pa hiti na kliniko, da bo z asistentom sicirala trupelce otroka, ki je umrl za tifusom. Po poti sreča ob kapelici starko v molitvi, pa se tudi ona ustavi za trenutek. Tisti hip se ji je razodelo, da je mogoče srečati Boga tudi kar na cesti. Čuti ga kakor pinceto, ki jo operator drži v roki... Misli, da bo operirala mrlička z asistentom, do katerega ni brezčutna, pa ji dela družčino njegov namestnik z razlaganjem svoje

posebne filozofije. Ta ji tudi pove, da se je njen asistent ta dan ubil. Ona premišljuje, namestnik govori, njej pa je zoprna ta njegova miselnost, ki „je zgrajena iz samih črt in geometrije“. A vendar je zaslutila novo slast življenja, pa tudi njega tragiko: „vsi bomo šli ‚po gobe‘, ko se nam bo hotelo biti življenju najbolj blizu...“ Tedaj ji začne roka dreveneti, ne čuti je več... z grozo spozna, da se je zastrupila ob mrtvem trupelcu... „Ne umreti, živeti! Živeti...“. V zadnjem hipu dojame skrivnost življenja, ko ga že ni... Skrivnostna črtica, pri kateri niso brez pomena one tri minute v kapelici ob pobožni starki... ko se je nje polastila neka čudna metafizična skrivnost... Skrivnostna psihologija, katere smisel in tragiko bolj občutiš kakor pa razumeš, opredeliti pa je sploh ne moreš. Metafizika! Novela posebnega sloga. Ne vem, zakaj je Javornik ni sprejel v nobeno svojih izbranih malenkosti!

Drugo novelico je napisal — v povsem drugačnem realizmu — za dr. Ložarjev zbornik dominsvetovih disidentov *Krog* (1938) pod naslovom *Stvar brez obraza*. Je to cankarjanska črtica o licemerstvu v dolini šentflorijanski, dvojni morali. Sodnik in državni pravnik sta zjutraj sodila neko žensko zaradi moralnega prestopka, pa sta nerešeno razpravo preložila za pozneje. Nato sta se domenila za sestanek zvečer v restavracijo. Ta se podaljša v noč in omamnost. Zaželita si žensko in povabita neznanko, ki čaka. Pokaže se, da je zjutranja obtoženka. Ko se sodnik odpravlja, jo povabi in avto... Med potjo se ga ženska privoščiči, mu bere levite in ga vrže iz avta na cesto... Pokaže se, da sta visoka uradnika večji „svinji“ kot ta izgubljena ženska. Greh proti paragrafom in greh proti vesti... Znani dunajski motivi findesiečelskih naturalističnih romantikov, Schnitzlerja ali začetnega Cankarja, pa tudi motiv „Majde“ Alojzija Remca in drugih podobnih, ki jih je mnogo. Bolj kot zgodba je zanimiva obdelava, velika plastika oseb, ki resnično spominja na gogoljske kreature „veleuglednih“ grešnikov.

To so zadnji Javornikovi novelistični motivi, ki jih je napisal v prvem meddobju Slovenskega doma med letom 1935 do — okupacije 1941. Drugi doneski so drugačnega značaja, ki so v zvezi s splošnim urednikovanjem lista.

Posvečal se je povsem svojemu dnevniku. Seveda je sem in tja napisal kaj za zunanje liste. Tako je zanimive podlistke pošiljal l. 1938 iz Budimpešte, kamor je bil poslan kot tiskovni poročevavec naših listov na Evhariistični kongres v Budimpešti. Od tam je poslal pogovor s kitajskim škofom, delegatom (Nankinške vlade) Pen-Yu-Pinom. Opravičeval je Čankajška pred obdolžitvami, da sodeluje z Japonci. Poudarjal je tudi, da je laž, da ni komunistov: so bili, pa jih ni več. Govori kot borec proti Japonski v svetu, zato — pravi on — je tudi borec za Evropo, za vse človečanstvo. Javornik je živahno podal ta izvorni pogovor v Budimpešti s kitajskim škofom, ki ga posebej omenjam, ker priča, kako je svet podcenjeval marksistično taktiko in zvitost. Čankajšek jo je poznal, toda — svet ne. Desetletje pozneje je bila Amerika, ki je odvzela Čankajšku pomoč in postavila Mao Tze Tunga na oblast. Prav tako kot Angleži Tita. Analogen primer. Zato je zame ta Javornikov intervju zgodovinski dokument in se mi zdi škoda, ker ga ni vzel v

PČ II. Napisal ga je na kongresu v Budimpešti. Od tam je za „Slovenca“ napisal tudi lepo razpoložensko podobo mesta v tistih svečanih dneh, ko je bil Jezus na Donavi (PČ II, 392). To ni le reportaža, ampak majhna literarna impresija. —

Tako je ustvarjal Javornik na področju časnikarstva svoj list, ki je v marsičem hodil svoja pota. Iz potrebe lista je krajšal in pripravljajl tekste za stripe, katere mu je risal talentirani samouk Beranek. Tako je priredil Sienkiewiczov roman Quo vadis?, ki je pozneje izšel kot strip trikrat knjižno pri Slov. domu in dvakrat pri Mohorjevi družbi v Celju. Dvignil je iz preteklosti nekoč popularno zgodbo Andrejčkovega Jožeta Žalost in veselje in jo „posodobil“ kot slikanico itd. Za take malenkosti je v potreboval psevdonim Edvard Traven.

Važnejše in literarno pomembno delo pa je bilo njegovo prevajanje leposlovnih del iz raznih jezikov, deloma za feljtone v svojem listu, deloma za izdajo v knjigah pri drugih založbah, kar bom omenil pozneje.

Poleg tega dela za Slovenski dom in prevodno književnost je ob enem s svojim sourednikom L. Klakočerjem urejeval ilustrirano revijo v obliki v zahodnem svetu udomačenih magacinov pod imenom O b i s k . Govoril je pogosto v Radiu Ljubljana, vodil Kino Union in tako dalje. Uveljavljajl se je v slovenski javnosti v tem času kot časnikar, predvsem kulturno-politični esejist, potopisec in reporter, pa — v manjši meri — izvorni leposlovni pripovednik, bolj pa prevajavec literarnih del. Z velkim elanom in uspehom vse do — vojne 6. aprila 1941 in zasedbe sovražnih okupacijskih čet aprila 1941.

7. SLOVENSKI DOM MED OKUPACIJO (1941-1945).

Kot glavni urednik političnega dnevnika pred vojno se je Mirko Javornik tik pred napadom Hitlerja na Jugoslavijo skupaj z nekaterimi drugimi javnimi delavci, časnikarji in publicisti, odločil slediti premikanju vlade in, če bo potrebno, umakniti se z njo v zdomstvo in ponuditi se njej v pomoč v borbi za zopetno osvoboditev domovine. Kot dobri poznavatelji svetovnih jezikov in spretni v sukanju peres, bi mogli biti v zavezniškem svetu dobrodošli sodelavci v oblikovanju javnega mnenja v svetu z odmevi v domovini. V tej skupini, ki je zaprosila bana dr. Natlačena za priporočilo na jugoslovanske oblasti za pomoč na poti k vladi, sta bila med drugimi tudi Juš Kozak in Edvard Kocbek, ki pa sta se v zadnjem hipu premislila in ostala doma; drugi so se napotili proti Sarajevu, kjer so na Palah dohiteli skupino prof. Ehrlicha in tudi vlado in oba slovenska ministra dr. Kreka in Snoja. Ko so prišli do Nikšiča v Črni gori, so vlado čakali avijoni, na katere so od Slovencev sprejeli le oba ministra, spremljevalce pa poslali z vsemi priporočili v Boko Kotorsko, kjer naj bi jih prevzela angleška podmornica, ki bi prišla iskat diplomatske predstavnike zavezniških držav, pa tudi druge. Tako so se tedaj vkrcali na večjo ribiško ladjo od te slovenske časniškarske skupine, za inozemstvo, menda samo prof. dr. L. Ehrlich, dr. Engelbert Besednjak z gospo, dr. C. Zebot, ing. Slapšak, J. Krošelj, R. Jurčec, Mirko Javornik in dr. T. Debeljak. Toda it. avijoni so bombardirali Tivat in angleška napovedana podmornica ni prišla. Beg iz že

okupirane države se je tako ponesrečil. Iz Herceg Novega smo se po suhem vrnili v Ljubljano ter smo bili 3. maja že na svojih starih položajih pri izdajanju Slovenca in Slovenskega doma v novih razmerah. V okupirani Sloveniji in tedaj tudi že k Italiji anektirani Ljubljanski provinci. Kot glavni urednik Slovenskega doma je Javornik ostal tam do maja 1945, ko se je umaknil na Koroško.

Delo pri takem listu pod okupacijo je bilo skrajno težko in nevarno. Že zaradi stroge cenzure. Z obilnim gradivom službenih in obveznih objav je bilo za izvirno komentiranje zelo malo prostora.

Ker se je tedaj po 22. juniju 1941 začela boljševiska revolucija, ki so jo začeli in vodili isti ljudje, s katerimi se je Javornik l. 1935 razšel iz ideoloških razlogov in so ji služili krščanski socialisti za pridobivanje „krščanskih množic na revolucionarne pozicije v obliki OF,“ je svoje pero in list posvetil razkrinkovanju komunizma. Trgal mu je nacionalno geslo, ki ga je on dobro poznal kot krinko. Delo je oviral okupator sam, ki je to masko narodnostnega boja jemal kot pretvezo za svoje bojne pohode na ljudstvo, ga pehal pred puške ali v taborišča kot plen vsem apokaliptičnim jahačem groze in zla.

Ne bom opisoval teh grozot in perfidnosti v letih italijanske okupacije v Ljubljanski provinci, dovolj naj bo ugotovitev, da se je prav Javornikov list razvil v najostrejšega obtoževavca partizanskega protinarodnega uničevanja, zlasti potem, ko je po prvih kraških katynskih jamah našel med določenimi osebami za prihodnji umor tudi — svoje ime! Ni hotel držati od revolucionarjev „zapovedanega kulturnega molka“, ki je imel samo ta namen, da pod grožnjo narodne sankcije, onemogoča resnici na dan. S peresom, ki je vajeno trgati maske z lic že z leposlovim pisanjem, se je prvenstveno posvetil temu razkrinkavanju komunističnih zločinov in podlosti. Tako je bistveno pomagal v samobrambni borbi Vaškim stražam in pozneje zmagojočemu domobranstvu, podpirajoč prezidenta generala L. Rupnika.

Od domobranstva kakor tudi od podzemnega protiokupatorskega tajnega vodstva je dobil mandat in gradivo za sestavo Črnih bukev, ki jih je s sodelovanjem svojega celotnega kroga v uredništvu Slovenskega doma napisal in založil l. 1944. Te Črne bukke so dozdej najbolj obtožujoča knjiga dokumentov proti komunistični revoluciji v Sloveniji in oboroženega odpora proti njej. Ta črna knjiga je gotovo najpomembnejši plod Javornikovega časnikarskega delovanja, je pravi Zolajevski „J' accuse!“ OF-revolucije, nastale in vodene po Kominterni v Stalinovem imenu in z metodami zavestnega in najdoslednejšega „stalinizma“. Ni znanstveno suhoparna objava tedaj odkritih dokumentov na terenu, ki imajo sedaj veliko arhivsko vrednost, tedaj pa je imela tudi dnevno aktualno pomembnost angažiranosti v borbi proti njim, ki so začeli z umori posameznikov na ljubljanskih cestah pa končavali z množičnimi pomori po Turjaku, v Mozlju in Rogu... in ki so grozili s strašnejšimi, prihranjenimi še za prihodnost, kot je nismo slutili niti mogli zamisliti...

Stal je s svojim peresom ob strani prezidenta generala Rupnika in se

5. maja 1945 z njim umaknil na Koroško in v zdomstvo, ki traja še sedaj — že 35 let...

Razumljivo je, da je Javornik v tem času najbrezobzirnejše oborožene komunistične revolucije in prav takega odpora proti nji, ni mogel posvečati mirnemu leposlovnemu niti esejističnemu delu, kakor bi rad in za kar smo ga nenehno prosili. Le redkokdaj nam je mogel ustreči. Tako je na pr. za prvi Koledar Slovenca, Slovenskega doma in Domoljuba l. 1941 (po it. okupaciji) za leto 1942, napisal svojski opis svojega ožjega kraja Zemlja ob jezeru. Svojim prejšnjim feljtonom tega žanra — Semenj, Meja in njeni ljudje ter Konec poti, ki jih je svoj čas pisal za Slovenca, kot sem jih že omenjal — je zdaj dodal še najdaljši in najboljši opis tega svojskega domačijskega žanra, zemlje ob jezeru, namreč ob Cerknškem jezeru. Če izvzamem iz te skupine Konec poti, črtico z že individualno zgodbo tihotapke, so drugi trije doneski lepi realistični, ekspresivni opisi kolektivnega življenja na tem koščku njegovega svojskega domačega okolja. So res pravi triptih, bi rekel, pisan v starem tradicionalnem slogu kakega Hinka Dolenca, Faturjeve, Matičiča... „šolski“ opis, bi kdo že jasneje označil, namreč v smislu starih „šolskih klasikov“, ki jih nudijo čitanke, in bi imel morda prav. Pa bi s tem ne odvzel opisom kaj vrednosti, nasprotno: povečal bi jim ceno, ker bi poudaril kontinuiteto žanra in stvarnosti, tradicije in napredka. Ta opis je bil pozneje ponatisnjen v Zborniku Zimske pomoči l. 1944, v PČ I, pa tudi PČ II. Da, celo pred mesecem v brošuri Loška dolina v komunistični revoluciji (Buenos Aires 1980): gotovo dokaz, da je opis dobil že priznano ceno med občinstvom in med Notranjci posebej. Uvršča se torej med klasike opisov tega čudežnega jezera, ki ga je svetu odkril prvi Valvazor in ga v sodobnosti opisuje po svoje Javornik. In tudi po Valvazorju kot ga citira.

Tudi esejistično se v tem času ni uveljavljal. V tem smislu moramo označiti samo prevod Papinijevega članka iz njegove tedaj najnovejše knjige esejev o Italiji (Dom in svet 1942), ki pa je bolj „davek“ časovnim zahtevam, ad benevolentiam, kakor nujna potreba.

Pač pa je v tem času mnogo prevajal. Prevodi v času razdobja Slovenskega doma 1936-1945, bi bili — kolikor jih imam v pregledu: knjižne izdaje, iz angleščine: Dickens: Dorritova najmlajša, I. in II. del (Naša knjiga). Iz špansčine: Hugo Wast: Zlato večnega Juda (Slovenčeva knjižnica), ki nosi v izvirniku naslov: El Oro in iz italijanščine: And. Majocchi: Kirurgovo življenje (Naša knjiga). Pač pa je kot podlistke v Slovenskem domu prinašal več lepih in značilnih prevodov, ki pa na žalost niso izšli v knjigah. Na pr. iz angleščine: J. Hilton: Zbogom, Mr. Chips; R. L. Stevenson: Skrivnost dr. Jekylla; H. Allen: Anthony Adverse; Webb Miller: Pot brez miru; W. Reuther: Bil sem delavec v Sovjetski zvezi. Iz nemščine: General Krivicky: Bil sem v Stalinovi službi. Iz italijanščine: A. Fogazzaro: Mali svet naših očetov; G. D'Annunzio: Novele iz Pescare. In iz kasteljansčine: Huga Wasta: Breskov cvet, eno prvih in najlepših njegovih povesti, napisano — na kar opozarjam argentinske Slovence: v hiši „Durazno“, ki spada v sklop počitniških domov dr. Hanželiča v Cordobskih hribih. —

Povest bi že zdavnaj zaslužila, da bi izšla v knjigi. — Kakor vidimo iz tega seznama, so to knjige iz klasične svetovne literature, pa tudi iz detektivnega zabavnega čtiva, kakor tudi iz svetovne politične memoarske skupine sodobne aktualnosti, ki sovpada z glavno usmeritvijo lista: razkrinkavanje mask s komunizma (Reuther, Krivicky...).

Edino Javornikovo večje literarno pomembno delo tega razdobja je bila izdaja zajetne knjige *Pero in čas*, izišle v založbi Naša knjiga pri Ljudski (prej: Jugoslovanski) tiskarni leta 1944, strani 330, s podnaslovom „izbor iz let 1931-1941“.

Je to res prerez skozi desetletje Javornikovega literarnega dela, nekakšen „avtobiografski izbor“ najznačilnejšega iz njegovega celotnega pisanja, predvsem pa prikaz njegovega „drobiža“, ki se ni javljal toliko v knjigah kot v majhnem, obrobnem delu, v dnevnikih in revijah, kar se ponavadi izgublja iz evidence, pa je morda velike cene in pomembnosti. *Res — pero in čas*: razvoj njegovega sloga in opazovanja ter ogledalo časa, v katerem mu je bilo živeti. Aktualni eseji in glose k dnevnim vprašanjem kulturne politike, toda brez pritegnitve njegovega glavnega leposlovnega pridelka. Ta je ostal še nadalje v zbirkah. Predstavlja ga pa samo nekaj vzorcev tega pisanja, ki ga je Javornik napisal kot samostojne prikaze istih motivov za podlistke Slovenca. Dodal pa jim je tudi tri notranjske reportaže, resničen triptih: *Semenj*, *Meja* in *njeni ljudje* in *Zemlja ob jezeru*. Izpustil pa je *Konec meje*. Središčje „antologije“ predstavlja 35 esejev, portretov in razpravljanj o kulturnih vprašanjih v svetu, vsi ponatiski (katere sem že sproti navajal in označeval). *Le en sam esej je nov*. *List iz dnevnika*, pogovor z Vidmarjem na poti s Montserrat, napisan ali vsaj postavljen v leto 1935, toda objavljen šele sedaj l. 1944. Gotovo z namenom, da se prikaže javnosti značaj človeka, ki je sedaj, ko ta knjiga izhaja, predsednik OF, to je odgovoren človek za proces boljše viziranja kulture, ki se je začelo že tedaj ob zamenjavi moskovske ekipe v Sodobnosti za neuspelo pritegnitve krščansko-socialistične, ki je spregledala nečedno igro ambicioznih oblastiteljskih ljudi in načrte svetovne ateistične kulturne politike, vodene iz Moskve.

Taka je zbirka *Pero in čas* (ki jo danes zaznamujemo PČ I). Spričo okupacijskih razmer zanimiv izbor Javornikovega publicističnega dela v letih 1931-1941 ni vzbudil tako število odmevov, ki bi jih gotovo, da je bil čas drugačen. V glavnem je vzbudilo delo le dve oceni, ki sta jih napisala kulturna urednika obeh vodilnih slovenskih dnevnikov: *Jutra*: Božidar Borko (v svojem Kulturnem pregledu, sicer brez podpisa) in *Slovenca* Tine Debeljak pod šifro „td.“

Borko je posvetil knjigi visok podlistek dne 23. nov. 1944 z naslovom *Eseji in potopisi Mirka Javornika*. Tega je strnil Javornik v novi II. knjigi PČ II, str. 480 samo na 25 vrstic, pa je vreden močnejšega izvlečka. Zdi se mi, da je to bilo najboljše, kar je bilo do tedaj o Javorniku napisanega. Uvodoma označuje Borko literarno zvrst esaja, ki pri nas ni bila dovolj uvaževana in vrednotena kot posebna literarna panoga. V tej razvojni vrsti od Prijatelja naprej je Javornik „brez dvoma esejist-umetnik“. Oblike esejev se ločijo od onih v člankih, kritiki, potopisu, razpravi ali feljtonov po „žlahtni odbranosti“. „V naj-

značilnejših primerih v tej knjigi vidimo prav tipične odlike sodobnega umetniško inspiriranega eseja in in v njih piscu esejista par excellence. V potopisu, ki zavzema dobršen del te nevsakdanje lepe in pomembne knjige, je dosegel Javornik pri nas edinstveno višino v uskladitvi gradiva in izraza, v umetniški strnjenosti vsebine in forme.“ „Širini in globini razgledov, intenzivnosti doživljanja, umetniški subjektivizaciji objektivno zbranega gradiva — ojetijevskih cose viste — ustreza jezik, ki je piscu zrasel iz same snovi kakor jedra... „je bogato razčlenjen, živčen, metaforično živ in ritmično uskladjen...“ „Tu so primeri visoke kulture in stila... so izraz izredne notranje napetosti in nudijo bravcu premnoge emocionalne prav kakor intelektualne impulze... Nekateri strani so prave domačijske poezije, zrastle iz elementarne spojenosti z domačo grudo in iz čistega opazovalnega veselja...“ „S to knjigo je močno razširil vidni krog slovenske literature. Marsikdo je po „kilometraži“ prekosil Javornika, toda malokdo je prinesel iz širokega sveta toliko svetovnega življenjskega utripa, toliko barv in duhovne različnosti sveta, kakor jih je strnil Javornik v svoje potopisne eseje. So dinamični... temperamentni izraz... v njih se pretaka močni tok pozitivnega evropejstva...“ Omenja tudi Javornikov intelektualizem, liričnost „s katero je več ali manj podpluta vsa Javornikova proza“, njegovo ironijo, vizionarost, pa tudi „bojevitá mladostna volja“... Izraz te bojevitosti, ironije in brezobzirne volje do snemanja mask je tudi List iz dnevnika, „dokumentarni literarno-polemični spis in človeški obračun s kritikom Vidmarjem...“ ... „duhovi so ločeni: incipit historia nova...“

In konec: „Javornik je podal ne samo kvaliteten pregled svojega literarno-umetniškega razvoja, marveč tudi dokumentaren prispevek o vzgonu slovenske idealistične miselnosti zadnjih deset let pred drugo svetovno vojno.“

Gotovo lepo priznanje z nekega „drugega brega“, ki sem ga skušal dopolniti spričo Javornikovega pomanjkljivega navedka.

Nasprotno pa je Javornik v sedanji II. knjigi na str. 477-480 ponatisnil v celoti mojo oceno v Slovcu brez navedbe dneva priobčitve. Pa ne more biti velika časovna razlika med obema objavama, kajti tedaj sva se z Borkom nekako kosala, kdo bo prvi izrekel svojo misel o kaki važni slovenski knjižni novosti. Zato smo lahko prepričani o neodvisnosti medsebojnega vplivanja. Ker je v celoti ponatisnjena, samo opozarjam nanjo. Za informacijo v študiji podčrtam samo par misli: Pero in čas je posrečeni naslov za delo človeka, ki intenzivno doživlja duhovni utrip časa ter ga s peresom vrednoti in usmerja ter predstavlja v vsej konkretnosti gmote in duha. Čas od 1931-1941 — t. j., desetletje našega najhujšega preloma, je v teh esejih zajeto skozi prizmo in gledanje močne osebnosti potopisca in publicista in je podan s pisateljsko močjo pravega besednega umetnika in neposrednega doživljavca pokrajine, pa tudi atmosfere vse Evrope in polpreteklega časa.“ Nato sem omenil njegov literarno-zgodovinski razvoj od novelistike in preko potopisov do „papinijevskih ostrih in brezobzirnih polemik in člankov politično aktualne sodobnosti... doma in v tujini“ ... „Bil je med prvimi, ki je proti ekspresionističnemu begu iz življenja terjal beg v življenje in zato

v umetnost, ki naj bo z življenjem najbolj stvariteljsko spojena... In ta nova stvarnost je vodila pozneje: „na desno in v levo, kjer si stojita zdaj nasproti kot življenje samo; pognali pa sta iz istih osnov umetniške svobode in strasti do življenja.“ Po literarni označbi posameznih prispevkov, sem esej o Vidmarju označil za „članek največje sodobne senzacije v knjigi... ko razlaga Vidmarjevo korupcijo in samosilništvo na našem knjižnem polju in ga postavlja za simbol zlaganosti in poze... S tem člankom se je vrgel v boj proti malikovanju Vidmarja.“ Danes se ta boj proti malikovanju Vidmarja obnavlja po tridesetih letih znova v domovinski publicistiki (Rupel, Kermavner Taras...).

Od poznejših kritikov in literarnih zgodovinarjev naj omenim prof. dr. A. S l o d n j a k a, ki se je v Trstu l. 1951 izrazil na javnem predavanju, da je bil izmed pisateljskega rodu, ki je nastopil s knjigo „sedmih“, „najbolj talentiran pripovednik in esejist M. Javornik, ki pa je pozneje šel v politiko.“ To sodbo je l. 1968 ponovil v svojem Slovenskem slovstvu, kjer pa ni omenil niti z besedo zbornika Pero in čas I, kar je čudno, saj predstavlja vse Javornikovo delo celega desetletja. — Omenja ga pa kronist legalne in ilegalne književnosti med okupacijo Viktor S m o l e j in sicer v Zgodovini slovenskega slovstva VII zv., v taki-le zvezi, značilni za krščanskega socialista iz Kocbekovega kroga Dejanja in propagandističnega partizana: „Slovenski dom... je postal, posebno po italijanskem zlomu, ko se je izoblikovalo domobranstvo, eden najbolj strupenih nasprotnikov osvobodilnega gibanja in boja. Urednik mu je bil ves čas... pisatelj Mirko Javornik, ki je listu dajal smer in tok. Svoje potopise in eseje je zbral v knjigi Pero in čas (1944). Knjiga kaže potopisa z izredno kulturo. Javornik je umetnik stilist, bister polemik in oster napadavec resničnega in navideznega levičarstva in komunizma...“

„Avtobiografski“ izbor manjšega, a značilnega Javornikovega pisanja v desetletju 1931 - 1941, je bila z a d n j a Javornikova knjiga izdana v d o m o v i n i .

Svoje delo je od maja 1945 naprej nadaljeval v z d o m s t v u .

8. V ZDOMSTVU.

a) V zamejstvu 1941 - 1960.

Po umiku čez Ljubelj na Koroško je bil nekaj dni ob Milstattskem jezeru pri Spittalu, nakar je dobil mesto tolmača pri angleških zasedbenih četah v Steinfeldu na tirolski meji; toda že avgusta je bil v taborišču v Monigu pri Trevisu in potem v Serviglianu, šel za nekaj tednov v Rim, pa se vrnil v taborišče Riccione, kjer je urejal taboriščni kopirani list Slovenski glas. Toda že od srede 1946 je bil uslužben pri „jugoslovanski“ straži britanskega motornega centra v slavnih razvalinah Caracalle v Rimu, kjer je bil nekaj časa celo „poveljnik“ teh stražarjev – edina „vojaška“ služba v življenju, mi je pripomnil v pismu. Tedaj je napisal par sestavkov za župnika Merkuna v ZDA (o Ehrlichu, Kardelju itd.), in sodeloval v „Znamenju ob poti“, glasilu Akcijskega odbora za slovensko državo. Kmalu pa se je preselil v Trst,

kjer je potem ostal do jeseni 26. 8. 1960. – V Trstu je deloval kot časnikar pri tedniku „Demokraciji“, ki ga je izdajala Slovenska demokratska zveza in urejal dr. A. Uršič, katerega so tedaj ugrabili partizani pri Kobaridu in ubili neznano kje. Sodeloval je pri primorskoroškem zborniku „Tabor“, v samozaložbi piscev, ki je izšel enkrat samkrat, pa je pustil v Trstu tradicijo „samozaložb“, ki se še vedno pojavlja v Trstu kot „Založba Tabor“. Tam je priobčil nekaj politično kulturnih esejev, oz. člankov kot so Nova pota, Slovenski položaj 1951, Današnje poslanstvo slov. razumnika. Sodeloval je tudi pri slovenskem Primorcu, (ki se je pozneje razvil v Katoliški glas), pri celovškem Tedniku-Kroniki, in bil med ustanovitelji tržaške Mladike.

Njegovo glavno delo, od katerega je živel, pa je bilo osredotočeno v slovenski tržaški radiopostaji (RTA), kjer je bil nameščen do odhoda AA zasedbenih oblasti l. 1954, pozneje pod italijansko upravo pa nekaj časa še kot zunanji sodelavec, do odhoda v ZDA.

Po čudni usodi je torej Javornik mogel delati v Trstu v tistem poklicu, kot ga je upravljal v Ljubljani, (česar nam drugim npr. v Argentini ni bilo dano, temveč smo se morali raztepeti po kruhoborskih „proletarskih“ poklicih!) Bil je pisatelj, publicist, časnikar, predvsem pa radijski ustvarjavec kot predavatelj, režiser, politični komentator, celo – igralec in pevec; prosvetar. Povezal se je tesno s tržaško širšo kulturno-politično problematiko in narodno-prosvetnim delom, ki je za primorsko ljudstvo bilo tisti čas – po dveh desetletjih fašističnega uničevanja slovenstva odločujočega pomena za novo vzbuditev slovenske zavesti. Javornik gotovo sam pozna vrednost takega „majhnega“ napornega, vsakodnevnega dela, ki ga je opravljal on in njemu enaki pri Radiu RTA, zato je sprejel nekaj tega pisanja tudi v to svojo jubilejno „čitanko“ v poglavje „Pisanje za sproti“. Bilo je to pisanje in govorjenje iz dneva v dan, iz leta v leto... tlačansko delo za samoohranitev slovenstva v ogroženih krajih. S tem da je nekaj tega drobiža ponatisnil v PČ II, je tudi priznal pomembnost drugih slovenskih radijskih sodelavcev in kulturno-političnega bodočega zgodovinarja opozoril nanje. Kaj je govoril po „zraku“ v Trstu tistih let, je razvidno iz ponatisov nekih – zgledov v PČ II, Npr.: o L. Adamiču v ZDA, o kiparju Goršetu, ki je tedaj kiparil v Trstu, o S. Ogrizku, pariškem izdajatelju svetovno priznane kolekcije Le Monde en Couleurs, kritična poročila o novih slovenskih knjigah v emigraciji in doma npr. o Jurčevem Ljubljanskem triptihu, Legišinem posmrtnem izdanju pesmi Stanka Vuka, o Kreftovem „romanu“ Človek mrtvaških lobanj... Tudi potopisne reportaže kot: Opera v veronski areni, Inkognito na zimski Olimpijadi, Oberamergauerske igre, ob stoletnici Lurda, Kulturno pismo iz Münchena...

Poleg takih novinarskih reportaž in knjižnih presoj je govoril v radiu tudi že prave eseje, kakor je oni ob Papinijevi smrti... , ki se je ohranil, dočim je večino takega njegovega gradiva in njegovih tovarišev resnično bilo govorno „v zrak“, in se izgubilo... potem, ko je v ušesih poslušalcev v zamejstvu in v domovini pustilo ploden odmev svojega zvoka.

Kakor je bilo za Javornikovo leposlovno delo v ljubljanskem Slovenskem domu značilno, se je nadaljevalo še z večjo delavnostjo tudi v Trstu, to je: prevajanje iz svetovne književnosti, tokrat za vsakodnevno potrebo radijske – slušne – igre. Tako igro, prirejeno za poslušanje, ne za gledanje, s poudarjanjem glasov, ne podob, je istočasno z nastajanjem, takega igranja v svetu uvažal v ljubljanskem radiu pokojni Joža Vombergar med drugim z znanim ciklom „Jaka Smodlaka in njegovi“. V Trstu je bilo vse to treba ustvarjati znova in – iz nič, ker ničesar ni bilo v arhivih (kakih sto takih Vombergarjevih radijskih iger je po l. 1945 bilo kot papir zmetih v vevški papirnici!). Pri tem novem slovenskem radijskem delu v Trstu je bistveno ustvarjal prav Javornik kot tisti, ki je predvsem oskrboval postajo s prevodi takih prizorov iz svetovne dramske literature, (pozneje tudi Vinko Beličič, glej Slov. primorski biografski leksikon), in če je ni bilo, jo je moral prestaviti sam iz pripovedništva domačih in tujih klasikov in predelati tudi svoja originalna pripovedna dela.

Tako je po Dickensovih božičnih črticah napisal izvorno slušno igro Trije božiči, Edgarja Poe-a Konec Usherjevine, Zločin v Mrtvašniški ulici, ali celó knjigo poljskega poveljnika varšavske vstaje Bora Komorowskega Nepremagljivi (po angleški izdaji). Prav tako kot tuje pripovedne spise je priredil za sluh tudi Tavčarjevo Visoško kroniko, Pregljevega Zdravnika Muzika in svoje pripovedne novele Rdeči mak in Potni list.

Koliko takih iger pa je prevel in priredil iz tujejezičnega dramskega repertoarja, je težko povedati, kajti sam nekje v PČ II (443) pravi, da je „v življenju prevel 30 romanov in 70 oderskih del!“ Prav tako pravi, da je Peterlinov statistični pregled „Dvajset let radijskega odra Trst 1946-1966“, kar se njega tiče, nepopoln, ker marsikaj prezre“. In iz že tako nepopolnega pregleda je videti, da je iz italijanščine prevedenih 40 del (avtorji: Benedetti Fogazzaro, Betti, Fabbri, Pirancello...); mnogo iz francoščine (Balzac, Bainville, Mauriac, Sartre...), iz nemščine (Büchner Nestroy, Eisenreich...); ne navaja prevodov iz angleščine, ki jih gotovo ni bilo malo, kot smo videli primer z Dickensom (in mi jih na moje vprašanje avtor še nekaj navaja: Sayers, Bronte, Paine, Bronson itd.).

Navajam prevode (zavestno nepopolno), ker mi gre le za to, da pokažem intenzivnost tega dela in morda – menj zadostno za opravičilo – zakaj se ni v večji meri posvečal izvirnemu leposlovnemu ustvarjanju.

Toda kljub temu je v Trstu napisal novelo, ki spada med njegova naznačilnejša, najsodobnejša in najpomembnejša pripovedna dela.

L. 1954 se je v Buenos Airesu ustanovila Slovenska kulturna akcija (SKA) z namenom, da izdaja slovenske knjige, revijo Meddobje in društveni organizacijski vestnik Glas SKA. S tem je dala zdomskim pisateljem vzpodbudo za razvoj njihovih pisateljskih sil in tudi možnost, da jih tiskajo. Javornik je bil seveda povabljen med prve sotrudnike. In res je napisal novelo, datirano v Trstu 25. feb. 1955, pod naslovom Potni list. Priobčena je bila v Meddobju II, (1955) v

štev. I. str. 7-20, ko sta bila urednika revije Ruda Jurčec in Zorko Simčič. (Pomatisnjena v najnovejši knjigi PČ II, 255-279.)

Je to zanimiva in močno pisana zgodba iz najnovejšega porevolucijskega časa na meji med Slovenijo in Zasedbeno oblastjo v Trstu, ko je v Sloveniji – kot drugod v Jugoslaviji – divjal spor med Kominofromom in Titom, oz. CK KPJ. Pisec sam je udeležen aktivno pri zgodbi. nastopa namreč kot tolmač pri tamkajšnjem ameriškem oficirju. Tisti dan je bil slab dan: oficir je doživel že dva prizora: strahotno tragedijo matere, ki je pribežala z otrokom na mejo. Ko je plezala na zadnjo obmejno skalo, je otroka potegnil s skale graničarjev obmejni pes in mu pregriznil vrat. Grozna scena! Nato je prišla na postajo dekle, ki je ljubila tolmača, on pa nje ne, nasprotno pa jo ima rad ameriškanski poveljnik Longford. Ko pisec pravi dekletu, o katerem bi rad, da se povrne nazaj, zgodbo o potnem listu in o svoji mladostni ljubezni do neke Lide, pride do stražnika na meji telefonsko poročilo, da je prekoračila mejo neka ženska baje z visokim položajem, minister ali kaj... In pisec je moral iti za tolmača. – Bila je Lida, prav ona mladostna ljubezen, ki pa se ni mogla razviti v ljubezen, kajti Lida je bila preveč preračunljivo narejena. Pisec se je zavedel kasneje, da je imela nalogo od partije, njega premakniti h komunizmu... Partija se je postavila pred ljubezen... Tam je postala minister po partiji, tu pa je zdaj v rokah Amerikancev in – nekdanjega zaljubljenca. Spoznala sta se seveda in on ji očita, da je vselej le delala po nalogu partije – „ni imela potnega lista“, se pravi srca do ničesar, kajti vse je delala le po ukazu partije. Zdaj čuti, da se izpoveduje prvič po srcu... ko si obnavlja mladost. V tem počí strel, ki ga je sprožil Amerikanec, ko je dobil živčni zlom spričo razburljivih zgodb – zjutraj nesrečne matere, potem odbitega dekleta in zdaj ta ministrovka. Ranjen je po nesreči avtor-tolmač. Po 14 dnevih nezavestnosti zve za razvoj zgodbe obeh žensk: nesrečno zaljubljeno dekle se srečno poroči z Amerikancem, ministrovko pa so zvalili na mejo pod pretvezo, da so ji prinesli za njo otroka, in je – izginila. Verjetno so jo ugrabili... ni je več... Ni imela „potnega lista“. Vse je delala po ukazu partije in je postala žrtev partije... Srce ni smelo priti v poštev.

To je ta novela: v okvirju spora med Stalinom in Titom, pa tragedija srca proti partijski dolžnosti na ozemlju ameriškane zasedbe Tržaškega ozemlja. V času pogostih ugrabitev v Trstu: vsi ti in taki dogodki so bili tokrat vsakdanja stvarnost. S to novelo je Javornik dokazal, da še vedno živi intenzivno sodobno problematiko prostora in časa, domače in svetovne politične konstatacije in živo človeško problematiko. Javornikovo opazovanje okolja in političnih razmer, pa stopnjevanje napetosti dejanja, pričata o moči pisca in novelo Potni list postavljata med najboljšo Javornikovo novelistiko. Po motivu, po zgoščenosti, napetju in ekonomiji teksta, se dviga visoko iz ostale emigrantske književnosti.

Potni list je bil dvakrat igran v tržaškem radiu kot slušna igra. Je edini leposlovni plod v Javornikovi tržaški dobi, ki je bila sicer tako polna leposlovnega prevajanja za slušno igro in tudi sicer za naravno-prosvetno izobraževanje.

Uspeh Potnega lista je bil velik že takoj ob izidu, oz. že preje, ko ga je prvič bral pred tiskom na nekem tržaškem literarnem večeru (Beličič PČ II, 463). Ob izidu – med tem jo je pisec predelal – je isti Beličič napisal: „Med vsem, kar je slovenska literarna emigracija po tej vojni ustvarila v čistem pripovedništvu, je ta Javornikova novela mogoče najboljša. To je res v vsakem pogledu umetniška podoba časa, ljudi in dogodkov v prvih letih po vojni nekje na meji med dvema svetovoma. . . napisana je zelo zgoščeno, snovi pa je za cel roman. Lirike je v njej malo, pisateljev ostri um je nenehno prisoten, krčevito si podreja snov in krči ideji pot. Ideološko nasprotno opredeljen bralec bo temu ali onemu ugovarjal, ali umetniško vrednost bo moral priznati. Potni list je podoba časa in vzdušja, ideološkega in fizičnega boja med obema velikima socialnopolitičnima nazoroma naših dni, med demokracijo in komunizmom (Katoliški Glas, Gorica 1955, PČ II, 464).

Pisatelj Karel Mauser je pisal o Meddobju v Ameriški Domovini, (Cleveland 1955, PČ II, 164) in o Potnem listu pripomnil: „V prozi se je po dolgem odmoru spet oglasil pisatelj Mirko Javornik: Kdor pozna pisateljovo ustvarjanje izpred druge svetovne vojne, bo takoj začutil, da je Javornik zaoral v nov svet, v svet, kjer meja reže življenja in usode. Beg ljudi čez mejo, ugrabljanja. Javornikov slog je svež, močan, ne uničuje ga s sentimentalnostjo. Brez dvoma je prav ta proza najmočnejša v tej številki. Potni list jasno izpričuje, da bo nemara Javornik napisal še velik tekst iz zadnjih desetih let. . .“

Prof. A. Geržinič je novelo uvrstil v antologijo zdomskega pripovedništva, ki je pod naslovom Dnevi smrtnikov izšla pri SKA v Buenos Airesu 1960.

In ko sem pisal za Zbornik Svobodne Slovenije za l. 1975 svoj pregled ob 30 letnici slovenske zdomske književnosti, sem zapisal ob Javorniku. „Ena njegovih redkih črtic – Potni list – je morda najmočnejša literarna stvaritev emigracije.“ (PČ II, 462).

* * *

V svoji tržaški dobi je Javornik s tremi esejmi pokazal na tri pisatelje, ki so mu bili posebno ljubi in blizu njegovi duhovni strukturi, revolucionarnemu realizmu, tudi avantgardizmu, in nagnjenju k metafizičnemu misticizmu.

Mislím na njegove eseje ob smrti Italijana J. Papinija (PČ II), ob Francozu Andre-u Malrauxu (Meddobje II, 1956, 298-303) in ob Slovencu Rudi Jurčecu, ob izidu njegovega Ljubljanskega triptiha (pri SKA 1957).

Videti je, da je Javorniku poleg italijanskega katoliškega (konvertita), duhovitega polemičarja, družbeno političnega kritika in filozofa G. Papinija, bil posebno ljub francoski ateistični revolucionar Andre Malraux, v nekem pogledu Papinijev antipod. Zdi se mi, da ima Javornik poteze obeh in da sta oba združena v njegovem duhu in peresu. Papini, konvertitski duh, oster intelekt, duhovit satirik, polemični ironizator, imitator imaginarnih debat in poparejenih papeževih pisem, pa borben katoličan in tvegan laični teolog (teologija Satana). Javornik mu je podoben v svojih ostrih racionalističnih disputah in polemikah. Mal-

rauxa pa občuduje kot človeka de j a n j, kot revolucionarja, kot nemirnega popotnika po zemeljski obli vedno tja, kjer se gode po razburkanih terenih vojne in revolucije. Tako na Kitajskem kakor v Arabiji, pa še v Španiji in pozneje francoskem odporniškem gibanju, kjer je vedno gledal smrti v oči (je bil aviatičar!), tako v zraku kakor na zemlji in je tudi že stal pred pelotonom smrti... Tudi to, da je ustvarjal taka gibanja sam, da se je boril v filokomunističnih vrstah vse do Španije, da pa je kmalu po njej, pod vplivom Gidea in zaradi nemško-sovjetskega pakta sprevidel, da ne „more več braniti v komunizmu tega, kar je branil dvajset let“. Tudi to, da je preko odporniškega gibanja postal po drugi svetovni vojni De Gaullov propagandni minister, mu je ugajalo. Sploh: ves tak tip prvovrstnega epika revolucionarnih let, intelektualca in dinamičnega borca, ki se je v svoji notranjosti nenehno boril s svojim angelom za evropsko civilizacijo. Pri tem pa se sprašuje: „Samo bodočnost nam bo pokazala, če sta obe veliki državi, obsedeni po prihodnosti – Amerika in Sovjetska zveza – za osvoboditev preteklosti sveta oboroženi bolje kakor Evropa katedral?“

Čeprav je bil Malraux ateist, je vendar vedno iskal vero in Boga zase in za človeštvo. „Človeške duše se preskušujejo v vojni in se izražajo v umetnosti“, je bila ena njegovih vodilnih misli, druga pa: „Imeti za čast biti človek!“.

Tako je Javornik predstavil Malrauxa še za njegovega življenja v Meddobju, in ne vem razloga, zakaj ni močnega in važnega eseja sprejel v svojo najnovejšo „antologijo“?

Marsikoga bi zanimala primerjava teh dveh z Javornikom – ne kot imitatorjem, temveč kot s sorodno duhovnostjo –, kajti mnenja sem, da je bilo v Javorniku poleg Papinija tudi mnogo Malrauxa. Papini, ta katoliški desničarski duh, filozofsko analizirajoči in brezobzirno krinke snemajoči polemičar, ter Malraux, revolucionar in heroj avanturističnih dejanj, sredi urejevanj politično sodobnega kaosa in predan češčanju humanističnih kultur, ali nista tudi dve plati v Javornikovi pisateljski osebnosti? Seveda v slovenskem okolju in po slovenski meri.

In še nad kom se je navdušil v tem času? Nad pisanjem svojega prijatelja Rude Jurčeca. Nad njegovim prvencem, Ljubljanskim triptihom. Njemu je posvetil v tržaškem radiu 9. 6. 1958 lep esej, ki ga je ponatisnil v PČ II, (347-353).*

Jurčec je bil gotovo Javorniku duhovno zelo soroden človek, celo z zelo sorodno človeško in kulturno-politično zgodovino: saj sta oba izšla iz nekdanjega bivanja v ljubljanskem Marijanišču, oba prešla isto mladost

Ko je Ruda Jurčec dne 4. XI. 1975 umrl, je novo uredništvo Sija Slovenske svobode l. 1976 (glej PČ II., 347) ponatisnilo predavanje s pripombo, da to predavanje zdaj „po 18 letih kot prvi priobčuje v tisku iz raznih razlogov.“ Ko je Javornik v najnovejši knjigi ponatisnil svoj članek s Sijevo opombo, se mu je pripetil s tem precejšen spotikljaj: pripomba namreč ne drži. Že mesec dni po Javornikovem govoru v radiu (9. 6. 58) je Jurčec sam priobčil to predavanje v svojem Glasu SKA 15. 7. 58. Ker že ta osnovna trditev ne drži, izgubljajo tudi drugi, z veliko samozavestjo poudarjeni vzroki, precej na veljavi in se da o njih diskutirati.

preko križarstva, akademskega Orla in mladinskega gibanja (taborenja); iz nemškega kulturnega kroga prešla v francoskega, navzela se svetovljanske široke kulturne razgledanosti, šla skupno skozi krščansko-socialistično fazo pri Besedi, stala že oba blizu kroga Sodobnosti in Hrama in nato oba prešla v časnikarstvo izrazito protikomunističnega borbenege duha. In oba sta postala glavna urednika dnevnikov KTD: Jurčec Slovenca in Javornik Slovenskega doma. Kot taka sta tudi šla v zdomstvo.

Če je Javornik izšel iz pisateljstva v politiko in v glosatorja svetovno-politično-kulturnih dogodkov, je Jurčec šel nasprotno pot: iz glosatorja svetovno političnih kulturnih sprememb šele v zadnjem desetletju – v zdomstvu – v komentarje domačih dogodkov in v pisateljstvo.

Pri Jurčecu nikakor ne moremo govoriti, da bi kaj vplival na Javornika, ravno nasprotno. saj je bil Javornik že 25 let priznan pisatelj, ko je Jurčec šele nastopil s svojim prvencem verjetno po nemali zaslugi Javornika samega, ki ga je vedno bodril k leposlovju. Še v ljubljanskih letih, kot vem. Morda bi se lažje govorilo o učencu kot učitelju.

Kaj je bilo, da se je navdušil nad njim kot še nad nobenim pisateljem? Prav to, da je našel že v njegovem prvencu uresničeno to, po čemer je on težil. Javornik je bil realističen pisatelj in psiholog Velikonjevega „vrtanja“ v dušo, analitik, dočim je Jurčec izhajal iz sveta kot metafizičnega kaosa, iz nekakšne romantične meglenine, iz katere se vzdigujejo in potapljaajo vanje osebe zdaj v tej zdaj v drugi svetlobi, iz trpegega morja med dobrim in zlom v svetu in duši, med iskanjem in odbivanjem, da se končno najdejo v neki mistični pomirjenosti. Njegovo razmerje do sveta je bolj cankarjevsko in kufkovsko kakor, recimo, malrauxovsko, čeprav je tako revolucionarsko konkretno kakor Javornikovo. Jurčec je poetičen in lirski, nikdar naturalističen, pač pa mističen, in religiozen. Javornik je večkrat težil v nekaj takega (npr. v dominsvetovski Ž i v l j e n j e o d b l i z u), kar je Jurčec dosegel že v svojem prvencu. Zato se je tako navdušil nad uspehom ptiča iste klime in istega kulturnega gnezda, ki iz svetovljanstva prehaja v domačnost, kakor je on iz domačnosti prešel v svetovljanstvo.

V tistem predavanju je Javornik označeval Jurčeca kot človeka „redke genialnosti... ki se rodi v slovenski zakotni provinci... in se samorastniško razvije v ljubitelja vseh umetnosti. Postal je pisec izrednih esejev... se razvil v diplomata in časnikarja in končno pisatelja...“ Javornik poudarja njegovo „svetovljanstvo“, kajti „dvigal se je visoko iz tedanjega pozitivističnega koristnostnega rokobarbarstva“ in se je „mogel sprostiti šele v tujini...“ „Ustvaril je s Triptihom čaren in pretresljiv vrtljak duš in usod...“ „Njegova snov, kakor je nima niti približno noben dosedaj napisani (slov.) roman je oblika in ustvarjalno mojstrstvo... je presenetljivo in neprimerljivo novo, moderno, zlasti po slogu dognano delo slovenske književnosti današnjih dni... je prvi veliki tekst... je roman o Ljubljani in njenem revolucionarnem razumniškem rodu... v usodnem in zaradi tega po svojem velikem času... Vsebinska in pripovedovanje je mojstrsko... je poezija, je vera, prehaja joča sem in tja v mistiko... vse je resnično in simbolno hkrati... vse je v neznanem... neprijemljivem, velikem... večnem... Skratka. Lju-

bljanski triptih je prelomno delo v slovenskem slovstvu... je velika višja stvarnost, ki je lahko nastala samo v svobodnem svetu..." To je videl Javornik v Jurčecu.

Papīni... Malraux... Jurčec...

O nobenem teh treh ne trdim, da jih je Javornik kakorkoli posnemal, najmanj seveda Jurčeca. Toda prvine vseh teh treh ustvarjalcev so bile v njem samem in iz njih in ob njih je zrastel v svojo podobo.

Tudi Jurčec mu je pokazal pot v višjo stvarnost: bo stopil na njo?

* * *

Leta 1961 je Javornikova družina – žena s tremi otroki – po desetletni odsotnosti – po čudnem naključju, (ki je omenjen v PČ II, 517) prišla k njemu v Trst, odkoder so se vsi družno preselili v Združene države Severne Amerike.

b) V ZDA 1961-1980.

Žena z otroki je dobila prvo zavetišče pri bratu pesniku Vitalu Vodušku, župniku v San Franciscu v Kaliforniji, pisatelj pa je ostal v Washingtonu zaradi obetajočega se zaposlenja. Po doseganju „dobre zaposlitve pri ameriški vladi“, kakor je katalonski pisatelj Agosti, s katerim se je Javornik intimno spoprijateljil l. 1935 na Penklubskem kongresu, v svoji posmrtni kasteljanski zbirki spominov Ganas de hablar (PČ II, 510-519) zabeležil na podlagi pogovorov z Javornikom ob ponovnem srečanju v emigraciji. „Malce preveč nabreklo“ (Javornikove besede) je označil to njegovo službo v zunanjem ministrstvu takole: „Spremljevalec in tolmač za uradne goste zunanjega ministrstva in angleški prevajavec za tri jezike: slovenščino, srbohrvaščino in nemščino.“ „Zaradi službe sem moral biti vsako leto povprečno šest mesecev z doma na potovanjih“, mi kratko pripominja Javornik, dočim Agosti to takole opisuje: „Tako je kot ameriški državljani prekrižaril in prekrižuje (zdaj je upokojen, moja op.) Ameriko od severa do juga in od vzhoda do zahoda. Potoval je po vseh 50tih državah od Aljaske do Hawajev... kot doma je med Indijanci naroda Navajo v Arizoni... med odličniki v Miami Beachu – med astronauti v Cape Kennedyju... in pozna Severno Ameriko ne le bolj kot vsi Slovenci, temveč tudi bolj kot večina Amerikancev...“ (PČ II, 517). Skozi njegove roke so šli – našteva Agosti – jugoslovanski odličniki: dva ministra, trije podtajniki, en predsednik pokrajinske republike, diplomati, univ. profesorji itd. tudi celo Titovi osebni prijatelji... Kot prevajavec prihaja tudi v stike z ameriškimi – very importants persons... z Nixonom... itd.

V takem nenehnem potovanju in zaposlenju, spremljevanju in prevajanju mu pa ni preostajalo časa za leposlovnno delovanje, dasi bi človek mislil, da bi mu prav ta srečanja z neznanimi in z „znanimi“ mogla dati marsikak navdih za marsikakšna srečanja in potopise – novelistično – reportažno pot v njegovih začetnih letih. Pa nič takega. V vseh svojih dvajsetih aktivnih letih v ZDA ni napisal nobene leposlovnne stvari, nekaj malega anonimnih polemičnih glos v buenos

aireški list Sij slovenske svobode... Pravi, da mu je bilo prepovedano po pogodbi pisati karkoli o vsem, kar bi kakor koli kdo mogel razlagati, da je mogel zvedeti na podlagi svoje službe...

Vendar pa moremo iz tega časa zabeležiti in poudariti en donesek takih zvrstí reportaže, ki pa ima prav gotovo zvezo s svetovno političnimi dogodki in kjer je prišla spet do veljave njegova nezmanjšana moč v dinamično napetem poročevanju, blizu že leposlovnemu oblikovanju.

V Siju slovenske svobode je l. 1974 napisal reportažo o avstronavtski skušnji za polet Apolla X. na mesec v dneh 17. in 18. maja 1969. Polet prve ladje v vesolje. Bil je tam v svojstvu svojega poklica obenem z znanim pisateljem J. Dos Pasosom, spreobrnjencem od začetnega komunizma.

„Zame je bil to najmočnejši in najpretrsljivejši dožitek,“ pravi sam. In tudi popisal ga je s tako nazornostjo in dinamiko, da bi gotovo zaslužil, da pride nekoč še v slovenske srednješolske čitanke. Že zaradi opisa samega dogodka, ki je svet delil v nov čas in zgodovino: v **svetovno in vesoljsko dobo**, v **zemsko in stratosfersko**; pa tudi zato, ker se ga je udeležil – slovenski časnikar, ki je tudi pisatelj. Na ta opis (PČ II) opozarjam še posebej, kajti – je to reportaža in je **leposlovje** v vsakem primeru **najsodobnejšega dogodka na prelomu človeka in časa**. Mnenja sem, da je Javornik z njim dosegel višek svojega časnikarskega dela. In je doslej zadnji blesk Javornikovega leposlovnega peresa.

* * *

V zadnji dve leti pada Javornikovo pripravlanje svoje jubilejne knjige. Odločil se je, da jo izda v podobni ureditvi kot svojo knjigo **Pero in čas** v l. 1944 (navajam PČ I), zlasti še, ker je te malo prišlo v javnost in je bila pozneje uničena. Zbral je tako „raztresene ude, in da bi kip svoj podal“... se pravi, celotno otipljivo podobo življenjskega dela, se je odločil za novo knjigo z istim namenom. Tako je sestavil Pero in čas II, nekako „avtobiografsko antologijo“. K starim izborom (nekaj potopisom), je dodal nove, večinoma v emigranstvu napisane eseje, reportažo in tudi **leposlovje**, nekatere je pa nanovo dodelal in v taki obliki izdal.

Na novo je dopolnil lik prof. Ehrlicha kot moža božje volje (iz l. 1946-1979), kjer je obnovil svoj spomin na njegov beg iz Ljubljane pred nacisti prve dni aprila 1941, ko je mislil rešiti za nov boj v inozemstvu svoj arhiv o prvi pariški mirovni konferenci l. 1918. Med tisto petorico, ki so s prof. Ehrlichem prišli prav do nikšičkega odhoda vlade, celo pod njihove za odlet pripravljene avijone, sem bil tudi jaz, in bi zato dal popravek trditvi, da smo se na motorno ribiško barko za na pot k angleški podmornici vkrkali v Tivtu, temveč v Risnju, (ki sem ga dobro poznal iz svojega črnogorskega petletnega nikšičkega profesorovanja). Pač pa smo iz Hercegnovega gledali, kako so laški avioni bombardirali Tivat, išoč našo podmornico. To je bil eden razlogov poleg onega, kakor je nas Slovence izigrala beograjska čaršija, da smo ostali doma in je Ehrlich našel smrt po „božji volji“ v Ljubljani.

Posebna vrednost iz tega ameriškega časa je Javornikov prikaz „svetovnega popotnika“ Andreja Kobala iz l. 1976, kjer je podčrtana njegova slovenska zavest in kulturno delo ter njegovo pričevanje o Adamiču. – Tudi članek o Adamiču je dobil bistveno dopolnilo v teh časih, s povdarkom njegove prosovjetske vloge v USA, zlasti pa je zanimiva teza, da je padel kot žrtev spora med Stalinom in Titom. Na kakšen način? Javornikova domneva: Adamič se je odločil v tem sporu za Tita in že pisal knjigo o njem. Sovjetska NKWD, tajna služba, pa ga je naznanila ameriški C.I.E. kot sovjetskega špijona (kar je po Kobalu in ameriških dokumentih bil), V sodelovanju obeh je padel ubit, česar dokaz naj bi bila tudi označitev smrti „samomor“, ki ga je dala – policija, ne običajna zdravniška ugotovitev.

Značilno je, da so „eseji“ tega časa dobivali vedno bolj slovensko-politično obarvanje. Toda prav v tem je tudi zanimivo dopolnilo iz l. 1979 k smrti pesnika Stankota Vuka (iz l. 1960), kjer podaja v tej knjigi (PČ II, 359) – prvič v javnost svojo razlago njegove tragične smrti.* Še eno predavanje iz ameriških let naj podčrtam: O slovenski

* Naj zdaj k njegovi tezi dodam še svojo: pesnik S. Vuk je bil sotrudnik mojega Doma in sveta in moj prijatelj. Ob njegovi tragični smrti sem obiskal polkovnika Kokalja v Trstu v štabu Varnostnih straž in ga direktno vprašal kot poveljnika, zakaj so ubili Vuka. Odgovoril mi je iskreno (spadal je namreč k našemu prijateljskemu omizju v Unionski kleti), da je dal umor takoj natančno preiskati in da mi lahko zagotovi, da od poveljstva ni prišel noben tak nalog – ker on takih sploh ni dajal – in da je tudi sicer prepričan, da nikakor ni misliti na kakšno svojevoljno dejanje moštva. Pozneje sem govoril z Stankovim očetom v Gorici, ki je bil mnenja, da je bil umor delo – tržaških Ofarjev, poudaril je „iz okolice sv. Križa“, ker so se bali, da bi njegov odhod med partizane utegnil škodovati KP. Že prej – še v Ljubljani pa sem dobil v roke njegovo ostalino (delno) in zelo zanimivo pismo italijanskega kurata iz kaznilnice, kjer je Vuk odsedel svojo večletno obsodbo. In ta piše, kako zgledno je bilo njegovo obnašanje in njegovo versko življenje v kaznilnici.

Pravil mi je tedaj oče, da se je Vuk iz vrnitve iz laških ječ sicer nagibal k partizanom, izgovoril pa si je čas, da se osebno prepriča, kako je s položajem, in se bo pozneje odločil. Njemu – očetu – pa je svetoval, naj se umakne v Italijo in tam v miru počaka razvoja. Že preje v Ljubljani pa sem dobil Stankotovo zapuščino, nekaj malega pesmi, ki so bile zvečine priobčene (nekaj sem jih tiskal v Domu in svetu), poskal podlistek o romanju v Kubid v Slovencu ter sestavil posebno zbirko. V njej je bilo tudi nekaj pisem, posebno pa – pismo omenjenega italijanskega kurata v kaznilnici. Tako urejeno zbirko, pripravljeno za tisk, sem pred odhodom z doma izročil pesniku Antonu Vodniku. Kako je bilo potem z usodo moje zbirke Vukovih pesmi, ne vem. Izdaja dr. L. Legiše „Zemlja na Zapadu“, mi še ni prišla v roke. Spominjam se pa, da sem svoj izbor imenoval z naslovom v smislu morskih razpoloženj. – Toliko kot pripomba k Javornikovim odkrivajočim izpovedim v tej knjigi.

b e s e d i . (PČ II, 433-459). Imel ga je l. 1977 v Ligi slovenskih Amerikancev v New Yorku. V njem je na preprost, živahen in napet način predstavil posebnosti slovenskega jezika in tudi zgodovine kot jo dojemata književnik in ne šolnik. V literarnem zanosu ga včasih zanese preko resnice kot npr. v primeru prve slovenske tiskane besede iz l. 1515, ki je bila znano geslo puntarjev: Le vkup, le vkup... Ta ni pomenila tega, kar ji pripisuje Javornik, da so namreč „slovenski puntarji pri nagovarjanju na vstajo uporabljali tisk, še ne prav stari izum Nemca Guttemberga“ ter je to dokaz, da je „pismenost, znanje branja in pisanja v slovenščini, bila širjena in cenjena že tako zgodaj tudi med tako imenovanim neukim našim ljudstvom“ (438). V resnici pa je bila čisto nekaj drugega: Nemci so izdali v času punta nemški letak, v katerem citirajo na smešen način, slovenski klic puntarjev: Le vkup... (Fotografija v Matični Zgodovini slovenskega slovstva, 181). V celoti pa je predavanje na nov način prikazalo starost, lepoto in vrednost slovenskega jezika, ki lahko izrazi vse prav tako kot veliki narodi. V dokaz tega navaja nek zavit Dickensov angleški tekst in svoj prav tako zavit in arhaično stiliziran, a sodoben prevod iz Dorritove najmlajše. Govori o čistoči jezika in za dokaz navaja to svoje predavanje: „Na vseh dvajset tiskanih straneh se mu ni bilo treba zateči niti k eni tuji besedi.“

Omenjam to predavanje ne samo kot časnikarsko privlačno napisano predavanje zgodovinskih snovi, tudi ne kot izraz samo rodoljubja, temveč, da v Javorniku povdarim leposlovnega umetnika, ki skrbi za čisto slovenščino in jo goji in vporablja kot eno glavnih prvin svojega lepotejnega pisateljstva. Kot taka spada torej tudi v poudarek te študije.

Ko se je odločil, da tudi z zbirko Pero in čas II pokaže prerez svojega dela petdeset let (od 1929-1980), je prevzel vanj tudi nekaj leposlovnih črtic, opisov in novel, česar prej l. 1944 ni storil. Vključil cerkniški cikel notranjskih opisov, večino leposlovnih pripovedovanj (razen enega), ki doslej niso izšla knjižno, izključil pa vse politično-polemične sestavke. Ponatisi potopisnih zgledov so večinoma iz knjižno neizdanih spisov, dočim pa je esejistični del večinoma iz časa po 1944. Tako je knjiga v tričetrtini vsebine vendarle nova, čeprav podaja celotno podobo njegovega življenjskega dela.

* * *

Javornik ni samo visoko postavil čistost slovenskega jezika, temveč tudi zapel slavospev slovenstvu kot takemu, ki ljubi domovino, hoče delati zanj in ga izpovedovati z vsem svojim življenjem in delom. Leta 1940 je govoril v Trstu o Prešernu ob stoletnici smrti in ga postavil v sredo slovenstva in vizije o Zedinjeni Sloveniji, kar dobiva in najdobi izpolnitev v Združenju Evrope. In drugo leto je govoril prav tam besede o poti in smeri, ki naj si jo izbere slednji Slovenec: „Vsak Slovenec, naj živi v svobodi ali v jarmu, se mora najprej živo in nepreklicno zavedati, da je Slovenec... in da hiša raste iz temeljev, drevo iz korenin, narod pa iz svobode, katere edina stvarna in bodočnost dajajoča oblika je državna samostojnost“ Ob ta temeljni zahtevek je z nenehnim ponavljanjem pribijal zapovrstjo – desetkrat in večkrat –

vprašanje in odgovor: Biti Slovenec, se pravi... Biti Slovenec se pravi... in spet Biti Slovenec se pravi... delati za svobodo in samostojnost... za združenje pod lastno streho... za boljši kruh... za napredek in osebnostno svobodo... in za popolno pravico, da o svoji usodi odločujemo sami... delati za lepšo zgodovino... da bomo stopili pred njeno sodbo kot častni Slovenci, ki so izpolnili svojo dolžnost..." Taka je njegova ljubezen do domovine.

In domovine do njega?!

Že prve mesece po umiku ga je Juž Kozak, urednik Slovenskega zbornika iz l. 1945. črtal iz vrst slovenskih pisateljev (in mene) in je naju imenoval „bivša slovenska pisatelja“ (Slov. Zbornik str. 18). In potem je šlo naprej... do očitkov izdajavca naroda in vojnega zločinca, izrazov, s katerimi tako rad opleta tajnik KPS Ščetinec... črtali so ga iz literarne zgodovine in zgodilo se je, da prva izdaja Janeževega Pregleda zgodovine južnoslovanskih književnosti I. Slovenska književnost (1953) ne omenja Javornika niti z besedo (pa tudi ne Majcna, Velikonja, Jalna, Lovrenčiča... in dalje tudi Balantiča ni, le Pregelj je našel milost v njegovih očeh). V II. izdaji, ki sta jo dopolnila Ravber in Urankar, so že imeli po pol strani Balantič, Javornik, Debeljak... poleg dominsvetovcev, ki so ostali doma... in Vombergarja, ki je samo omenjen... V 4. izdaji l. 1971 pa so tik pred izidom – na bogve čigav ukaz – že lomljene strani prelomili, tekste vrgli iz knjig, ostala pa so v Kazalu imena in strani, kjer naj bi bile oznake – pa jih na omenjenih straneh ni... Imena dveh – Balantič in Debeljak – so imenovana samo v zvezi z drugimi, Javornikovo ime pa je popolnoma izvrženo, dasi bi se po kazalu imelo parkrat imenovati. (Primerjaj moj sestavek Nova ždanovščina v SS 1978, 22. julija.) Največji razglas v Sloveniji in tudi zunaj nje pa je vzbudila znana afera Gorjup-Javornik, katere omemba gotovo spada tudi v ta pregled razmerja domovine do Javornika.* V tistem času afere je Delo znova pisalo ob tem zgledu, oz. ob teh zgledih. Tako npr. je Delu 26. XI. 1977 Balantič „belogardist in izda-

* „Delo“, uradno glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije je v dnevni rubriki tujih in domačih zgodovinskih in kulturnih obletnic, zlasti partizanskih zmag in revolucionarnih datumov, priobčilo 26. septembra 1977 tudi dve vrstici koledarsko važnih datumov: „da se je ta dan l. 1909 rodil Mirko Javornik, slovenski pisatelj, potopisec, esejist in prevajalec.“ Samo to. Zaradi te omembe je moral glavni urednik Dela, komaj 38 letni kritik Mitja Gorjup, objaviti v listu dolge, poniževalne samooobtožbe in priznati svojo krivdo, urednikovo nepazljivost. In za njim so se obtožili še vsi, ki so kakorkoli bili v zvezi s tiskom tega stavka... To afero je porabil beograjski tisk. Politika je objavila novico iz Ljubljane s senzacionalnim naslovom: Rojstni dan Mirka Javornika, medvojnega urednika kolaboracijskega dnevnika Slovenski dom, za-beležen v Ljubljanskem Delu kot zgodovinski dan.“ Za Politiko je stvar povzel ves jugoslovanski nadziran tisk. Tako je afera z Javornikovim rojstnim dnevom postala vsedržavna. Gorjup je moral odstopiti kot predsednik Zveze novinarjev Jugoslavije in Socialistične zveze delav-

jalec in zato tudi „spominjanja nevrede.“ In nadaljuje: „Balantič, Javornik in še drugi – še enega smo našli! – tri imena... ki so vse kaj drugega prej vredni, kakor javnega spominjanja “ Jan. 1978 je prišla smrt Gorjupova. In že 9. febr. na sam Prešernov dan, se je zbralo za pesnikovo proslavo nad 300! slovenskih kulturnikov, kjer se je Ivan Jan pritožil, da „se nekateri emigrantski pisatelji še vedno omenjajo v Enciklopedijah...“ in zaključil s ponovno oživitvijo najbolj ozkosrčne ždanovščine z besedami, ne, s klicem: „Nazaj k revoluciji Osvobodilne fronte!... Revolucija še traja... in pluralizem in demokracija sta ji škodljivi! Zanemarjali smo angažiranost kulturnega dela...“ In vrnili so se k literarni zgodovini Janeževe „revolucionarne kritike“: k molku.

Pa to samo mimogrede: v ilustracijo prave vrednosti take takó poudarjane težnje k demokraciji in kulturnemu pluralizmu... razmerju do emigracije sploh... in do Javornika kot pisatelja posebej.

Javornika jubilejna knjiga *Pero in čas II*, 1980 je izšla v simbolni založbi *Tabor* s sedežem v „Trstu-Washingtonu-Buenos Airesu“ ali kakor pravi avtor v predgovoru, „v samozaložbi neodvisnih slovenskih piscev v svetu.“ To se pravi: izšla je s pomočjo kulturnega sodelovanja – Slovenije v svetu, v tem primeru: *Z d o m s t v a*. Že to poimenovanje in dejstvo samo ima svoj literarni zgodovinski pomen, povezan s knjigo. Slaba posledica take vrste samozaložništva, ki si poišče tiskarno pač po svoji denarni zmogljivosti, je vse preveč tiskovnih napak – ob tujejezičnem stavcu v tuji tiskarni –, ki jih bo pač moral bravec sam popravljati sproti, dokler pač ne bo prišla spet priložnost, da se popravijo v tisku.

SKLEPNA BESEDA

Tako sem skušal za pisateljevo sedemdesetletnico deskriptivno opisati in sproti označevati Javornika kot pisatelja, leposlovca in esejista, pa tudi porečevavca v času njegovega petdesetletnega pisateljevanja. Pred vsem zato, ker je njegovo politično in poročevalsko delo prerastlo njegovo umetniško besedno ustvarjalnot ter je danes prav njegovo leposlovno delo nekako pozabljeno in zamegljeno, pa sem čutil, da je nujno potrebno dvigniti iz dna pozabe prav to njegovo literarno podobo. Tudi zategadelj, ker ga celo naši literarni zgodovinarji ne jemljejo v poštev, kjer bi ga po vsej pravici morali. Mislim si lahko samo to, da so morda drugotni zunanjeliterarni motivi vzrok, da npr. v dr. Slodnjakovem učbeniku literarne zgodovine za višje srednje šole *Obrazi in dela* (1975) ob kopici manj pomembnih pisateljev ni njegovega imena,

(Nadaljevanje opombe s prejšnje strani.)

skega ljudstva (ZSDL-S). S tem je bil napovedan konec njegovi politični karieri, posebno obetavni, ker je še isto leto spremljal Tita na njegovem obisku Kitajske. To ga je januarja 1978 nagnilo v zagone tno smrt. Od tedaj je o Javorniku zapovedan popoln molk. Tudi za napade nanj. Novi (ne)kulturni molk.

dasi ga je v prejšnjih publikacijah redno označeval. Prav tako gre Slovensko slovstvo Janka Kosa preko njega, in verjetno še drugi literarno-zgodovinski pregledi in obravnavanja, ki jih nisem dobil v roke. Pa je Javornik vendarle izrazil predstavnik zanimive generacije, ki je pisala v času med obema vojnama in je nosila vsaj za nekaj časa ustrezajoče ime „generacija pred zaprtimi vrati“. Je to rod, ki je nastal pod vplivi ekspresionizma, pred vsem v jezikovnem izražajočem smislu, toda z jasnim novo-realističnim gledanjem na svet in človeka. Na svet s smislom za njega zunanjo podobo v menjavah časa in kraja, katere literarni izraz je *potopis*. Toda s smislom za človeka v okolju, njegovo usodnostjo in osebnostjo, ki noče biti samo pasivna žrtev okoliščin, ampak jih z individualnostjo svoje duhovne problematike prerašča in dviga v pričevanja svojevrstnega humanizma. Kdor bo gledal na socialni „roman“ Črni breg z gledišča samo socialnega kolektivnega protesta, ne pa s humanitarnega človekoljubnega čustvovanja, mu ne bo pravičen. Njegova Srečanja... so gotovo pomembno literarno dejanje visoko intelektualnega opazovavca sodobnega evropskega strujanja duha in dogodkov, pa tudi poznanja človeških src in družbinega dožemanja sveta. Pomlad v Palestini, tako čudno zamolčana njegova knjiga, je gotovo najmočnejši slovenski reporterski umetniški tekst, nabit z realizmom dnevnih problemov, pa krajinske slikovitosti in duhovne dinamčnosti sedanjega civiliziranega sodobnika. Javornik – se mi zdi – je organski in svojevrstni nadaljevalec svetovljanske „marijaniške“ tradicije, ki jo vidimo v razvojni črti: Izidor Cankar, Narte Velikonja in Jaka Šolar: snovna in duhovna problematika evropskega človeka svojega časa, kot se je izoblikovala v klasičnem Cankarjevem potopisnem romanu S poti in ob reportažnih esejih Obiski; potem Velikonjeva še ekspresivna psihoanalitična novela in njegovi opisi kraških vasi, in končno Šolarjeva literarna vsestranost, francoska orientiranost in jezikovna občutljivost in domačijskost; vse to svetovljanstvo in privezanost na domača tla je našlo v Javorniku zelo dobrega pisca, ki ga bodo odkrivali šele rodovi, nasledniki sedanjega barbarsko-gmotnega, surovega naturalističnega literarnega časa. Tudi zato se mi je zdelo potrebno poudariti Javornikovo genezo in mu pripraviti pot iz prisiljeno zasutih ust v nov čas. In tisti čas, ki pride, bo šel morda mimo njegovega časnikarstva in reporterstva, predavatelja in radijskega prosvetarja, toda obnavljal bo njegovo leposlovje, tako narativno kot potopisno, in njegovo bogato in duhovito esejistiko.

Ob njegovi sedemdesetletnici ga spominjam na podobni Tavčarjev jubilej, ki ga je praznoval z novim prijemom – za pero in nam je napisal svoja najboljša dela. Kdo bo opisal kroniko našega časa? Kdo nam bo narisal podobe naših zdomskih dni? Javornik je dokazal s svojim delom, kot ga kaže Pero in čas II, da zna pisati in zna gledati čas in zemljo in človeka v njem, da je njemu svet in svetovljanstvo zrak, ki je iz njega že vaje ustvarjati; da pa se zaveda tudi svoje cerkniške notranjske izvirnosti in zakoreninjenosti; da je doživljal intenzivno našo epično polpreteklost in da je dovteten za vso naj sodobnejšo aktualnost; zato – kaj naj mu želimo v tem življenjskem jubileju kot nekaj takega:

Pero – vzemi ga v roke in riši obraz zdaj zdomskemu času!

ZAČRT KNJIŽEVNOSTI V ZAHODNI BELI RUSIJI

Na podlagi miru v Rigi leta 1921 je poljsko-sovjetska meja šla čez belorusko ozemlje. Večji del dežele je pripadel Sovjetski zvezi (SZ), manjši pa Poljski. V SZ je bila razglašena kot prestolnica Belorusije mesto Minsk, na Poljskem pa je bilo kulturno središče Belorusov mesto Vilno. Sicer pa se je severno-zahodno narečje že od davnaj vporablja v uradnem življenju.

Poljska ustava je dajala široke možnosti kulturnemu razvoju Belorusov kot manjšinski narodni skupnosti. Ustanovile so se znanstvene, izdajateljske in kulturne ustanove. Posebno za izdajanje tiskov so bili dani zelo dobri pogoji: poceni, doma izdelani papir, potreba šolskih učbenikov in svobodni tisk. Kar se tiče znanstvenih ustanov, je bil velikega pomena oddelek slovanske filologije na univerzah v Varšavi in v Vilnu; tudi na nekaterih višjih šolah kakor npr. na šoli političnih ved v Vilnu, so bili beloruski lektorati. Beloruske gimnazije so bile v Vilnu, Novogrodku, Radoškevičah in v Klecku. Na poljskih semeniščih za vilensko in novgorodsko pokrajino – tako na katoliških kakor pravoslavnih – je bil beloruski jezik obvezen predmet. Začetkoma je bilo 3383 utrakvističnih ljudskih šol. Ker so te šole potrebovale novih učbenikov, so dobro uspevale založbe knjig in tiskarne.

Znane založbe so bile: Imena Skaryne, Stankievičev, Umiastovskega, Kleckina itd. Razen učnih knjig za ljudske in srednje šole je izšlo tudi mnogo drugih knjig in časnikov, ki so širili beloruski jezik na široko med ljudstvom. Izmed revij in časnikov so bili najbolj znani: mesečnik „šlach Moladzi“ (Pot mladosti), „Hriščjanskaja dumka“ (Krščanska misel), ki jo je izdajal duhovnik Adam Stankievič, ilustrirani humoristični štirinajstdnevnik „Malanka“ (Bliskarica), „Krynica“ (Krnica, izvir), zelo priljubljeni tednik krščanske demokratske stranke, itd. Od časa do časa je izhajal ilustrirani časopis „Studentskaja dumka“ (študentovska misel). Redno so izhajali razni koledarji z bogatim informacijskim in leposlovnim gradivom. Na vilenskem in varšavskem useučilišču so bila razna študentovska društva, kakor „Bielaruski studentski sažuz“ (Beloruska študentovska zveza), ali akademska korporacija „Scorignia“. K važnejšim ustanovam moramo šteti „Bielaruskaje Navukovaje Tavarystva“ (Belorusko znanstveno društvo) v

Vilnu, „Tavarystva Bielaruskaje Školy“ (Društvo beloruske šole), s podružnicami v podeželju, „Bielaruski Instytut Haspadarski i Kultury“ (Beloruska gospodarska in prosvetna zveza), ki jo je vodil duhovnik Hadleuski in je bila znana po svojih knjižnih izdajah in potujočem gledališču. Važen je bil tudi Beloruski muzej imena Luckieviča, itd. Te ustanove so bile večji del krščanske in so vzdržale do prihoda sovjetov v l. 1939.

Manj ugodne so bile razmere za filokomunistične tiske, ki so jih čestokrat poljske varnostne oblasti konfiscirale, pa so vedno spet začeli izhajati pod novimi imeni.

Kar se tiče pisateljev, pesnikov in publicistov vilenskega okrožja, je značilno za izobražence, da so končavali univerze tako na poljskih kakor čeških univerzah, starejši pa so bili še z ruskih carskih vseučilišč, ter je bil izobraženski naraščaj zelo obetaven. Posebno je treba poudariti katoliško duhovništvo s peterburške Duhovne akademije, ki jo bilo zelo aktivno v beloruski narodni dejavnosti. To so bili med drugimi že imenovana Adam Stankievič, urednik in izdajatelj Krščanske misli, pa ks. V. Hadleuski, predsednik in ravnatelj Beloruske gospodarske in prosvetne zveze, in ks. Hermanovič, pisatelj, pesnik in pozneje izdajatelj mesečnika Pota božja. Ti so predstavljali pomembno skupino pisateljev, vzgojiteljev in publicistov. V vrsti znanstvenikov in vzgojeslovcev so predstavljali važno vlogo: dr. Janka Stankievič kot univ. profesor v Vilnu in Varšavi, kljub temu, da je bil že malo arhaičen; Radyslau Astorowski, mnogoletni ravnatelj gimnazije, avtor mnogih znanstvenih del, predvsem zglednega Pravopisa, ki se še danes vporablja v emigraciji. Zgodovino beloruske književnosti so obdelali trije literarni zgodovinarji: Vaclau Lastouski, ki je sestavil „Historyja Bielaruskaje Knih“ (Zgodovina beloruske knjige), obdelal je predvsem starejše pisemstvo, zlasti prvotne rokopise v starocerkveni slovaščini; potem Maksim Harecki, ki je pripravil učbenik literarne zgodovine s primerno hrestomatijo, ter dr. Ihnat Dvarčanin, pisec literarne zgodovine novejše dobe, istotako s posebno izdano hrestomatijo (Antologijo) za to dobo. Ivan Luckievič je ustanovil v prostorih nekdanjega baziljanskega samostana – kot sem že omenil – muzej, ki nosi zdaj njegovo ime, z bogatim gradivom, med katerim je morda najvažnejša zbirka „Al kitab“, t.j. zbirka tatarskih pripovedk, pisanih z arabskim alfabedom, toda v beloruskem jeziku, kakor se je tedaj vporabljal na dvoru Velikega litovskega kneštva. Pomemben znanstveni delavec je tudi Ryhor Šyrma, zbiratelj narodnih pesmi in vseh vrst beloruske folkloristike. Obenem je bil tudi priznan skladatelj, dirigent in vzgojitelj. – Inž. Nekanda Trepka pa je pisec matematično-fizikalnih del za beloruske srednje šole, pa za poljske tehnične.

Sredi te kulturne delavnosti v času med obema vojnama na beloruskem ozemlju Poljske pa predstavljajo najštevilnejšo skupino pesniki. Deloma so bili že odprej znani iz pokolenja revije „Naša niva“ (Naše njive), kakor Janka Kupala, Konstancija Bujlo

itd. večinoma pa so nastopali z novimi zbirkami in v revijah. Naj jih omenim nekatere:

Maruš Kahanič (1868-1918), s pravim imenom Kazimier Kastravicki, je napisal pesnitev v ljudskem duhu „Kobzar“ (narodni pevec), igro „Modny šlahciuk“ (Modni plemič), in več etnografskih črtic. – Aleš Harun (1887-1920), s pravim imenom Aleksander Prušynski, je napisal izvirne lirične pesmi, ki jih karakterizira spremijajoča se ritmična metrika, kot npr. v pesmi „Zavirucha“ (Vihra), ali „Iduč hady“ (Godovanja). Antologija njegovih pesmi nosi naslov „Matčyn dar“ (Materin dar). Njegova poezija je zelo subjektivna, kar se da sklepati tudi že iz naslovov „Zabračka“ (Beračiča), „Varažba“ (Vedeževanje), „Zmora“ (Težke sanje), „Vosien“ (Jesen), „Viasielle“ (Svatba), „Načleh“ (Prenočišče) itd. Iz Sibirije je pošiljal pesmi „Z piešniaj niavoli“ (S pesmijo nesvobode), ali „Jak nadaryčca minuta“ (Ko je prišel trenutek). Pisal je tudi v narodnem slogu, z melanholijo tragičnosti, kot se kaže v pesmih „Vasienni spev“ (Jesenski spev), „Apiakun“ (Varuh), „Klič“ (Klic) itd. V vsem pa prevladuje misel, da človek ne živi samo zase, temveč za prihodne rodove. – Ulazimier Žylka (?-1933) je pesnik, ki piše na motive naroda, filozofije in prirode. V Vilnu je izdal zbirko „Na rozstani“ (Ob slovesu), v Minsku pa „Z palou Zachodniaje Bielorusi“ (S polj Zahodne Belorusije). Ko je živel v Vilnu, je bil predstavnik nove literarne struje – Oživlenie, t.j. Oživitev, obnovitev. V tem duhu je napisal pesnitev „Ujavlenie“ (Odkritje), izdano šele l. 1955 v New Yorku v zbirki (sto pesmi) „Tvory Uladzimiera žylki“. – Čisto drugačni pesnik pa je bil Haljaš Levičyk (1880-1943), s pravim imenom Leukovič. Bil je svoj čas pesnik Naše njive in je znan predvsem po zbirki „Čyzyk belaruskij“ (Beloruski čizek). V času med obema vojnama je sodeloval v reviji beloruskih metodistov z zbirko „Pielgrzym polski (Poljski romar), ki je izšla v poljščini v Varšavi. Urejal je revijino prilogo „Duch i Prauda“ (Duh in Resnica). Kot krščanski pesnik in pisatelj (metodist) je pisal v revijo „Novaje žyćcio“ (Novo življenje). Prevel je v beloruščino metodistične pesmi „Arfa Sionu“ (Harfa Sionska). – Katoliški pesnik je bil Andrej Ziaziula (1878-1921), s pravim imenom Aleksander Astramovič. Izšle so v zbirkah „Z rodnaha zahonu“ (Z rodne grude), „Slova Praudi“ (Besede Resnice), „Alenčyna viasielle“ (Alenkina svatba). Z revolucijo je z njim vred izginilo tudi veliko njegovih pesmi v rokopisih. – Zanimiv pesnik je Vincuk Advažny (1890-1978), s pravim imenom ks. Jazep Hermanovič, ki je še l. 1930 napisal pomembno satiro „Jak Hanula zbieralasia u Arhentinu“ (Kako se je Hanula odpravljala v Argentino). V Vilnu je izšlo precej njegovih pesniških in pripovednih zbirk iz mladinskega in vaškega življenja, katoliška etika v preprosti obliki. Šel je skozi sovjetske ječe in je pozneje na svobodi napisal dokumentirana doživetja pod naslovom „Kitaj, Sibir, Moskva“ (1962). Obširna je pesnitev „Kniaz i Lapač“ (Knez in birič), v kateri se družijo problemi emigracije s spomini na dom. Zadnjih 13 let

je bil urednik uniatskega mesečnika „Božim šlacham“ (Po božjem potu) v Londonu. – Še sedaj živi pesnikinja iz vilenske plejade Natalija Arisennieva. Kot učenka vilenske gimnazije je začela pisati pesmi, ki jih je tedaj prof. Maksim Harecki izredno visoko cenil. Izdala je zbirko „Pod sinim nebom“ (Pod sinjim nebom). Mnogo njenih pesmi je raztresenih po časopisih „Belaruski letapis“ ali „Kalošsie“ (Klasje). V emigraciji je izšla več njenih zbirk, kakor „Siahonnia“ (Danes), „Nie astyc nam“ (Ne omrznimo!) itd. Zdaj se v emigraciji pripravlja njeno Zbrano delo v New Yorku. Posrečilo se ji je namreč zbežati iz sovjetskega izgnanja, ki ga je opevala v marsikateri svojih pesmi.

Še nekaj besed o pripovednikih tega časa.

Pomembna je literarna vrednost pisatelja J a d v i h i n š. (1868-1922), s pravim imenom Anton Lavicki. Napisal je „Uspamini“ (Spomini) iz Moskve. Tedaj (pred vojno) je bila knjiga obvezno branje v srednjih šolah in si učenci pač niso predstavljali, da bodo nekaj let pozneje (1939) šli isto pot in celo skozi iste ječe. Svoj čas so ga kot pisca majhnih črtic zelo brali. Zapustil je tudi mnogo posrečenih satir kakor „Cyrk“ (Cirkus), „Vučony byk“ (Učeni bik), „Važnaja figa“ (Važna figa), „ščaslivaja“ (Srečna), „Harotnaja“ (Bedna) itd. L. 1944 je izdajal časopis „Sacha sialankaja“ (Kmečka hiša). Znani sta njegovi drami „Zlodziej“ (Tat) in „Sud“ (Sodba). – Literarni zgodovinar Maksim H a r e c k i (1893-1939) je bil tudi pripovednik. Njegova povest iz predrevolucijskega časa „Dzvie dušy“ (Dve duši) je veljala za obvezno berilo v srednjih šolah. L. 1960 je izšlo v Beloruski socialistični sovjetski republiki (BSSR) v knjižni obliki 14 krajših novel in povest „Cichaja plyn“ (Tiha voda). L. 1975 je izšel v New Yorku že tretji zvezek njegovih Zbranih del.

Med publicisti je vredno omeniti to, da je bilo v tem času mnogo volje izdajati lastne časopise. Tako je Vaclau L a s t o u s k i izdajal v Kovnu časopis „Kryvič“ (ime starobeloruskega plemena), v katerem je priobčeval lastne pesmi in povesti. Drugi pomembni publicist je bil Adam S t a n k i e v i č, urednik krščanske demokracije. – Pomemben publicist je bil Anton L u c k i e w i c z, ki se je oglašal v narodnih in znanstvenih zadevah in je veljal za pravo avtoriteto.

In končno še o d r a m s k i h p i s a t e l j i h :

Za postanek in razvoj beloruskega gledališča ima veliko zaslug I h n a t B u j n i c k i (1861-1917). – On je prvi organiziral potujoče gledališče z vprizarjanjem iger raznih avtorjev, z recitacijami in plesi. Igre so bile večinoma komičnega in zabavnega značaja – Kot pisatelj dramatskih del še iz časa Naše njive je bil Uladislau H a l u b o k (1882-1937). Napisal je nad 50 dram. Ustanovil je tudi tretji beloruski državni teater v Homielu v BSSR. Bil je obenem ravnatelj, režiser in glasbenik, kar priča o njegovih vsestranskih nardarjenosti. Uveljavljal se je tudi kot prevajavec. K njegovim priljubljenim igram štejemo „Apošniaje spatkanie“ (Pozno srečanje),

„Kulturnaja Ciošča“ (Kulturna tašča), „Pisaravy imianiny“ (Pisarjev god), „Sud“ (Sodba), „Hošč z katarhi“ (Gost iz kaznilnice) itd. V dobi čistk Ježova je bil zaprt – in kar je še hujše – bile so uničene vse igre še v rokopisih. – Pravi vilenski dramatik pa je bil Frančišek Alachnovič (1883-1944), ki je izšel iz krakovskih in varšavskih višjih dramskih šol. Njegovim gledališkim stvarjem se vidi, da so napisane strokovno. Poznava njegova dela so: „Na Antokali“, „Na vioso“ (Na vas), „Kališ“, (Kelih), „Butrym Niamira“ (Butrijn Niamira), ki je vzet iz narodne legende „Cieni“ (Sence), „Zaručiny Paulinki“ (Pavlinkina zaroka), „Pan minister“ (Gospod minister). Ta repertoar je bil lahko vprizorljiv v takratnih razmerah s skromno odrsko scenerijo in osebjem. Pa so vendarle vprizoritve dosegle velik uspeh. Alachnovich ni bil samo pisatelj teksta, ampak tudi režiser, igravec in dekorator. Pokazal je satirično ost v delih, kakor so „Ščaslivi muž“ (Srečen mož) in „Niaskončanaja drama“ (Neskončana drama). Bil je tudi pripovednik, in je pisal pod psevdonimom Monvid. L. 1925 je šel iz Vilna v Minsk, in bil tam aretiran in poslan na solovejske otoke. Po sedmih letih 1933 so ga zamenjali s Poljsko za komunističnega pisatelja Taraszkieviča. Po vrnitvi iz beloruskih zaporov v sovjetski zvezi, je napisal spomine na svoje sibirsko izgnanstvo z podnaslovom „V kopciuroch GPU (V krempljih GPU). Pod zasedbo Sovj. zveze je tudi napisal povest „Krući na krući - treba pamiarci“ (Obračaj ali neobračaj - naj bo tako ali tako - treba bo umreti). In res so ga kmalu nato l. 1944 v Vilnu na cesti ustrelili sovjetski agenti NKWD.

Septembra 1939 je obenem z vpadom Rdeče armade prenehala beloruska kulturna delavnost v tem kraju. Vilno je bilo razglašeno za prestolnico litovske socialistične sovjetske republike, Belorusi pa so bili preseljeni v notranjost Sovjetije, pozaprti v ječe ali pregnani. Nova prestolnica Beloruske Socialistične Sovjetske Republike je postalo mesto Minsk.

Iz rokopisa, napisanega za Meddobje, prevel
Tine Debeljak.

IZ BEKORUSKEGA PESNIŠTVA II.

JANKA KUPALA

A L E S J A

Kukavica kukala
je v zelenem lesju,
mati je uspavala
hčerko Alesjo.

Pod šumečo jelko
mati je sedela
lipovo zibélko
zíbala in pela:

„Spi, zaspi mi, dete,
spe že ptički gaja,
spi, zasni mi, cvetec,
aja-tuta-taja...“

Spi mi, dete ubogo,
da čimprej stopilo
boš na svojo nogo,
sni, dekletce milo!

Boš ob statvah tkala,
prela boš povesmí,
sreče se nadjala
v svoji mladi vesni...“

Kukavica kukala
je v zelenem lesju,
mati je ugíbala,
kaj bo še z Alesjo.

Ko pa dozorela je
v močnega dekleta:
k soncu poletela je,
kakor ptica leta,

dviga se v višino
s krili zrakoplova,
srečno pokrajino
rôdni dom zre s krova.

Po ozračju uganja
obrate in previse,
da s padalom – kanja –
varno k tlom spusti se.

K soncu se ponesla
je v višine take,
da zreš: bela vesla
zibljejo oblake...

Dan in noč zre z okna
mati v podnebesje:
„Več ne bo je od sonca
k preslici, Alesje!“

Kukavica kukala
je v zelenem lesju,
ni uganila mamica,
kaj bo še z Alesjo.

(1944)

IN KDO PRIHAJA...

In kdo prihaja, bliža se nam
v tako ogromnih množicah tam?

– Belorusi.

In kaj neso na suhih ramah,
z nogami v cunjah, na krvavih rokah?

– Svojo krivico.

In kam to svojo krivico neso,
kômu razkazovat jo gredo?

– Vsemu svetu.

In kdo je nje, ki ni jih samo en milijon
to krivico nositi naučil, zbudil jim sèn in gon?

– Beda, gorje.

In kaj se zdaj njim zahotelo je, njim
gluhim in slepim in tlačenim?

– Biti ljudje.

(1907)

ORLA SEM GLEDAL . . .

Orla sem gledal: s krili je rezal
kot z mečem vetrov navaljujočih sipine,
pal kot raketa skoz oblakov brezna
in vzdignil se spet v vrhov višine.

A sinjo gladino jezera orje
labodka tiha in bela,
zagledam se v čar njen, pozabim orla,
vsegà me je knežna prevzela.

Ko pa sem vzdignil pogled spet k višinam:
orla biló ni ne v nebu ne v kršu
in ne v naostrenih kot nož pečinah.
Iščem ga z žalostjo v sreč.

Na skali v prstenih tleh sonči se gad
brez gibov, brez sanj, v lenobi.
Vstala mi misel je: kómu sem brat -
orlu v višini? na tleh tej 'grdobi?

KONSTANCIJA BUJLO

L J U B I M

Ljubim svoj kraj, deželo našo,
rojstni dom, kjer vzkliła sem,
kjer prvo srečo sem užila,
prvo solzó prelila sem.

Ljubim svoj narod beloruski,
te hišice v cvetju vrtov
in njive z zlatoklasnim žitom
in komaj slišni šum gozdov.

Ljubim rečice, ki z valovi
neso se v nepoznano dalj,
bregov pobočja peskovita
in čistih vod hladán kristal.

Ljubim pomlad, ki zelenilo
radóstni zemlji dá v odev
in v gnezdih štrkov klopotanje,
žerjavov krik, škrjančkov spev.

Ljubim poletja žar pekoči
in burjo in naliv dežjà,
ko grom grmi v oblakih črnih,
blískanje šviga sem in tja.

Ljubim žetve čas z vso dušo,
in kòs in srpov prvi jek,
ko žet gredo ženjice žito,
ko v košnjo stopa senosék.

Ljubim zimo z njenim mrazom,
ko v okna riše cvet leden,
ko beli sneg vsa polja krije
in v sojih se blešči kot sren.

Ljubim v prijetni letni noči
sedeti pozno pred dverjò
in gledati, ko sij ugaša
in mesec stopa na nebo.

Ljubim to pesem belorusko,
ki jo dekleta zapoje
na polju ... in potem glasovi
po nebu se prelivajo...

Vse mojemu je srcu drago,
kajti - jaz ljubim selo to,
kjer prvo sem užila srečo,
prelila prvo sem solzó.

(1913)

KRONIKA

DEJAVNOST SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE

V ARGENTINI

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA je v XXV., XXVI. in XXVII. sezoni nudila slovenski skupnosti naslednje kulturne večere in druge prireditve:

XXV. sezona:

20. maja 1978. I. kulturni večer, posvečen stoletnici rojstva pesnika Otona Župančiča. Nastopili so: dr. Jože Krivec, France Papež, dr. Tine Debeljak in Joža Vombergar. Literarni odsek.
10. junija 1978. II. kulturni večer. Tine Debeljak ml. prebral svoje obravnavanje o Franca Jeze hipotezi o nordijskem izvoru Slovencev.
1. julija 1978. III. kulturni večer: Predstavitve španskega baročnega slikarja EL GRECA. Predavatelj lic. Darko šušteršič. Likovni odsek.
29. julija 1978. IV. kulturni večer: Razstava slikarskih del Ivana Bukovca. Likovni odsek.
19. avgusta 1978. V. kulturni večer. ŠTIRI RAZDOBJA MODERNEGA ATEIZMA. Predavatelj dr. France Rode. Teološki odsek.
26. avgusta 1978. VI. kulturni večer. Dr. Tine Debeljak in France Papež sta predstavila novo knjigo izbranih pesmi Karla Mauserja „Zemlja sem in večnost“. Literarni odsek.
23. septembra 1978. VII. kulturni večer: SODOBNA ZNANOST O KOVINAH. Predavatelj dr. Stane Žužek. Znanstveno naravoslovni odsek.
14. oktobra 1978. VIII. kulturni večer: PREROŠTVA IN PREROKI STARE ZAVEZE. Predavatelj biblicist Franc Bergant. Teološki odsek.
4. novembra 1978. IX. kulturni večer: TEOLOGIJA OSVOBODITVE V JUŽNI AMERIKI. Predavatelj Jože Bokalič CM. Teološki odsek.
19. novembra 1978. X. kulturni večer: POLYMERSKI PROBLEMI. Predavatelj univ. prof. Anton Peterlin. Znanstveno naravoslovni odsek.

XXVI. sezona:

19. junija 1979. I. kulturni večer: O NAŠEM ZDOMSKEM MIŠLJENJU. Predavatelj dr. Vinko Brumen. Filozofski odsek.
18. avgusta 1979. II. kulturni večer. OB STOLETNICI JOSIPA MURNA - ALEKSANDROVA. France Papež prebral „Pozabljeni pesnikov dnevnik“, člani gledališkega odseka pa recitirali Murnovo pesem v živi besedi.

1. septembra 1979. III. kulturni večer: OD MEDELLINA DO PUEBLE. Predavatelj dr. Mirko Gogala. Teološki odsek.
22. septembra 1979. IV. kulturni večer: ALI CERKEV RAZVELJAVI KDAJ KAKŠEN ZAKON? Predavatelj Alojzij Kukovića ĐJ. Teološki odsek.
13. oktobra 1979. Proslava srebrnega jubileja SKA z zahvalno mašo v slovenski cerkvi.

XXVII. sezona:

21. junija 1980. I. kulturni večer: O BOGU, ČLOVEKU IN ŠE O ČEM. Predavatelj dr. Vinko Brumen. Filozofski odsek.
16. avgusta 1980. II. kulturni večer: JEAN-PAUL SARTRE. Predavatelj Alojzij Kukovića DJ. Filozofski odsek.
20. septembra 1980. Odprtje razstave olj in panjskih končnic slikarke Bare Remec.
15. novembra 1980. Predavanje dr. Mirka Gogale: KAJ JE Z DOKAZLJIVOSTJO BOŽJEGA BIVANJA? Teološki odsek.